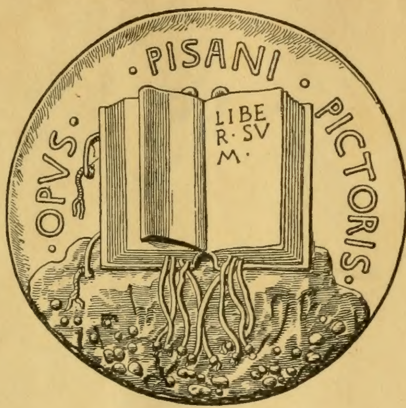

·EX·BIBLIOTHECA·
·G·F·ET·M·HILL·

Xe

Ulrich Middeldorf

POMP· GAVRICI
Neapolitani
DE SCVLPTVRA LIBER.

LVDO: DEMONTIOSII
De veterum Sculpturâ, Cælatura, Gemmarum Scalpturâ, & Picturâ Libri duo.

ABRAHAMI GORLÆI
Antverpiani
DACTYLIOTHECA.

Omnia accuratius edita.

Cum privilegio.

1609

VIRTVS

NOBILIT

64

ABRAHAMO GORLAEO ANTIQVARIO INSIGNI

MATTHIAS MARTINI
S. D.

EVolvi nuper tuam Dactyliothecam, optime Gorlæe, verè promptuarium gemmarum ſummo artificio olim ſcalptarũ, quas à temporis iniuriâ ingenti pretio vindicaſti: poſſideſq. vt audio & gaudeo, id genus κειμήλια prope innumerabilia, quæ, vt & Numiſmata tua aurea, ærea, argentea ab obliuione vt vindices te poſteritatis patriæque communi voto majorẽ in modum rogo obteſtorque: ea præſertim Numiſmata familiarum Romanarum, quę Fulvius Vrſinus homo antiquitatis in paucis peritus prætermiſit. Sic tibi hiſtoriæ antiquitatiſque amantes mirum in modum devincies, præcipuè verò ſi Dactyliothecam ſic ſcholiis illuſtrabis, vt & de gemmarũ natura ex Orpheo, Plinio, Epiphanio, cæteriſq. veteribus ac neotericis, Bapt. Alberto Leone, & Alberto Durerio ſummo artifice de Symmetria

tam ſcalptoribus quam pictoribus vtili, Lector cognoſcat, ac rei cujuſque & perſonarũ brevem hic Hiſtoriam apponere non gravaberis. Quod vt communi nomine ex æquo & bono abs te impetrem facilius, mitto libens volenſque ἀντίδωρον, initæ nuper inter nos amicitiæ argumentum, treſviros, qui poſt Plinium ac Philoſtratũ de *Scalptura*, *Cælatura* ac *Pictura* Latine diſſeruerunt. Italos duos, POMPONIVM GAVRICVM Neapolitanum, Lucæ ſummi Mathematici fratrem, & ALDVM MANVTIVM Pauli F: Gallum vnum LVDOVICVM DEMONTIOSIVM, ex eo libro quem inſcripſit *Gallus Romæ hoſpes*, rarum nimis repertu. Quem quidem legendi colligendique laborem atque induſtriam ſi tibi probavero, tuiſque adjungere non detrectaveris, calcar ſanè addes, majorum tibi vigiliarum monumentũ vt adornem: & currentem, quod aiunt, incitabis. Vale. Antverpiæ Cal. Aprilis CIↃ. IↃCVII.

C. Plinius

C. Plinius Naturalis Hiſtoriæ Libro xxxvj. Cap. v.

DE STATVIS.

TOgata effigie antiquitus ſtatuæ dicabantur: placuêre & nudæ, tenentes haſtam ab Ephebarum Gymnicis exemplaribus, quas Ahilleas vocant. Græca res eſt, nihil velare. At contra Romana ac militaris thoracas addere. Cæſar quidem Dictator loricam ſibi dari in foro ſuo paſſus eſt. Nam Lupercorum habitu facta, tam novitiæ ſunt, quam quæ nuper prodiere penulis indutæ. Marcinus eodem habitu ſibi inſtituit, quo deditus eſt. Notatum ab autoribus & L. Actium Poetam in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poſuiſſe, cum brevis admodum fuiſſet.

Equeſtres vero ſtatuæ modo Romanã celebrationem habent, orto ſine dubio a Græcis exemplo. Sed illi cælatas tantum dicabant in ſacris victores. Poſtea vero & qui bigis vel quadrigis viciſſent. Vnde & noſtri currus nati, in his qui triumphaviſſent. Verum & hoc in his non niſi

à Divo Auguſto ſejuges, ſicut & elephanti. Non vetus & bigarum celebratio in his, qui Prætura functi curru vecti eſſent per circum.

Antiquior Columnarum, ſicut C. Menio, qui devicerat priſcos Latinos, quibus ex fœdere tertias prædæ Pop. Rom. præſtabat. Eodemq. in conſulatu, in ſuggeſtu roſtra devictis Antiatibus fixerat anno orbis CCCC. XVI. *Item C. Duillio qui primus navalem triumphum egit de Pœnis, quæ eſt etiam in foro. Item P. Minutio præfecto annonæ, extra portam Trigeminam congiaria ſtipe collata. Neſcio an primo honor talis à populo, antea enim à Senatu erat: præclara res, niſi frivolis cœpiſſet initiis. Namque & Actij Navij ſtatua fuit ante Curiam, cuius baſis conflagravit curia incenſa P. Clodij funere. Fuit & Hermodori Epheſij in comitio, legum, quas Xviri ſcribebant interpretis, publicè dicata. Alia cauſa & alia auctoritas major in Horatij Coclitis ſtatua, quæ durat hodieque, cum hoſtes à ponte ſublicio ſolus arcuiſſet. Equidem & Sibyllæ tres iuxta roſtra ſunt, minores ſint licet. Una quam Sex. Pacuvius Taurus Ædilis plebis reſtituit: duæ quas M. Meſſalla. Primas putarem has, & Actij Navij poſitas ætate Tarquinij Priſci niſi Regum antecedentium eſſent in Capitolio.*

CAPVT I. Artis ſtatuariæ commendatio. Statuarij deſcriptio. De ſtatuarum materia. De ſtatuariæ ſpeciebus.
II. De Symmetria ſeu commenſuratione. De totius hominis, per ſingula membra, menſura & proportione De quatuor ſtatuarum ordinibus. De ſtatuarũ diverſitate.
III. De lineamentis.
IV. De Phyſiognomia, ſeu de ſingulorum humani corporis membrorum figuris.
V. De Perſpectiva. De conciſione ſive decurtatione.
VI. De ſtatuarum ſtatu, motu, & ocio.
VII. De chimice ſeu fuſoria.
VIII. De ſtatuarum formis. De varia æris temperatura. De commiſſuris.
IX. De ectypoſi ſeu efformatoria. De ſtatuariæ perfectione. De metallorum levatura & coloratione.
X. De cælatura, & ejus ſpeciebus.
XI. De plaſtice.
XII. De proplaſtice.
XIII. De tomice.
XIV. De paradigmatice.
XV. De colaptice.
XVI. Se claris ſculptoribus, qui ligno, qui ebore, & gypſo, qui marmore, qui ære, qui minoribus & minimis ſignis ſculpendis, qui cælatura illuſtres exſtiterint; ac aliis pleriſque ſcitu digniſſimis.

POMPONII GAVRICI NEAPOLITANI

De Sculptura ſiue Statuaria, Ad Herculem Ferrariæ Principem, libellus.

CAP. I.

QVVM ſæpe mecum, Princeps Inuictiſsime, peregregias laudes tuas animo conſiderarem, atque ad Clariſsimum rerum tuarum ſplendorem, nominis quoque rationem accommodatam eſſe intelligerem; & Platonis noſtri Cratylum deamaui, & te vnum ex omnibus cognoui, quem vere noſtris temporibus Heroa vocare poſsimus, & in quem divinos conferre honores vna certatim omnes debeamus. Etenim ſi cum comparatione cauſam expenderimus, multo id quidem rationabilius nos, quam veteres olim feciſſe dijudicabimur: Nam quis erit uſque adeo rerum omnium imprudens ac ſtolidus, qui fateri audeat, non hunc Herculē Hercule tantò

maiorem, quanto animam corpore excellentiorem? niſi forte vipereos angueis elidere, feras quas ipſi nos interdum venatu proſequimur, apros, cervos, leones vincere, equos edomare, obſcœnis ſubinde libidinibus emancipari, tantum non quinquaginta (ut feſtiue Græcus ait) mulierculis admiſceri, ac poſtremo etiam in furorem adigi, præſtabilius cuiquam vederi poterit, quam civitates conſtituere, vrbes amplificare, populos regere, virtutes complexari, libidinem, iracundiam, ſuperbiam, avaritiam frenare, ac nullis omnino denique vitijs obnoxium eſſe? Hoc erat Herculem agere, Hoc erat Iove naſci, & iam tandem cælum mereri. Quocirca factum eſt. diue Hercules, vt non minori ego te veneratione ſemper habuerim, quam priſci illi Iouis filium: Quod ipſum tibi ſignificare quum voluiſſem, nihil mihi quidem venire in mentem potuit, quod dignius putarem, vt ad te mitteretur, quam hic de Sculptura libellus, tum quod nulli ante hoc tempus inuenti ſunt, quei de ea re perſcribere potuerint, tum etiam, quod nihil ea arte viſum nobilius atque ad hanc immortalitatem tuam accommodatius. Cogitabam

igitur

igitur perpetua dictione Sculptoriam tibi omnem artem explicare, ſed quominus id ita fecerim, caſus quidam ipſe impedimento fuit: Nam quum ſuperioribus diebus proxima æſtate Patavij eſſem, diuertiſſetque apud me Raphael Regius, Græce & Latine rhetor exercitatiſsimus, poſt multorum ſalutationes, ubi in varios (quod inter familiares aſſolet) ſermones exiuimus, libuit, Ciceronianum illud declamandi genus multis iam ſeculis intermiſſum, pauliſper retractare, certis quibusdam horis, quibus ille ab negocijs, ego à Philoſophiæ ſtudijs vacare ſoliti eramus. Quodã vero die quum in ἀγαλματουργίῳ, (id enim domeſticæ officinæ nomen) me conueniſſet, ibique neſcio quas expreſſas ære ac marmore effigies contemplatus eſſet, de Sculptura mox loqui occepimus. Qui ſermo quoniam varius ac multiplex fuit, ſperaui operæ precium fore, ſi à me tibi recenſeretur. Ille igitur, nihil te inquit vno mirius. Aſt ego putabam tantummodo literis te operam dare, nunc minimum video tempus id eſſe, quod ſtudijs impertitur: Equidem ſiquid erit alibi impendendum, laudo: heic potius conſumas nimirum ars eſt, *Sculpturæ laus.*

& inter cæteras nobilis, & libero,mihi vt videtur, homine digna. Ego(verò tum inquam)uſque adeo, nobiliſsimam digniſsimamque Regi ſemper hanc artem exiſtimaui, vt ne ab liberalibus ipſis diſciplinis ſeparari poſſe crediderim. Quid ergo? inquit ille, ὄγδοον σοφόν? An non ſatis viſæ tibi ſunt ſorores ſeptem, niſi & octauam adoptaueris? Non ita: (tum ego inquam) verum ſi, poſtquam in hunc ſermonem deuenimus, quanta ſit huius dignitas artis, conſiderare paululum libuerit, ingentiſsima certe vel ex hoc ipſo patebit, quod apud omneis omnium gentium ac ſeculorũ populos tãti ſemper habita fuerit vt nihilo plus maiore apud eos admiratione,queiuis optimi ſcriptores fuiſſe inveniantur, quã optimi ſculptores: Nam quid rogo Praxitelia illa, quam Gnidijs fecit Venere decantatius? Quid Phidiaca illa,quam Athenis in arce locauit Minerua, & Olympio Ioue dignatius? Quid Lyndijs,Sicyonnijſque coloſſis, Appelleisque tabulis, in toto iam terrarum orbe, vt nunc loquuntur,famigeratius? Illi quidẽ agunt verbis, at vero hi rebus: illi narrant, hi vero exprimunt, explicant: Illi faſtidioſiſsimos aurium ſenſus non ſemper trahunt: At uero hi &

ocul.

oculis ſatisfaciunt, ac tanquam pulcherrimo ſpectaculo captos omneis homineis tenent. Equidem ipſe ſic exiſtimo, tanta inter ſeſe & ſimilitudine & propinquitate coniunctos, vt ſeiungi ſe nullo modo patiantur. Et quid nos præterea? ſeparabimus eos ſcilicet quei nec ipſo nomine diſcerni poſſunt? Redeant, age, paululũ priſca Demoſthenis ſecula. Quõ ille γραφίας, diceret: quos? Scriptores ne, an pictores potius, Sculptoresve intelligemus? Quom rurſus ἀγαθάρχου γραφὴν, nunquid Agatharchi ſcripturam potius, quã picturã Agatharchi? γράφειν quidem verbum, commune hiſce omnibus eſſe, & antiquiſsima AEgyptiorum ratio docet. Pingere ac ſculpere eos oportebat, quum quid vel ſignificare, vel monumentis demandare volebant: Et apud nos Poeta ipſe noſter comprobat, qui Dædali cælaturam perlegiſſe Æneam facit. Alij aliter: ego vero ita ſentio, eam eſſe adiectam utreiſque neceſsitudinem, vt vix ſine alteris alteri conſtare ſatis poſsint. Quam rem ſi paulo diligentius perſcrutari libuerit, vel imprimis ipſa nobis natura ſignificare uidetur, quæ nos ſemper, quum quid ἐνεργητικώτερον volumus, impellit cogitque

ad eam ipſam rem deſcribendam. Tale quid erit è Trojano bello revertentis,

Hac ibat Simois, hæc eſt Sygeia tellus,
Heic ſteterat Priami regia celſa ſenis.

Ac rurſus apud eundem eloquens vir ille:

Hic (inquit) *Troja eſt*, (*muros in littore fecit*)
Heic tibi ſit Simois, hæc mea caſtra puta.

Nam quorſum hæc? niſi ut intelligatur parum recte humana eos ratione diſiungi, quos natura tantopere coniunctos eſſe voluerit, ac quodam vt diximus neceſſitudinis vinculo fecerit eſſe cognatos. Quin etiam viros eſſe nunquam eos cenſuerim, quos ſculptoria hæc ars nõ oblectarit. Nam quũ ex animo corpore conſtemus & omnes, ſi qua modo ſpes eſt immortalitatis, ac nõ partim viuere, partim & emori optamus, quid rogo ad vtriuſque memoriam conſeruandam hac arte conuenientius? Quid & in hominum vita præſtabilius, poſtquam ad aliquid peragendum nati omnes ſumus, quam & diſciplinis animum & corpus huiuſcemodi præclaris artibus exercere, quando toga nos, & laurea nos iam pridem deſeruerunt? Equidem ſic ego vitam á puero inſtitui meam, vt nulla, quantum

in me erit, eius vnquam pars ſit otio deperitura: Atque id temporis quod vel teſſellis ludendo, vel vrbem totam peruagando conteritur ab aliis adoleſcentibus, decreui ad hæc ſculpẽdi munera transferre, quæ mihi cæteris alijs artibus honeſtiora videntur, & his noſtris (niſi fallor) ſtudijs accommodatiora. Nam quid rogo artem attracturo mihi aliquam, poterit honeſtius eſſe, ea illa quam & Socrates, & ipſi etiam cum Socrate noſtri Imperatores, non approbarunt modo, verum etiam diligentisſime perexercuerunt? Nec vero cenſenda hæc Regi, qua cæteræ iſtæ ſellulariolæ (vt ſic loquar) artulæ, ſed qua potius deorumque hominumque, ac totius naturæ ſapientisſima imitatrix: quam quei non amat, quam qui non non complectitur (vt Philoſtrati verbis vtar) veritatem non amat: ſapientiam, quantamcumque in Poetas cadere ſolet: omnem propulſat: ipſamque ab ſe reijcit ſymmetriam, ſine qua nullum quidem dictũm aut factum conſtare vnquam poteſt. Hæc ego quũ dixiſſem, Valde inquit REGIVS inſtitutum hoc tuum probo, tibique gratulor. Nimirum ad ſexcentos annos dicere primus

Sculptu-

Sculpturam cum literis coniunxiſſe. Sed perge. Valde quidem iſtæc me tua delectant, & iam dudum artem ipſam vehementius admiror: Quod ſi mea hoc ætas pateretur, profecto ei me totum dederem, longe enim inde mihi melius ſperarem fore, quã ex Cicerone ac Quintiliano. Age igitur ſtatuariam mihi amabo omnem ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους explica, vt quum Venetias poſtridie rediero, habeam quæ Pyrgoteli reſpondere poſsim promptius. Heic quum ſubridere me animaduertiſſet Regius, quid inquit rides? Rideo inquam ὑποβαρβαρικὸν τρόπον vt iſtis uidetur, te Venetiãs pronunciaſſe: Aſt caue ne dum Græcitatem in omnibus ſectandam putes, parum etiam Latinus videare noſtris Epirotis. Tum ille, Antiquum eſt, inquit, T literã ſuo ipſius ſono proferri. Sed perge, ſatis quidem de hac re diſputatum heri à nobis fuit. Vix hæc dixeramus, Ecce tibi pulſatę concrepuerunt fores: nunciatum, veniſſe Nicolaum Leonicum virum ſine cõtrouerſia doctiſsimum, ſimul etiam ſtatuariæ, juxtaque noſtri amantiſsimum. Peripateticæ is ſcholæ magiſter, nec tamẽ ab Academia noſtra diſſentiens, Græce philoſophiam

Literam T ſuo ipſius ſono proferri.

eam

eam quę eſt de rerũ natura edocebat, tanta omnium mortalium exiſtimatione, vt cum quolibet Græcorum Philoſophorum comparandus merito videretur. Poſtquam igitur ei repente occurſum à me eſt, Opportune inquam Magiſter, nam ad quod veneris ſcio, putoq; id me tibi iam perfeciſſe. LEO. Belliſsime. Sed quei ſermones erant, quom ego adueniſſem veſtri? De ſculptura, ego inquam, loquebamur. LEO. Pergite: nihil equidẽ mihi poterit eſſe jucundius, quam de hac ipſa re vos diſſerentes audire. REG. Id ita hodie eveniſſe vehementer gaudeo: Nam & ego in partem beneficij liberior accedam, & tu tibi ſemel duos perſtringes. Hoc autem qui pernegare audeas? Nunquid ergo, tum inquam, Regi, jam dudum commutaſti animum, & velis forſitan Rhetorica illa tua delinquere, atque ad Sculptoriam pertranſire? Ille autem, negabis igitur tu occaſionem ſequendam, ac ſi quod forte bonum acciderit, minime id captari oportere? At vero, ſi ita (ego inquam) perſuaſum habes mi Regi, ab aliquo iſtorum qui exercitent venditentque, exquirenda tibi artis præcepta ſunt, non à me, qui nullum vnquam magiſtrum audierim, qui re-

laxare animos in ea ſim ſolitus, ac non deſatigare. Quomodo igitur inquid ille, tantum in hac arte profectum es conſecutus nullo doctore? Quod ſi tute tibimet τομπὸς fueris, atque αὐτοδίδακτος, quemadmodum, id ſcire cupio. Ego vero (tum inquam) nihil tam arduum, tamque admirabile in humanis rebus eſſe exiſtimo, quod hominum non poſsit induſtria cõfici. Illud idem heic mihi uſu venit Leonice, quod in cunctis evenire artibus ſcripſit Ariſtoteles tuus: Experientia ut adjutus ad id ſola fuerim. Præclare quidẽ Polus hanc artis experientiam fortuitu eventus dixit eſſe magiſtram. LEO. Agnoſco iam verba Græca, Scilicet inquam meo auſpicatu, meo & ductu, ita enim in archanis cuſtoditur ars, vt non intimi modo ac familiares, ſed ne germani quidem fratres intro admittantur. REG. Sic ſane ſe res habeat. Aggredere tu eam, & qualem ipſe tibi confeceris explica: neque enim te iſtorum eſſe ſimilem putamus, qui ſibi ſolis ſe natos exiſtimant, invidentque bona cæteris. Ego vero inquam, lubentiſsimè, niſi quid fortaſſe Leonicus, LEO. Iſtuc ipſum. Quei poſtquam conſedêre, ita ego exorſus ſum: Et ſi hæc mihi potiu

tius à vobis intelligenda eſſent, non dubitabo tamen (quoniam ſic vos velle video) potius quodcunque ineptitudinis obire periculum, quam ullius ingratitudinis accuſari. Equidem nihil vobis placere nunc ambigam, liberius vobiſcum agam & familiariter. Ne autem ab nemore Pelio repetamus, ſatis quidem conſtare debet hoc omnibus, Sculptoriam artem, ſicuti & cæteras, variis ac diverſis naturæ principiis originem habuiſſe. Nam ſive caſu aliquo, ſive ſolertia cœperint homines, creta, truncisve, aut lapidibus, ex umbra ſimilitudines imitando, naturam ipſam æmulari, diſquiſitione haud opus eſt, dũ natura artificicioque profecta ac perfecta omnia intelligantur. Statuarum quidem uſum priſcis omnibus ſeculis fuiſſe, tum Græcorũ tum etiam Barbarorum hiſtorijs manifeſtiſsimum: Earum autem fingendarum rationem hinc plerique natam arbitrantur, uti ſcilicet eorum quei præclarum aliquod facinus peregiſſent, aut in vita quid utile adinuiſſent, memoria perdurarent, cæterique ad eos æmulandos, ejuſdem honoris quo majus dari nihil poſſe videbatur, ſpe raperentur: Quæ cauſa Ciceroni fuit, vt

Statuarum uſus.

Octavio Lepidoque ſtatuas in foro decerneret. Nonnulli vero ex mortuorum, aut eorum qui abſuturi erant deſideriis (vt pleraque omnia) apud AEgyptios id primum cœpiſſe tradiderunt, Vtcunque ſiue virtus, ſiue amor in cauſa fuerit, ſiue potius utrumque, certe nihil ab homine maius excogitari potuit, aduerſus mortalitatem ſuam, & aduerſus inuidiam deorum. Atqui (quod egregiam ciuium virtutem ſignificare poteſt) tantus Romæ ſtatuarum & priuatarum & publicarum numerus, vt non minor fictus quam verus populus fuiſſe tradatur: Principes ipſi longo ordine ſuorum imagines, tanquam inſigne nobilitatis vnicum, pompa & atrijs præferebant. Docti vero atque eruditi non minus & ipſi ſtatuis ſigniſque refertas Bibliothecas ſuas eſſe ſtudebant quam libris. Mihi pol quidem Cicero videtur non tam Verrem accuſare, quæ præclaram illam tot egregiorum artificum & ſignorum rapinam inuidere. Sed nunquid priuſquam de re ipſa dicere incipiamus, qualem uelimus eſſe Sculptorem, breuiter ac ſummatim recenſebimus? LEO. Vt lubet. REG. Perge igitur, ac Sculptoris tui qualem velis imaginem nobis effinge.

Sculptorē qualem eſſe oporteat.

ge. Tum ego ſic: Primum quidem (ut ab ſummo capite incipiamus) ſupremo ne an humili quis ortus loco recte agat, modo ille traditam dignitaté tueri ſtudeat, & hic Spartam adipiſci, minime laborarim, omnibus eum artibus (quã-tum fieri poterit) inſtructum, ac planè litero-ſum cuperem, qui ſcilicet quam plurimarum rerum & fabularum & hiſtoriarum notitiam habeat. Laudis deinde ac gloriæ ſtudioſiſsimum, nihil enim video quod poſsit eruditio ſine laudum cupiditate, laudum ipſa cupiditas ſine eruditione: ita alterum alterius præſidio ſemper innititur. Liberalem præterea, ac minime ſordidum, qualem ſuperioribus annis Donatellum Florentinum fuiſſe accepimus: Fertur enim ab iis qui eum nouerunt, pecuniolam omnem in ciſtella ſemper habuiſſe, ita ex officinæ tigno ſuſpenſam, vt quando vellet, & quantã quiſque vellet, accipere, atque uti frui ſuo iure potuiſſet. Præclarum facinus, atque ipſo Donatello dignum. Prudentem etiam, minimeque ineptum, qui ſcilicet certam quandam in omnibus rebus rationem eſſe intelligat: Nam quum omnes (verbi gratia) ſtatuæ pedeſtres fiant, aut equeſtres,

Literoſum. *Laudis cupidum.* *Liberalem.* *Prudent.*

ſtres, aut ſtantes, aut ſedentes, aut incumbentes, publicis in locis, aut privatis, togatorum hominum aut laureatorum, erit diligens in ſingulis adhibenda ratio, qui ornatus, quidve rem quamque deceat. Etenim accommodãda ſunt omnia ad perſonarum, locorum, temporum, ac rei naturam. Nam quod in Græcorum proverbio eſt, non omnia eodem modo omnibus: quom in eiſdem plerumque rebus diverſiſsima eſſe ratio ſoleat. Alia enim (verbi gratia) in C. Cæſare Imperatore, alia in Cos. alia in eodem ipſo Dictatore convenient: Nec Herculẽ ipſum ſemper eadẽ decebunt, vel cum Anthæo luctantem, vel cœlum humeris ſuſtinentẽ, vel Deianiræ amplexus petentẽ, vel Hylam quæritantẽ. Nam veluti hæc fieri eodẽ uno tempore non potuerũt, ita nec ſemel eidem poterunt cõuenire: Non tamen quin ſingulæ interdũ ſtatuæ effici non poſsint, ita variis inſignibus diſtinctæ, vt pleraq; ſemel intelligantur. P. Scipio ante ætatem Cos. cum Imperio Carthaginẽ miſſus, Haſdrubalẽ prælio ſuperavit, Carthaginẽ vicit, devicta Carthagine triumphavit, pacẽ P. R. attulit. P. Scipionis ſtatuã ita effingemus, vt & juvenis, & Cos. & Imperator, & bellator,

lator, & victor, & triumphator, atque etiam pacificator dignoſci manifeſtiſsime valeat: cujuſmodi fuiſſe Domitiani ſtatuã ex Papinij ſilva contemplamur: Et Paridem ab illo factum paſtorem, judicem & amatorem. Antiquarium quoque, qui ſciat cur (verbi gratia) Mars apud Romanos duplex, Gradivus & Quirinus: alter in campo olim extra, alter in foro intra Vrbem colebatur: Cur, & Venus apud Lacedæmonios armata, apud Arcadas nigra, apud Cyprios barbata, virili ſceptro, muliebrique ornatu: Cur in Ægira ponè fortunam Amalthiæ cornu præferentẽ, alatus Amor? ac mille ejuſmodi, quorũ omnium cauſas ſculptor tenere debebit. Vt quom quæratur, quid ſibi velit ille in Theſſalia treis oculos habens Iuppiter, Reſpondeat ſic: Fertur id ſignum Laomedontis fuiſſe, mox & Priami Regis in medio aulæ, ſub divo ſacratum: quod & noſter Maro innuit: *Antiquarium.*

Aedibus in mediis nudoque ſub ætheris axe,
Jngens ara fuit.

Ad hoc ipſum (quom à Græcis Troia caperetur) cum Hecuba uxore & natis fruſtra confugerat, nam à Pyrrho interfectus illeic tamen eſt.

Mox

Mox deinde id ſignum à Sthenelo Capanei Lariſſam tranſlatum. Quod autem quiſquis ille fuerit artifex, tertium in fronte oculum fecerit, puto ob hanc cauſam, ut triplicem Iouis poteſtatem ſignificaret, duobus terram & mare, altero cœlum ſpectat. Itidem rogatus, quid faciant in Lyſimachi Regis fronte cornua: quid in C. Cæſaris vertice ſtella: in M. Bruti pileolus, ac duo pugiunculi: Rationem reddens, dicat: Illum de Alexandri ſacrificio, ſolutis vinculis elapſum, taurum ambabus manibus compræhenſum tenuiſſe: in alterius cæde Cometen apparuiſſe: in huius autem præclaro facinore pileatam plebem (libertatis enim ſignum pileus) per Vrbem excurſitaſſe, viſamque Bruti & Caſsij pugionibus libertatem reſtitutam fuiſſe. Sed enim, quum Equeſtres potiſsimum ponantur ſtatuæ (ſi modo ruſticano equitatu Equitem deformare noluerit) nonne optimum inſeſſorem eum eſſe oportebit? aut ſaltem equitandi rationem ipſum tenere? Ea autem quando vix eſt & noſtris militibus cognita duplex, utinam hæc mihi contigiſſet interpretari potius quam edocere! Nam Sarmonis olim nihil

nihil, & ſi qua à Polluce tradita præcepta ſunt, ad rem noſtram nihil: Altera quidem qua Velites vehimur, cujus ratio & cæteris qui equo vehuntur, communis: Altera qua Scutati in prælium ducimur: In illa aſsidentis ſpecies eſt, in hac vero aſtantis: curvabuntur illeic poplites, heic intendentur: pedes illeic plenam habebunt firmitudinem, heic digitorum extremitatē deflexam, qualis eſſe ſolet contra innitentium, ad equi aures directam, ne ſtimuli ſemper ilibus admoveantur: Quod quidem facilius fiet, ſi illeic ad equitis ſexquicubitum, heic ad bicubitum portenſis ſtationibus obfirmati pedes fuerint: illeic molliter ſupina cervice pectus oſtentatur, heic fortiter declinato vertice ſiniſter humerus præfertur: Illeic levem interdum virgam habere dextra ſolet, heic haſtam, enſem, aut clavam geſtare,

Leva quæ flectendis nunquam ceſſabit habenis.

Nam qua moderādus ſit arte equus, quom jaculatur, quid quom punctim ceſimve feritur obſervādum, ut ſit clogmo ad curſum ſonipes excitandus, interdum & poppyſmo inhibendus, paulo remotiora: Nec plus id doctrina quam exercitatione comparabitur. Nos vero ad noſtrum Scul-

 ptorem.

torem Scilicet quam maxime εὐφαντασίωτος eſſe debebit, qui videlicet dolentis, ridentis, ægrotantis, morientis, periclitantis, & ejuſmodi infinitas animo ſpecies imaginetur, quod etiam Poëtis ipſis & oratoribus quam maxime neceſſarium. Nec tamẽ niſi quatenus ipſa rei natura patietur:

—— Ne velut ægri ſomnia vanæ
Fingantur ſpecies.

Dolentis illud:

Excuſsi manibus radij, revolutaque penſa:

Morientis hoc:

Sternitur infelix alieno vulnere cælumque,
Aſpicit, & dulceis moriens reminiſcitur Argos.

ut reliqua omittamus, quorum exemplis refertiſsimus eſt idem Poëta. Quid? Nonne ipſos ante oculos veſtros habere videmini conſternatam audita morte filij mulierem, atque ipſam peregrini hominis moribundi mentem? Quid vero & illud:

—— Pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit

Item

—— Atque ille in partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.

Corruit

Corruit in vulnus, gemitum ſuper arma dedere:
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum, expirans.

ac mille eiuſmodi quæ apud hunc Poetam inve- nias. Præterea & καταληπτικὸς, hoc eſt qui om- nium quas exprimere voluerit rerum cõceptas animo ſpecies contineat, reddatque. Sed nun- quid rerum omnium concipiendæ ſcupltoris a- nimo ſpecies? Plane omnium. Sed vt philoſo- pho rerum cunctarum cognitio datur, vt homi- nem, ſeque cognoſcat: medico ſuccorum vires, vt hominem ſanet: civili legum atque actio- num ſcientia, vt hominem in officio contine- at: ita Sculptori rerum omnium ſpecies com- præhendendæ, vt hominem ponat, quo tanquã ad ſcopum tota eius & mens & manus dirigẽda quanquã Satyriſcis, hydris, chimæris, monſtris denique quæ nuſquam vnquam viderint, fingẽ- dis ita præoccupantur, vt nihil præterea reliquũ eſſe videatur. Dij Deæque omnes, neminem v- num eſſe, qui quo ſibi proficiſcendum ſit, videat? qui ad finem reſpiciat? Supreme parens Iupiter! ita ne nos miſeros mortales in Cebetis tabulam

Catalepticon.

Exclamat in ineptos artifices.

relegaſſe, vt qui ſanus inueniatur, ſit nemo? vt qui ab Apate ebriacus factus, huc illuc non rapiatur, ſit nemo? & tamen ſibi quiſque ſapimus omnes. Nec vero ſolum noſtri ſculptores quibus iam ob ignauiam ignoſcendum, ſpumantem ab illa pateram hauſere, verum & iſti quos tu feſtive gregarios appellare ſoles Philoſophi tui Leonice, ita ſeſe madidos proluere, vt nulli mortalium deerrent magis. Nam quom omnia ἐπὶ τὸ τέλος dicant, illum tamen quem ſequantur ipſi finem non vident. Sed eſto iam hoc noſtrum in parergis inſectandis parergon: nos ad Sculptorem noſtrum revertamur. Abeſſe quidem eb eo omnis debet κολάκεια hoc eſt ne quid formæ ſupra veritatem adijciatur. Quæ quum cæteris in rebus improbe fiat, tum vero in ſculptura improbiſsime, vt quæ non unum ſemel eblandiés fallat ſed fruſtretur perpetuo cunctos. Ad ſummam, niſi quis præter dexteritatem ingenioſiſsimus ſit, ad Sculpturam venire neminem permittemus. Nihil autem (vt ſæpius eodem revolvamur) ſine literis, ſine eruditione: Literas vero atque eruditionem quom dicimus, illarum potiſsimum diſciplinarum cognitionem intelligi volumus quæ à Græcis

Alienum ab omni aſſentationis fuco.

cis μαθήματα dicuntur, Arithmeticam, Muſicen, & Geometriam, ſine queis perfecti quidem eſſe nihil poteſt. Non tamen prorſus ego inficias ire audeam, non inveniri atque extare quamplurimos, qui etſi illiterati, excellenter tamen multa: Neque enim idcirco quẽquam vituperamus, hortamur potius omneis, commonefacimus omneis, id quod certiſsimum, id quod & optimũ ſit, ſequantur. Novi equidem pleroſque, quibus ſiqua ſuper adceſsiſſet doctrina, haberemus ſanè nunc quos cum antiquioribus ipſis comparare poſſemus, ita ad eam, de qua nunc agitur, rem aptiſsimi ſunt viſi. Neque vero ferenda hoc loco nonnullorum ignavia, qui quom in hunc ſermonem mecum incidiſſent, non veriti ſunt dicere, conferre quidem ſi adſint, ſed non omnino neceſſarias ſculptori literas, ſatis ei eſſe (vt aiunt) artificium, & quatenus licebit naturam ſequi: Recte id quidem, ſed vbi rogo iſtuc invenietur artificium? Num quottidie in templis, in porticibus, in plaetis, in foro ſtupeſcentes aſtare, in privatis certorum ædibus verſari, refertas omnibus ſignis cellulas habere, gypſo plenas arcas cuſtodire, mirari, rurſus ſpectare, inhiare, quid belli

apparuerit

apparverit imitari, in veſtrũ opus transferre, dicemus id eſſe artificium? naturam ſequi? Atque id quidẽ non multo ſecius eſt, quam ſi quis Poeta aut Orator foris futurus, hinc atque inde ex Vergilio Ciceroneque verba ſuffuretur, ignarus quoque quid tum agat. Sed non poſſũ equidem non mirari, cur tamẽ ipſi ſua ratione nequeant, quod olim Phidias, Polycletus, Lyſippus, Cares: quodque nuper Donatellus. Nempe quia quibus illi excellebãt, doctrina omni & eruditione carent: quia & Donatelli abacum non habent. Scitum quidem eſt, quod fertur de Donatelli abaco. Is quum rogaretur à M. Balbo nobili viro, inſpiciundi ſui abaci copiam faceret, Reſpondit, poſtridie mane domum ad ſe veniret, idque ſe quã lubentiſsime facturum: Ille vbi venit, prandioque ſuſceptus eſt, præter hunc quẽ heic vides (inquit Donatellus) nullus eſt mihi Balbe alius abacus, niſi quem ſoli mihi contueri licet, quem nullis impedimentis, nulla ſarcina mecum ipſe ſemper porto: Si tamẽ videre quid cupias, afferte huc, puſiones, cum ſtilo papyrum: Ilicet deprõptã abaco quãcunque Hiſtoriã demirabere, ſive palliatos, ſive togatos, ſive & nudos ſpectare libuerit. Sed prorſus iam valeant, qui non cenſent

Donatelli abacus.

oportere

oportere Sculptores litteratos, hoc eſt ingenioſos eſſe. Et enim quum nihil planè quicquam effici poſsit, quod notione prius atque idæa cognitum non fuerit, quo me melius feram ſi quis à me Coloſſus effabricaretur, quam ad Vergilij Polyphemum, illum quem mecum ipſe vehementer mirari ſoleo, *Monſtrum, horrendum, informe, ingens?* aut ad Homeri hunc:

Καὶ γὰρ θαῦμ' ἐτετύκτο πελώριον οὐδὲ ἐῴκει
Ἀνδρί γε σιτοφάγῳ ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι.
Ὑψηλῶν ὀρέων ὅτε φαίνεται οἶον ἀπ' ἄλλων.

Amabo vos, nunquid vivaciorem intelligetis ipſum Donatelli equũ, quo nihil quidam perfectius eſſe volunt, an hunc qui conterranej mei Poetæ verſibus ſic exprimitur?

At ſonipes habituſque animoſque imitatus equeſtres
Acrius attollit vultus, curſumque minatur,
Cui rigidis ſtant colla iubis, vivitque per armos
Impetus, & tantis calcaribus ilia late
Suffectura patent, vacuæ pro ceſpite terræ
Aenea captivi crinem tegit vngula Rheni.

Age ſi quempiam fabricari equum velletis, propoſitis hiſce duobus tanquam modulis, vtrum potius imitandum Pomponio iuberetis? Scilicet videbunt plus iſti, quam deus ille ſtatuariorum

Phidias

Phidias, qui quom Olympicum Iovem perfeciſſet, faſſus eſt, ſe non alio illeic magiſtro vſum, quàm his Homeri verſibus:

Ἡ κ̀ κυανέησιν ἐπόφρυσι νεῦσε κρονίων
Ἀμβροσίαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἀνακτὸς
Κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Annuit & totum nutu tremeſecit Olympum, Quid maius vel dici, vel intelligi potuit? Nonne ipſum prope Iovis imperium maieſtatemque verbis ipſis effinxiſſe videtur? Habetis igitur, qualis eſſe debeat is, qui optimi Sculptoris nomen ſit conſecuturus, non quidem Platonis noſtri civitatem, aut Ciceronis oratorem: ſed qui facillime & inveniri & extare poſsit. Si vero haud ſatis probabiliter à me dictum eſſe videbitur, expecto quid & vos ſentiatis: Nihil etenim mihi certius videri poterit, quam quod vobis placuiſſe cognovero. REG. Recte mihi quidem omnia: & profecto ſimul tantum dignitatis atque auctoritatis adiecisti, vt quæ antea diligere videbar, nunc deamem. Sanè quidem ſic res ſe habet, & tecum iam ſentio, non modo ſculpturam ſine literis, ſed ne literas quidem ſine ſculptura conſiſtere poſſe: Atque vt neceſſariam oratori Iuris civilis ſcientiam Fabius, ita & ego cæteris ſcriptoribus neceſſariam

γραφικὴν

γραφικὴν exiſtimabo. Sed amabo te inquit, quãdoquidem multum ocij nobis hodie datur, atque huius novę artis avidi facti ſumus, proſequere. Satis quidẽ & laudata à te ſculptura eſt, & optimum Sculptorem effinxiſti, qualem te eſſe & verbis (ut inquiunt) & rebus ſignificaſti: aggredere igitur & reliqua, ut quum artem ipſam demonſtraveris, nihil planè huic ſermoni noſtro defuiſſe videatur. Tum ego, libenter inquam, ac poſtquam vltro non invitati ad prandium noſtrum veniſtis, faciam qualitercunque, vt nunquam hodie à me, niſi ad plenum exaciati receſſeritis. Itaque tum id illis expectantibus, iamque ad audiendum apparatioribus, cœpi ego ſic: FIERI quidem ſtatuas ex diverſa, uti & nunc, materia, ſemper conſueviſſe, notiſsimum: Ex ligno *Statuarum materia.*

Gens primum truncis ac duro robore nata:

Ex ebore, ex argylla, ex gipſo, ex lapidibus, & ex metallis, Quei ligno eboreve ſtatuas cõficiẽt, deſectores vocentur: quei argilla, græco vocabulo πλάςαι á nobis fictores nominabuntur: quei gypſo, ſi placeat γυψοχόοι: quei lapidibus, quos video à quibuſdam λιθοξόυς appellari. Quoniam precipuum ac peculiare magis marmor, Marmorarij: *Statuariorum appellationes.*

Itemque à ſcalpendo ſcalptores:qui metallis, γλύπται a nobis ſculptores: excuſſores enim ærarios quos græci χαλκέας vocāt, eos dicemus quicūque vaſa, aut quid tale fabricantur. Statuariorū vero appellatione quos ἀγαλματοποιοὺς illi appellāt gēeraliter omnes cōtinebuntur, qui quovis pacto ſtatuas effingunt. Statuaria igitur omnis in quinque diſtincta ſpecies eſt, Quom ligno ebore ve tractabitur, ab abſcindendo τμικὴ dicitur. Quom argilla (quoniam figulorum eſt) πλαστικὴ nominabitur. Quom gypſo (quod eo typos imitamur) παραδειγματικὴν, nos exemplariam appllare poterimus. Quom lapibibus, vbi Scalpello utimur, a percuſsione κολαπτικὴν ſive Sculpturam. Quom vero metallis, γλυφικὴν, hoc eſt ſculpturā, cuius quidem ratio duplex, Nam aut cera fabricantur, & a deducendo ἀγωγικὴν: aut informantur, & a fundendo χημικὴν nuncupabimus: Hæ autem ita inter ſeſe omnes iunctæ, connexæque ſunt, ut cūctas noviſſe videri poterit, qui unam earum aliquam noverit. Sola enim circa quam verſantur materia differunt, arte vero ipſa atque intentione conveniunt: Ex quibus quoniam γλυφικὴ uti ſubiecta materia, ita & artificio multiplicior

Statuariæ ſpecies. 5.

Partes glyphices.

multiplicior eſt, eam expediamus. Ac primum περὶ ἀγωγικῆς, Neque vero expectetis a me, ut dicam quo in cera, quo ve creta ſit temperamento vtendum, aut quam in omnibus diligentiam adhibendum. Non enim nunc τὰ πρὸς τὴν πρακτικήν. Quom voletis autem ego vos ad officinam vocabo. Cera tamen ad id quod volumus medicabitur quam commodiſsime πισσασφάλτῳ, quam vulgo alij ex vocabulo græcam, alij ex loco Hiſpanam picem vocant: ſi prius oleo aut pauculo ſeuo colliquata fuerit, quarta portione: Medicabitur et cæteris reſinis, præcipue Terebinti piceæ ac lētiſci: nonnulli eam quæ deraditur è navibus picem probant, & qua ferrum vermicatur, Sed hoc non niſi in ijs quos manere voluerimus typis. Terrebintina autem piceque & armenio rectius, vſos eo plurimũ in ſignis veteres animaduerti, quod ſi duricies expetatur, in ſigillis, cera Punica ubi delicuerit, cerusſæ pulviſculum bibat ferme ad æquale pondus: ea ſic & niveum candorem æmulabitur, & marmoreum nitorem præſtabit. Sed hoc non erat propoſitum. ἀγωγικὴ igitur quã nos Ductoriam vocemus, duabus hiſce cõſumitur rebus γραφικῇ & ψυχικῇ. Graphicē vero *Partes agogices.*

D 2 quam

quam noſtri in Scriptore deſcriptionem, in Pictore & Sculptore deſignationem vocaverunt (nam lineationem quæ γραμμικὴ dicitur, Architecto damus) vſque adeo neceſſariam Sculptori iudicavit Donatellus(ſic enim accepimus)ut plerumque diſcipulis dicere ſolitus fuerit, vno ſe verbo Sculptoriam artem omnem traditurũ, quũ dicebat Deſignate. Et profecto id eſt totius ſculpturæ caput ac fundamentum. Ea vero duabus etiam hiſce rebus maxime conſtat συμμετρία, quæ nondum ſibi Romanum nomen invenit, niſi fortaſſe Latinam Linguam augentes (ut Cicero ati) commenſurationem dixerint: Et ὀπτικῇ quam Perſpectivam appellant.

Partes graphices.

DE SYMETRIA, *hoc eſt, commenſuratione.*

CAP. II.

DE Symetria igitur nunc pauca dicamus: qua in re, illud à tua philoſophia nõ alienum Leonice, conſiderandum. Hominem ipſum quem præcipue dimetiendũ ſuſcepimus, materia cõſtare & forma. Formam autem heic nunc eam intelligamus ſpeciem

ciem,qua hunc ab illo diſcernimus : Materi ãvero corpus ipſum . Corpus autem omne in treis dimenſiones partiri, in longitudinem , amplitudinem profunditatemque: Formam vero ipſam lineamentis comprehẽdi . Quare de corporis ſymetria primũ, mox de lineamentis. Menſurã igitur, hoc enim nomine ſymetriam intelligamus, cum in cæteris omnibus quas natura progenuit rebus,tum vero in homine ipſo admirabiliſsimã & contemplari & amare debebimus : Ita enim vndique exactiſsime dimetatis partibus compoſitum eſt noſtrum hoc corpus , ut nihil planè aliud quam harmonicum quoddam omnibus abſolutiſsimum numeris inſtrumentum eſſe videatur. Sed age , non enim de Timæo Platonis qui & à Cicerone Latinis explicatus eſt literis, hominem ego vobis referam,quod ad noſtrum hunc inſtitutum ſermonem attinet ; cum longe aliter quam Architectus , vivum ſtantemque dimetiamur:Scilicet in novem de longitudine portiones. Ita etenim hominem ipſum ſolers natura formavit , ut faciem hanc ſummo loco ſpectandã proponeret ; cæteræque totius corporis partes commenſum inde ſuſciperent : Conſtat autem ipſa tribus pariter dimenſionibus. Vna

Menſura hoins mina: bcliſsima:

Faciei dimenſiones tres.

Vna erit ab ſumma fronte qua capilli naſcuntur, heic ad intercilia. Altera heinc ad imas nares. Vltima ab naribus heic ad mentum: Prima ſapientiæ, Secunda pulchritudinis, Tertia bonitatis ſedes. Hæ autem ipſæ per ſe (ut aiunt) multiplicatæ, integram, quanta erit, humani corporis ſtaturam reddent, novem portiones. Prima erit facies ipſa. Secundam faciet portionem pectus. Ab ſummo ſtomacho ad vmbilicum tertia. Ab hoc ad imum fœmur quarta. Duas continebunt coxendices ad poplitẽ. Totidemque ab hoc ad nodum crura. Pars autem hæc infima quæ eſt a nodo ad imam plantam, gutturque hoc, quod eſt ab ſummo pectoris ad ſummum gulæ, atque hic ſemicircula arcus, qui fit ab ſumma frõte ad ſummum verticem, vnam aliam conficient portionem: nam horum iuncturæ, nodi, poplitesque, tanquam interfinia, nullis ſuam cædunt proprietatem. Conſtabit igitur humanæ naturæ longitudo, portionibus (nt dictum eſt) novem, quanquam alij octo, alij quod rarius eſt, (eſt enim tãquam in Muſice diſonum) ferme ſeptem: alij (quod & rarum etiam eſt) decem fecerint. Nos medium, & quod in pleriſque omnibus mortalibus

Statura humanæ portiones 9.

libus frequentius erat. ſecuti ſumus. Ac de adulto loquimur viro, non de putis infantibus, quorū in lōgitudinem menſura omnis niſi quatuor cō-ſtat faciebus: Nam de humana per ſingulas ætates ſymmetria, quæ in prima, media, atque vltima pueritia, item adoloſcentia, iuventute & ſenectute deprehendatur, certi nihil nunc afferre poſſemus. Et iam cogitamus in puero, ſi quis mihi nepos ex ſorore naſcetur, eam omnem obſervare, atque obſervatam literarum monimentis demandare, ut aut beneficio mihi gratam poſteritatē devinciā, aut certe ad aliquid ſemper quod expediat excogitandum exemplo excitem. Nonne ſumma ſtultitia eſt, hominem.

Hoīis infantis longitudo ex 4 portionibus.

Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum

demetiri, & ſuam menſuram ignorare? Brachiorum autem alterutri pariter lacerti ſexquialterā continebunt portionem: Manus vnam aliam, quanquam ſint qui metiantur ſic: Ab humeris extrinſecus ad iunčturas articulorum, ab axillis vero intrinſecus ad confinia palmæ ac digitorum facies tres, alterutri autem articuli, vna. Quomodocumque, id parum refert, modo brachiorum tota longitudo ſeptem continatur faciebus, ut di-

Brachiorū ac manuū menſura

ſpeſſa

ſpeſſæ manus rectam ipſam coporis longitudinem definire inveniantur. Pedes autem ita ab extremis talis ad extremum vnguem producuntur, ut eandem bis ter & uno altero tribus fere minus digitis, commetiantur. Non enim hoc loco obſcœni dei ſemipedalem fuſcinã, aut deformem illum unde egreſsi omnes ſumus hiatum (ut nonnulli) dimetiendum curabimus, quum preſertim latere ſemper, niſi in pueris, honeſtiſsime ſoleant. Conſideranda vero & ipſa inter ſe partium ἀναλογία, quam alibi proportionem, heic ni fallor proprie commenſum dixerimus. Quãta eſt lõgitudo ab intercilijs ad ſũmas nares, tanta erit productio menti ab iugulo. Quantaque eſt ab ſummis naribus, ad mentum, tanta ab iugulo ad imã gulã, hoc eſt, ſemiproportio. Quãtũ eſt ſuperioris labri intervallum ab ore heinc ad naris ima, tandundem erit ſummarum narium prominentia ab labro, tantundemque & oculorum ab intercilijs ad interiores angulos concavitas. Præterea in manibus, quod eſt extrinſecus ab ſummo ungue indice, ad iuncturam hanc imam, cõtinebitur ſemiportione. Ac rurſus heinc ad eam qua brachio colligatur manus, alia, Sc et

Analogia ſingulorum membrorũ corporis humani in lõgitudinem.

intrinſecus

intrinſecus ab ſummo ungue medio, primus autē hic indicis articulus maior, correſpondebit frōti. Secundus hic cum onychio ad extremum unguis, naſo Primus itē medij, huic quod eſt ab naribus ad mentum. Eiuſdem ſecundus, huic quod eſt ab imo mento ad inferioris labij ſupremum. Eiuſdem onychius, huic quod eſt ab ore ad inferiora narium. Indicis eodem ab ſupremo labri ſuperioris. Maior pollicis articulus coæquabitur huic, quod eſt ab mento ad ſummum labij inferioris. Minor huic quod eſt ad nares ab eodē. Onychiorum autem articulorum omnium dimidiatam ſibi partem occupabunt ungues. In latitudinem vero frons, ab hac media, quam et diſcriminatricē appellare poſsimus linea, heinc inde ad prima heic tempora definietur ſua bis longitudine ab intercilijs ad extremos oculorum angulos, atque heinc ad primas aureis, harumque longitudo tandundem. Id vero ſpatium quod eſt inter utramque extremitatem oculorum, ex duabus ijſdem dimenſionibus, in treis partes diſtinctum, duas oculi, unam ſibi intermedius naſus vendicavit. Oris latitudo, ſi per ſummum labij metiamur, reſpondebit fronti, naſove, ſin circino *In latitudinem.*

illi ſpacio, quod eſt pollicis articulo maiore definitum, ab labro ſuperiore ad mentum. Pectoris latitudo faciebus continebitur duabus. Spacium inter utramque mammillã una, earumque certus ſitus ab inferiore gula, eiuſdem dimenſus circino deprehendetur. Palmaris autem plantariſque latitudo, definiri ſemper inuenietur ſemiportione. In altitudinem vero quæ ſola circunlatione comprehenditur ex ſupradictis menſura captabitur, hoc modo: Capitis per mediam frontẽ altitudo, portionum eſt trium, item & ſummæ coxendicis. Per occipitium à ſumma fronte ad cervicem duarum, itemque & infimæ coxendicis colli duarum. Pectoris per alas ad tergum quinque. Ventris per medium, quatuor. Lacertorum coxarum, crurũ, pollicis, cæterorumque articulorum ſumma circumferentia nunquam plus eorundem longitudine membrorum. Extremum brachij propter iuncturas manuum, portione (propter nodum tibiæ) etiam quarta. Altitudo autem hæc quæ eſt ab imo talorum ad ſummum pedis, reſpondebit longitudini quæ eſt iſteinc ab ſummo pedis ad extremum ungnem. Colli circumlatio, ei parti quæ eſt ab ſummo pectoris ad vmbilicum.

In laditudinem.

Corpus

Corpus ne hoc quod tanto ſit commenſu fabricatum, an exactiſsimam potius harmoniam eſſe dicemus? Qualẽe rogo Geometram & Muſicum fuiſſe exiſtimabimus eum, qui hominem ita formavit? qualem vero eſſe oportere eum qui talem typum ſit imitaturus? Laudatur Iulius noſter, quod palladiam illam Mantenij noſtri turbam, cæſareoſque triumphos tam belliſsime ſit imitatus, Num alius quiſpiam picturæ ignarus illud idem effeciſſet? Num aut Homerum aut Demoſthenem ad Vergilii Ciceroniſque æmulationem imitabitur quis, qui Poëticam Rhetoricamque neſcierit? niſi fortaſſe eum dixerimus qui nuper ducta circino de Vergilii verſibus mẽſura ad ſuos, deeſſe nihil aliud exiſtimabat, planeque ſic tanti Poëtæ videri etiam æmulus volebat: Equidem omneis qui nunc vulgo habentur Statuarii, haud multum diſsimiles ab illis ſcriptoribus exiſtimarim, quos noſter Calpurnius dicere ſolitus eſt, caſu quodam teſſerali verba jacere, nec niſi ipſos rerum ſucceſſus expectare. Intelligendum eſt autem ejuſmodi ſymmetriam, cunctis mortalibus (præterquam monſtruoſo, atque iſti pygmæo qui in deliciis habetur popu-

 lo)

lo) cõvenire, deprehendiq; in omnibus nõ ſecus quam euharmonicũ concentum in muſicis inſtrumẽtis: Vt enim in cithara cordæ ſi protẽdantur, exacuetur accreſcetq; ſonus: Sin cõtra laxatæ fuerint, remittetur, eritq; nihil minus eadem numerorũ proportio, ita & heic ſive accreſcat quantitas ſive decreſcat, idem tamen ipſe commenſus extabit: utque nunc paulo evidentiore exemplo agam, Andrion Vicentinus, ac Vegetius Tarviſianus à Petreio Honorioque ſophiſtis, Symmetria, ſed pineali differunt proceritate: Nam quantum illi univerſos totis humeris præcellunt mortales, tantum hi a cæteris exuperantur mortalibus. Sed de Symmetria jam ſatis, quanquam nihil de ea ſatis dici potuerit ſclicet de ſculptorũ parente, artificiorum omnium nutrice, amica totius generis humani, ex qua tantam jam laudem conſecuti ſunt antiqui omnes & ſtatuarii, & pictores, & architecti: Hinc eſt enim illud quod mirum videri ſolet omnibus, quum dicitur: artifices 25 diverſis & locis & temporibus ita ſtátuã confeciſſe, ut ab uno ſemel facta eſſe videretur: Ad menſuram videlicet eandem conveniebant omnes, eadem utebantur proportione omnes: Heinc

Laus Symmetriæ.

Mirum.

Heinc quoque eſt illud Pythagoricum admirabile, Herculis ſtaturā ex Olympico ſtadio adinventam: Heinc & mille alia, quæ quom dicuntur, miracula quidē audiri mera putantur. Verū enimuero intelligendū hoc loco quattuor prorſus eſſe ordines ſtatuarū, pariles, magnas, maiores, maximas. *Statuarum ordines 4.* Pariles quidem fient, quom eius qui exprimitur ſtatuaam vndique præſentabimus: *Pariles ſtatuæ.* Dantur hæ benemeritis ac ſapientibus viris, Harmodio, & Ariſtogitōi, Homero, Soloni, Hippocrati, Gorgiæ, Beroſo, Pythagoræ, Platoni. Ex noſtris L. M. & D. Brutis. Q. Mutio, Clœliæ viragini. M. Catonibus. Q. Ennio. M. Varroni. P. Vergilio. M. T. Ciceroni, nunc niſi capiciatis. Magnæ fient, quom infra ſexquialterā ſtatura continebitur: *Magnæ ſtatuæ.* quæ & Auguſtæ dicuntur quod Regibus Auguſtiſque Imperatoribus dicarentur, Phoroneo, Lycurgo, Temiſtocli, Xerxæ, Alexandro: Ex noſtris Romulo, Numæ, Tatio, Cornelio Pompeio. C. cæſari. GN. octauio, ac reliquis quei in Deorum numerū referebantur Cæſaribus. Atque hinc arbitror illud quod moritura Dido ſic queritur: *Et nunc magna mei ſubterras ibit imago.* Dolet enim abnegari & ſtatuam

& ἀποθέωσιν, quæ minime dabantur iis, qui ſua ſibi manu turpiter mortẽ conſciviſſent. Majores dicentur, quando ad alteram excreverint. Ponuntur autem hæ ſolis Heroibus, Libero patri, Herculi, Theſeo, & ejuſmodi. Maximæ vero fient, quando tergeminabitur humani corporis ſtatura, itemque rurſus, ac rurſus: Quæ quidem ſtatuæ vel à ſpecubus, uti ego opinor, vaſtaque intus inanitate, id enim eſt κόλον ὅσον, vel ut alii ab noxia radiorum effuſione, quæ fieri ſolet ejuſmodi moles intuendo, vel ab authore ipſo Coloſsi ſunt denominatæ: Non poſſum hoc loco, Regi, nõ ridere intolerabilem iſtorum Grammaticulorum inſcitiam, qui ab eo ipſo inſigni, Rhodios Coloſſenſes dictos exiſtimarunt ad quos extent Pauli perbreves epiſtolæ: Verum an Coloſsienſes ij ſint, non planè affirmarim: Stephanus tuus, nam cætero mancus mihi eſt: Coryſſen Epheſiam ſcribit fuiſſe urbem, à qua Coryſſienſes: Dicabantur autem eius ſtatuæ Diis Opt. Max. Iovi, Minervæ, Apollini, Marti, atque id genus cæteris, quanquam Romani & Barbari reges eas ipſas ſibi, veluti & Auguſtiores arctius vẽdicaverint: Extat etiam nũc Baroli quod oppidum

Maiores ſtatue.

Maxime ſtatuæ.

pidum Apuliæ eſt ad Cannas, Heraclii coloſſus, mihi quidē æternū triſtiſsimæ recordationis monumētū ob acerbiſsimā patris memoriā: Quint⁹ nunc agitur annus ex quo proxime illeic eū ſepulturæ demandavimus. Sed jam mentem ad id quod nobis propoſitum eſt revocemus. Accidit autem ſæpiſsime ut rem ipſam ex diverſo minorem faciamus, hoc etiam erit diligenter conſiderandum: nam aut erunt parvæ, aut minores, aut minimæ, hoc modo: Secetur (verbi gratia) quæ novem conſiſtat dimenſionibus, humana ſtatura, hæc, in has treis partes, hæ mox ſingulæ in trinas: Parvæ infra hanc portionem conſtabunt, quæ eſt ad ſex, Minores quæ eſt ad tria, Minimæ quæ ad unum, reſpondebuntque inferiora hæc ſuperioribus inter ſe, ſic: Primum hoc minimæ partis ſpacium, ſpacio quod eſt minoris, quarto: Et quod eſt majoris, ſeptimo, Secundum, quinto & octavo, Tertium, ſexto ac nono, Horumque rurſus partes, partibus. Quod ſi identidem fiat, quantamvis Coloſſæam vaſtitatem pedali jam menſu definiverimus, hoc modo: Vtcumq; vero ſive majorem ſive minorem ipſam rem feceris, aſſervata etiam qualitate, ſemel in hunc fiet modum:

De parvis minoribus & minimis ſtatuis.

Maiorum ſeu parvarum ſtatuarum dimetientium ratio.

Maiorum ſeu paruarum ſtatuarum dimetiendarum ratio.

modum: Eſto hoc gymnicum Athletæ corpus, ducãtur nunc lineæ hinc à planta in directũ huc uſque, una dimenſione. Item huc uſque, altera. Item huc uſq; & altera. Ab ſummo aiunt vertice ad huius extremũ hęc: Si igitur intra hoc primũ ſpacium referri eundem oporteret, hic, quum à parilitate cadet, paruus dicetur: Si intra hoc ſecundum (nam fermè ad medietatem uſque deſciuit) minor: Si intra hoc tertium, minimus. hoc videlicet ſpacio minutiſsima quęque finiuntur. Ducantur item ex diverſo in derectum, ambę ad eandem unam dimenſionem lineæ: Si proximiore hoc intus adaugeretur ſpacio, magnus: Si hoc altero, maior: Sin & hoc poſtremo, maximus dicetur. Præterea ducatur ab inferiore hoc maioris ſpacij angulo, per ſummum apicem, triplici eiuſdem in directum menſu. Sic ter geminabitur, Quaquidem ratione pueros, adoleſcentes, ſenes (quod antea mirum videri poterat) eoſdem ipſos, magnos, parvos, maiores, minores, maximos ac minimos efficiemus. Huius autem diverſitatis ratio opinor hæc eſt, Vt minores fierent, vel inopia, vel tranſportandi commoditas effecit, ut vero in centũ & amplius aliquãdo cubitos accreſcerẽt

opulentia

opulentia atque excellentior perſonæ dignitas, Æquum enim eſt ut qui animo & auctoritate præcellunt, corporis etiam dignitate cæteris præſtare videantur. Quod ipſum innuere videtur Homerus, his ipſis carminibus, quibus Vlyſſem facit ornari a Pallade:

Olli multiplicem ex humeris Tritonia Pallam,
Componens, auxit corpus, lætamque iuventam.

Deheinc poſt, tanquam aliquis de cœleſtũ numero videtur. Sed ò certe diuinam Mantuani noſtri felicitatẽ! Qualis vero illa obſtupeſcentis Reginæ admiratio: *Tu ne ille Æneas?* nonne ex ſuperiore illa cauſa proceſſerat, *Os humeroſque deo ſimilis?* Cyrum quoque poſt preclaram illã de Aſſyrijs victoriã ſcribit Xenophon, circa cultum maieſtatemque corporis diligentiſsimum. Alexandrum Macedonem Curtius ob puſillitatẽ ab Amazonum regina Taleſtri habitum contẽtiorem, eundemque mox in caſtris vbi fuiſſet, amplioris formæ monimenta in poſteritatis miraculum relinqui iuſsiſſe. Quam etiam cauſam fuiſſe exiſtimo cur auguſtiores ſpecie humana videantur imagines noſtrorum Imperatorũ, ne-

F que

que enim id tam in cauſa erat vulgo (ut imperiti exiſtimant) quod multum ex ea re diminutũ iri videbatur, ſi ſtata magnitudine fuiſsent, quom de alto proſpectandæ ponerentur, quã quod excellens auguſtioris eius dignitatis ratio ſervabatur.

Deorum ſtatuæ. Illæ autem ipſæ ſtatuæ quæ dijs fiunt, ſive adaucta, ſive & retenta humani habitus æquabilitate, a græcis εἴδωλα, proprie a nobis ſimulachra nominantur, Martis, Veneris, Minervæ, Cupidinis, Fidei, Fortunæ, ac cæterorũ Deorum qui corporeis omnino formis carent. *Heroum ſtatuæ* Quæ Heroibus illi ξόανα, Puto tamẽ initio ſic vocatas omneis, maximeq; numinium Ægyptiorũ. *Regum, Sapientũ & benemerentium* Quæ regibus ἀνδριάντας. ſapientibus εἴκελα, Quæ autẽ benemerentibus viris, βρέτεα vocarunt: Nam ἐκμαγεῖα (quemadmodum & in pictura εἰκόνες) de vultu opinor ſunt, deq. membris ipſis expreſſæ ſimilitudines, quas nos imagines appellamus Nam in reliquis fruſtra ullam inveniemus appellationẽ, niſi fortaſſe vnico vocabulo effigies dixerimus: Figura enim ea eſt quæ in plano deſignatur linea, circulus, hominis atque equi circunſcriptio, quod ab illis σχῆμα nuncupatur, ἀγάλματα quidem olim Homeri temporibus dicebãtur quævis templo-

plorum ornamenta, quæ ſpectantium animos afficerent, vnde & nomen quod vulgo etiam remanſit, habuere: Poſterius vero generaliter & ipſæ ſtatuæ, quod ex iis potiſsimum ejuſmodi ornamenta conſtarent. Quæ vero infra humani habitus ſtaturam fient, vniverſæ omnes ſigna vocantur, vnde & ſigilla: quæ intra minimam hanc erunt portionem, cubitalis palmariſve altitudinis, vel etiam quantũ fieri poterunt Tantillæ, hoc eſt, parva ſigna. Sed certe ſtultus ego, qui Grammaticam docere vos volui: equidem neſcio quomodo imprudẽs huc exierim: Detur tamen mihi nunc venia, ſi & Cicero idem ſæpe fecerit. REG. Placent nimirum hæc, quom ita ſuo loco dicuntur: Nonne & ſummi quoque Philoſophi interdum functi ſunt munus Grammaticorum? Iuris autem civilis cognitio num aliunde depẽdet? Equidem non Ciceroni modo, ſed cuiuis γραμματικωτέρῳ liceret arbitror, triduo poſſe ſe Iuriſconſultum profiteri, perge. Tum ego ſic: *Signa. Sigilla.*

DE LINEAMENTIS.

CAP. III.

POſtquam igitur de ſymmetria diximus, dicendum nunc de lineamentis. Lineamenta autem ſunt rectæ congruarum linearum ductiones , ad vniuſcujuſque ſpeciem demonſtrandam. Linearum vero aliæ extremę, quæ & ambientes dicuntur, quom extrema cõplectimur: Aliæ vero intermedię, quom res medias ſignificari, membrorumq; juncturas diſtingui volumus. Ambarum autem ducendarum ratio, ex actionum varietate multiplex, ac pene infinita. Poſſem ego totum hunc æſtivum, quantus eſt, diem conſumere, demonſtrando vti iſti aridiorem ex triangulo, plenioré ex quadrangulo faciem conſtare doceant, vti intra horum fines, reliquum omne corpus, ſic intercludi oportere diſputẽt. Recte quidẽ, vt qui Platonis Timæum perdidicerint, ſed ab hac noſtra dicẽdi certiſſimè ſerie aliquanto remotius. Compertũ enim habemus, lineamenta omnia ex ipſa corporum ſymmetria, ex optice, & ex phyſiognomia ſumi. De Symmetria dictum: mox vero de reliquis, ſi

Lineæ duplices.

prius

prius ducendorum lineamentorum rationem a me pridie in picturis excogitatam, commonſtravero. Corporum quidem omniū latitudinem, (nam longitudo fit ſemper: Altitudo autem umbris luminibuſq; ſignificatur.) Si depreſſa ſint, vt pectus, tergum, liber, ſine deſcripſione, ſic: ſi rotunda, vt caput, collum, brachia, coxæ, crura, digiti, columnulæ, & ejuſmodi, ex tertia ſuæ in circumferentiam dimenſionis parte finiri, hoc vt videtis pacto: Nam quemadmodum in chartarum typis noctu atque interdiu ex lucernæ ſolisque vmbra circumſcriptiones fieri poſſent, oſtēdere ineptiſsimum.

DE PHYSIOGNOMIA.

CAPVT IIII.

NVnc igitur de Phyſiognomia. Nam de Optice quæ multiplicior eſt, poſterius diſſeremus, eſtisque interdum ad minus amariores epulas revocandi: Ea autem eſt certa quædam obſervatio, qua ex iis quæ corpori inſunt ſignis, animorum etiam qualitates denotamus. Solent enim (vt in proverbio eſt) artificem inſtrumenta, dominum

quaſi ſit domus oſtendere. Id autem quoniam ἀντιστροφον eſt, commutationemque patitur, erit quidem Sculptori quam maxime neceſſariū: Namque vel ex viventium corporibus effigies imitabimur, quod a nobis in Calpurnio factum vidiſtis: vel mortuorum præſentias ex notiſsimis eorum moribus imaginabimur: Vt ſi ex Zopyri quis judicatu Socratem effingat calvum, ſimum, ventroſum & ejuſmodi: quemadmodum a Veronenſibus in Catullo, Vitruvio, Macro, Celſo, Plinioque, quos ſibi cives vendicant, factitatum ipſi nos nuper feſtive ſpectavimus: vix iam certe verbis explicari poſſet, quantum ſtatuario pręſtet phyſiognomia, nec ſtatuariis modo, ſed & omni generi humano. Miretur quidem ſuo juro Plinius ſeveriſsimum (ut ipſe ait) authorem Trogum, cumque Trogo miretur & Ariſtotelem, ex quo ille ea tranſtulit. Spernat quantum libet vulgus, dum nobis in Socraticæ Pythagoricæque philoſophiæ arcanis ſanctiſsime cuſtodiatur: Hæc nos tuto huic depoſitum credere, hæc nos illi fidere, conjugium facere, pueros diſciplinis tradere, cum honeſtis converſari, turpes atque obſcœnos effugere, non temere ſocietates & amici-

Phyſiognomiæ commendatio.

amicitias deligere, ſceleſtorum improbitatem abſque ullo experimento devitare, hæc eadē prudentes, fortunatos, & quaſi προφήτας videri & eſſe nos facit. Apud ſtatuarios vero tanti erit, vt nobis illum ipſum qui tantopere deſideratur Homerum, ipſoſque Græciæ ſapientes Cleobolum, Periandrum, Solonem, Thalem, Chilonem, Pittacum, Biantem: atque e noſtris utrumque Catonem ipſiſsimos præſentare faciliter poſsint. Dicerem equidem ex Ariſtotele atque Adamantio, (nā Polemonis qui de eadē re perſcripſit omnia deſiderantur) niſi longioris eſſet inſtituti, vidererque (vti in proverbio eſt) Minervālus docere. Verum enimvero quæ ſciri oportebit Sculptorem, hæc fere ſunt. Sed voltis quando hæc ipſa nuper a me ſcripta ſunt, quemadmodum in Theæteto facit Euclides de ἀναγνοςῆ audiamus? REG. Quā maxime: tu interim reſpirabis. LEO. Nil quidem fieri aptius poterit. POMPO. Heus tu puer, cape hunc libellvm ac lege. PVER. Naturæ morumque inſpicienda ratio. POMPO. Non inde. PVER. Spectantur? POMPO. Iſteinc. PVER. Spectantur autem homines, ex natione patriaque, ſpectantur ex genere, ſpectantur ex ſe. Ex natione,

Triplex ſpectandi hominis ratio.

ne,vt quom *Maurus, an Aſſyrius, Thebis nutitus an Argis*, de quopiam quæritur,quod potiſſimum ſolet ornatu ſignificari,vt illud: *Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare phuretrrm*. Debemus enim (vt idem Poeta ait) *varium cœli perdiſcere morem,*

Ac patrios omneis cultus habituſque locorum,
Et quid quæque ferat regio & quid ferre recuſet.

De his qui ſunt ſub Arcto. Arcto quicumque ſubjacent,corpore ſunt quã cęteri prolixiores,colore albi,comis flavi,capillis mollioribus,glauci,firmi,craſsiores,carnoſiores, ventroſi,ac corpulentiores, iracundi, ſimplices, leviſsimi conſilij,animo præcipites,ſtolidi,atque omnino diſciplinis inhabiles,Galli videlicet Germanique. Contra,qui ſub meridie,nigris capillis criſpiſque,nigris & oculis, corpore humiliores, cruribus grandiores,fuſci,atque aridiores, diſciplinis & ipſi parum apti,plurimæ tamen cogitationis,leves,doloſi, mendaces, lucrabundi, furaces: At magis minusque alij aliis. Quo diſtant acceduntque ad Arctum borealem auſtralemq;, magis minuſq; alteri alteris, Sardi, Siculi, Mauritani,Arabes. Horum vero medij, mediã quoque vim habẽt & qualitatem. Corpore ſunt mediocres, capilli eis nec criſpi nec nimis porrecti, colore

De his qui ſunt ſub Meridie.

De his qui ſuns medij inter Arctum & Mercdiem.

colore mellino, aſpectu iucundiore, apti ſtudijs, ingenioſi, miſericordes, modeſti ac graves, Itali videlicet Græcique. Sed qua proximiores illis accedunt loco, accedũt etiã & moribus, ut Lybes Hiberis, Hiberi Celtis, quin & Lybes Æthiopib. & Celtę Gallis ſimiliores, Auſtrini quidem omnes ſicco dominantur & calido, Arctoi contra humido & frigido: Nam & cæterorum quique ad occidentem, quique ad Orientem ſpectant, eadem erit de duobis polis ratio. Plerumque tamen evenit, ut alij aliò tranſferant ſedes, confunduntur que nationes, ut ſi Thraces commigrarint in Italiam, Itali in Thraciam, Perſæ in Aſsyriam, Aſsyrij in Perſiam. Ex genere autẽ inſpiciuntur homines, non quõ quibus quiſque ſit parentibus ortus, ſed quom mas ſit, quæritur an fœmina Cœneus. Plurima eſt horum diſsimiltudo. Illud nobile, iuſtum, intrepidum, audax, æquabile, magnanimum, benignum, conſtans, animoſum, probum, liberale, magnificum. Hoc vile, iniurium, timidum, temerarium, intemperans, remiſſum, atrox, difficile, varium, ac mutabile ſemper, improbum, avarum, nequam. Fœmina omnis quam mas, eſt caput minor, corpore

2 ratio Sexuum diſsimilitudo.

Maris conſideratio.

Fœminæ cõſideratio.

 preſsior,

preſsior, capillos habet molliores, nigrioreſque, vultum anguſtiorem, oculos vibrantiores ſplendidioreſque, collum gracilius, pectora imbecilliora, latera molliora, ilia, coxaſque habitiores, ſuras carnoſiores, genuaque ob eam ipſam rationem collabantur, extrema pedum manuumque tumidiora, omnem corporis aſpectum delicatiorem, negligentioremque, tactus eſt ei humidior, vox tenuior, greſſus tardior, ac dēſior, membra ſucci pleniora, motus lentior. Medium vero & quodammodo neutrum genus, laſciviētis videlicet naturæ, luſiones, hermaphroditi, virorū ſpadones, fœminarum eunuchi: quos tamen nihilominus quā caſtrati ſoleant equi, canes, taurive, ad bellum utiles, docet Xenophontis Cyrus. Vt utriuſque ſunt ſexus participes, ita & utroque nequiores, malæ mentis, mali animi, peſsimi & conſilii, crudeles, duri, doloſi, callidi, malefici: At aliis alii magis minusve, naturæ ſectionisve culpa. Ex ſe vero ſpectantur homines duplici ratione, ex iis quæ cohærent ſubſtantiæ, & ex iis quæ circumſtant atque inducuntur. Cohærent ſubſtantiæ, membrorum ac totius corporis habitus. Ex facie, ætate, inceſſu, voce, ſpiritu. Circunſtant

Hominis medii conſideratio.

3. ratio.

cunſtant vero atque inducuntur, ornatus, nomen, locus, tempus, & ejuſmodi. Sunt & media, vultus, & color, quæ omnia Æneas in matre, Pyrgo in cœleſti Beroë pernotarunt. Nunc age ipſam ex iis naturæ morumque inſpectionem conſideremus: Omnium quidem ſignorū præcipua, quæ in oculis, aut planè iis proximiora: Cujus generis ſunt, pupillæ, palpebræ, frons, genæ, ſupercilia, naſus, labra, os, mentum, malæ, capilli, aures, ipſum caput. Secundum ordinem tenent, quæ ſecundum pectus & cervicem. Tertium, humeri, brachia, manus, ilia, pedes, poſtremum venter, tergum, fœmina, coxendices, ac ſuræ. De quibus ſingulis quam breviſsime dicemus. Oculi (hos natura tanquam conſpecillares animorum noſtrorum feneſtras eſſe voluit, Et quiſquam deinde queretur, non feneſtrarum homini pectus?) plurimam habent varietatem. Statu quidem, magni, mediocres, parvi, prominentes, conditi, tumentes, adæquati, concavi, mobiles, fixi, tremuli, rigidiores, conniventes, nō conniventes, nictantes & non nictantes. Cōtuitu autem, vibrantes, languidi, humentes, ſicci, ſplendeſcentes, tenebroſi, ridentes, mœſti, acuti,

DE OCVLIS.

Oculorum varietas à ſtatu.

A contuitu

obtuſi, graves, ludibundi, truces, blandi, atque id genus cæteri. Colore vero nigri, glauci ſcilicet ijdem ac cæſij, queique de ijs fiunt ſubnigri, quei ob graciosam venuſtatem à græcis χάροποι, à nobis varij dicũtur. Et ſubglauci quei, ab illis αἰγωποι a nobis vero caprini nominantur. Item ruffi, flavi fulvi, vnde cognomina familiarum, pallidi, punicei, lutei, virides, rubicũdi, ignei, flammei, ſanguinei, crocei, oſtrini, aurei, lactei, atque id genus reliqui. Harum autem omnium qualitates quod ita ſignificent, longioris eſſet inſtituti recenſere, quod vero inter ſe mixtæ ſi fuerint, negocij quidẽ permaximi: attingam tamen potiſsimum ea quę ad hanc ipſam rem magis pertinere videbuntur: ac ne minutula forte fides habeatur parum experto adoleſcenti, exiſtimes velim, huius rei authorem, non Pomponium, ſed graviſsimos olim philoſophos, Ariſtotelem atque Adamantium, quorum uterque rationem cur id ita fiat adducere quom vellet, alter corpora animorum, viciſſimque animos corporum affectiones ſequi argumentatus eſt: alter vero Prometheum, principi limo deſectam vndique particulam addere coactum, appoſuiſſe nobis opinatur vim leonis, aſtuciam

aſtuciam vulpis, temeritatem apri, formidinem leporis, gravitatē bovis, faſtum equi, ſcurrilitatem ſimiæ, fatuitatem pecudis, ſtoliditatē hirci, voracitatē ſuis, ductatū pardalis, ferociā tygridis, immanitatē urſorum, deſperationē elephantorū, rapacitatē luporū: ſimiliter & cæterorū reptiliū, volucrum atque aquatilium naturā, magis minuſve, uti & libido ferebat, & limi natura patiebatur. Quem igitur (inquit) videris ſubnigros ac mediocriter cōcavos oculos habentē, ex leone, qui talis eſt, animoſum eum fortemque dijudicato: quem conditos, ex ſimia ſimulatorē, fraudulentū, deluſorem, malicioſum: quem ſtabiles firmoſque, ex bove gravem ac frugi: quem protēſos, ignauum, iniurium, contumelioſum, ac vere ex aſello aſinum: itaque rem ipſam noſtro more ſummatim expediamus. Oculi magni, mobiles lucidiq; ſi toruum contueantur, ſimul & ſupercilia porrigantur, agreſtioris, crudi, rapacioriſque animi hominem indicabunt, tales enim ſunt aprorum luporumque: Ariſtoteles quidem nec magnos nec parvos ait oportere eſſe oculos qui probentur. Prominentes oculi, quei ſeſe extra mittant, quibuſque in circuli ſpeciem tumor circumducitur, aut contra, quos veluti caſtrorum

rum foſſa circumdederit, doloſum, ſtolidum, hominem ineptiſsimum ſignificabunt, quei ſi & mobiliores fuerint, voracem, ſi petulci atq; ſanguinei ebriolum, ſi glauci, nec juſtitiam nec conſuetudinem hominis ullam: ſi vero & ſupercilia gravarint, certior erit ejus amentia, ſi tumentiores parvique, parricidium ac veneficium declarabitur. Quibuſcunque vero fuerint prominentiores, ſplendidi, grandiores, purum humidumq; intuentes, inſigni omnes juſtitia & conſuetudine præditi, diſciplinis aptiſsimi, deamoroſiſsimi, qualem ex Theæteto didicimus fuiſſe Socratem. Conditi nimis (quanquam acutiſsimi omnium intuendo) niſi fuerint & magni, nullo pacto probantur, horum namque parvitas, diſsimulatorem, invidum, inſidiatorem: ſiccitas ad illa perfidiam: humiditas & amentiam indicāt. Laudatur vero ſtatus oculorum medius inter prominentem & conditum, & quei nec timidiores ſint nec concavi, ſed mediocritatem quandam magnitudinis habeant caſtigatam. Mobiles oculi, turbatorem, ſuſpicioſum, interpellatorem infidum, ac curioſum magis quam pervicacem oſtendunt, ſi & palpebræ moveant, certe animā

præpotentem

præpotentem, ſin minus, audacem. Ocyus circumuolubiles oculi, ganeonem: Tardioris motus, pigrum, inertemque denotabunt. Tremuli oculi, ſi in dextram ierint, ſocordiam, inſanitatem: ſi in ſiniſtram, adulterium: ſi vero introrſum, quaſi naſo annuerint, gratioſum, venereum, & amoroſum declarabunt. Rigidiores nunquam boni, nam ſi fuerint humidi, formidoloſum: ſi aridiores, veſanum: ſi pallidores, ſtolidum indicabunt: ſi vero grandiores fuerint ac ſubrubicundi, impotētis erunt & libidinis & gulæ teſtimonium: Quod ſi quem videris, qui ſplēdeſcenteis huiuſmodi oculos habeat, hunc tu ad corvos, ut nec tibi civem nec vicinum eſſe cupias, ut qui malis tā-tum & calamitatibus gaudeat alienis. Oculi quei quom ſe claudunt, ſurſum attolluntur, libidinoſitatis, guloſitatis, ac ſacri morbi certiſsimum ſignum: quod ſi & pallidi fuerint, impios atque homicidas, ſi ſubrubeſcentes, nigricanteſue, intēperantiſsimi oris, mulieroſos, ſtolidos, aleatores demonſtrabunt: contra quei feruntur deorſum, contraria ijs eſſe omnia. Oculi quei quom ſeſe aperverint perſtant, vel cogitationem, vel certe alicuius rei pœnitentiam ſignificabunt, quæ res

ſcilicet

ſcilicet ex ſuperiorum omnium ratione captabitur: ſi magni, prominentes, conditi, mobiles, & eiuſmodi. Vibrantes paruique oculi, doloſum, adulterionem: magni vero, ineptum, rudem, guloſumq; arguēt: quod ſi grādiuſculi, ſplendidiq; humidius contueantur, ingentem commonſtrabunt ſpiritum, excelſam ac maximorum operũ effectricem animam. iracundos tamen, ebriacoſos, ac ſupra hominem gloriabundos, qualem fuiſſe aiunt Alexandrũ Macedonē. Tenebricoſi oculi, manifeſtum quidem ijs ineſt incommodum: ſi tamen ſicciores fuerint, infidum: ſi & minuti, bilinguem, doloſum, inſidiatorem, & cui graviſsimas inimicitias profitetur Achilles, aliud pectore occultantem, aliud de ore promentem, animi multiplicis, peſsimique: ſi vero (quales puerorum videri ſolent) humidi, grandiores; animoſum, conſtantem, ſtudioſum, prudentem, diſciplinis habilem, timidum, ac propè avarum. Prælucidi autem (modo contradixerit aliud nihil) optimi. Splendeſcentes oculi, tametſi utiles, non tamen certæ ſunt probitatis indices: ijdem enim glauci, ſanguineive, calliditatem arguunt, ac iam veſaniæ proximiorem audaciam: ſubnigri, timorem, formidinem, ſuſpiciones: nigri vero

vero & adulterium, quei ſi toruum contueantur. difficilitatis, moleſtiæ, ac moroſitatis indicium: ſi & humidum, fortitudinis, imprudentię, celeritatis, iracundiæ, ſecordiæ, invenuſtatis: ſi & ſiccum, nequicioſiſsimę ſceleroſitatis Oculi in quibus voluptas quædam ac riſus (ut ita dicam) inhabitant, diſsimulatores: ijdem vero conditi, inſidiatores: Sicci, aut quibus exteriora, palpebræ, ſupercilia, genæ, ac labra non ſteterint, reprobiſsimos indicabunt: Humidi vero, non malos quidem, ſed tamen vanos, rudes, omnique animorum commotione carentes, pigros, intemperanteſque. At ſi horū inanes palpebræ non connictarint, fueritque frons læta, & utrinque ſimul vacua ſupercilia, hominem eum ſignificabūt magnificum, iuſtum, ſuavem pium, facilem, hoſpitalem, atque optimæ conſultationis. Triſtes vero, humidique, ſtudioſum, plurimarumque artium ſectatorem: nam ſi & ſuperciliis obtegantur, affueritque læta frons, æquabilē, fidum, frugi, prudētemque mōſtrabūt. Sicci vero, ſi & vultus fuerit trucior, item ſi frons aſpera, aſpectus immobilior, palpebræq; rectæ, ruſticaniſsimas volūtatis improbiſsimas & cogitationes, nec ullum vnquam ijs eſſe inten-

tatum imperfectumque facinus. Acuti oculi, tumultuatorũ homimũ ſunt atque rapaciũ. Oculi quei frequentius connivent, id autem eſt quom immoto capite huc illuc obliquantur, quod pro dubitare uſurparunt, formidoloſitatẽ coarguent: Si cum ſiccitate, fraudẽ, inſidias occultũq; aliquod malum: ſi cum tremore palleant, aut quopiam auertantur, fatuitatem. At vero quei contra non conniuerint, robuſtiores, inuictiq; : Quod ſi & grauedinoſum intueantur, nihil unquam boni eſt id quod parant: ſi lene atque humidum, ſtudioſos, faciles, amoroſos: ſi palleſcentes, puniceive & ſicci, improbiſsimarum rerum memoriam, iracudiam, inuidentiam, aut quamuis aliam extremam maliciam denotabunt, & ſi circumuolvantur, amentiam. Oculi quibuſcunque pernictant, inſidiatores, furaces: ſi vero humidi, multarum artium ſtudioſos: ſin contremuerint, palleſcantve, famelicos, & quei ad epilepſiam declinarint Quibuſcunque vero non nictarint, ſed ſi quom clauduntur defluant, verecundos: ſi & mox attollantur adulteros, voraces: ſin recti permanſerint, benignos, bonos viros: ſin & ſicci, temerarios indicabunt. Quod ſi ad

ſi ad hæc frontem quis habuerit aſperiorem ſupercilia conſtrata, palpebraſque duriores, agreſtiore animo, paratus ad audendum omnia, quique & laudibus & honoribus & donis facillime capiatur. Horum autem omnium mediocris ſtatus præcipue laudatur. Oculorum acies, quas & pupillas vocant, paruæ quibus fuerint, prauiſsimæ cogitationis eos eſſe neceſſe eſt, item & auaros, ac puſilliani mi, ſerpentes, enim, ichneumones, ſimiæ, vulpeſque huiuſmodi. Cōtra, quibus magnæ, placidiſsimæ mentis, liberales, magnanimos, forteis: ovium enim ac boum tales. Quibus ſecundum rationem oculorum decentes fuerint, probi: quibus contra, nefarij, impudentes, ſceleroſi: quibus inæquales, non prorſus mali. Sunt autem interdum in oculis calculi quidam, quos Græci cenchros nocant, ad ſimilitudinem milii, candidiores, fului, pallidi, ſanguinei, quique admixtum habent pallidum fuluo, & iis nigrum. In charopis oculis cenchri qualeſcunque, agreſticitatis, iniuriæque nota: in nigris ſanguinei, veneficiorum: pallentes etiam, magicorum carminū. Quei rectas palpebras, flexàque ſupercilia non habuerint, ſed cum tre-

more ſubmoveant aſpectum, hi ſemiuiri quom ſint, viri tamen eſſe coguntur. Quibus innuẽdo prætẽduntur palpebræ, fœminati. Quei alteram palpebrarum emittunt, & dum quopiam auerterint, humidum ac molle reſpiciunt, delicioſi, quei plurimum formæ fidant, ac mœchi. Veſiculæ autem illæ, quæ ſolent eſſe infra oculos ebrioſorum: quæ ſupra, ſomniculoſorum: ambæ vero utrorumque. Anguli oculorum à temporibus parvi, reprobos: à naribus caroſi, reprobiſsimos denotant: Supercilia quei attolunt cum ſpritu, crudæ ſunt mentis, prauique conſilij homines, vani, obloquentes, iracundi, ſeditoſi.

Supercilia. Recta ſupercilia, mollem: iuxta naſum flexa, rigidum: iuxtra tempora, deriſorem: contracta, inuidum: demiſſa, malevolũ indicabunt. Quei

DE OCVLORVM COLORIBVS. glaucos oculos, minimaſque acies habuerint, illiberales, auari, callidi. Quei eoſdem aridos, incertis erunt moribus, agreſtes. Quei humidos (dat enim hos Palladi Homerus) ſplendeſcentes, decenterque magnos, optimi atque animoſi. Subpurpurei quibus fuerint oculi cum ſiccitate, iracundos: cum humiditate, ebriacoſos ſi dixeris, nihil aberrabis. Subalbidiores paucamque glaucitatem

citatem habentes , timiditatis atque impotentiæ ſignum. Cerulei, quia cæteris humidiores, propterea & meliores. Verum de oculis ſupra quam conſtitueram ſatis, nunc & reliqua perſequamur. Naſi ſummum gracile ſi fuerit, facilem iracundiam. Craſſum vero depreſſumque, conſceleratos mores denunciat. Plenum, ſolidum, obtuſumque ſi videris, ex leonibus moloſsisque fortem ac iactabundum dijudicato. Naſus oblongus, gracilis, roſtratuſque eius quoque generis mores dabit. Naſus adclinans, vitæ morumque honeſtatis ſignum. Naſus rectus, linguæ ſignificat intemperantiam. Acutus, iracundiã. Obtuſus, molliciem. Aduncus, qui & aquilinus, regalem animum, ac magnificentiam. Simus, immodeſtam ſcortationem. Minor, fraudem, rapacitatem. Adapertus, animi vim, roburque corporis. Anguſtus, rotundior, obſtructuſque ſtolidi- DE NASO

Frõstatem, ſecordiã, veſanitatẽ. Obliquus intortuſque, mentis & animorum obliquitatem. anguſta, ruditatis: plana ſecordiæ, magna ſegniciei, parva mobilitatis ſtygmate inuſta. Frons autẽ lõga, docilitatem atque optimos ſenſus oſtendit. Depreſſa atque humilis, fœminatum. DE FRONTE

Rotunda,

Rotunda,iracundum. Gibboſa,inſenſatum.Circumducta, impudentem.Aſpera,quæ quaſi foſſas habeat,infidum,callidum,& (ſi cætera adfuerint) ſtolidum.Quadrata, quæ ſcilicet ſuæ magnitudinis menſionem habuerit, euidentiſsima prudentiæ, fortitudinis,intellectus, magnificentiæque index. Frons alta, rectaque, contumaciam: diſtenta, ſecuritatem : rugoſa, ſtudium ac

DE GENIS ET MALIS,

ſollicitudinem oſtendit. Genæ malæque quibus carnoſæ, ſegnes atque ebriacoſos indicant. Graciliores, improbitatis, Pinguidiores, calliditatis. Craſſæ & ab oculis demiſſiores,inuidentiæ ſignũ, Rotundæ, doloſorum. Prælargæ, vaniloquentiorum. Os neque firmum neque proteruum,

DE ORE ET LABRIS,

audentiæ, nugacitatis, dementiæ nota. Os paruũ,prominẽſque, inſidiarum,reprobitatis. Concauum, ac fornicatum, ut ſi infremeret,inuidentiæ, ſceleroſitatis. Humile ac depreſſum, formidinis, & conſiliorum inſtabilitatis. Oris autem ſectio,veſanum, crudum, manduconem. Vaſtitas, caninam denotabit eſuritionẽ. Os paruum, fœminas:maius viros decet. Labra in ore maiori,tenuia,ut in inferioribus adiiciantur ſuperiora, magnanimitatem ſignificabunt ac leoninã fortitudinem

titudinem: in minore vero, ignaviam, inhumanitatem, moleſtiam; impietatem perfidam. Quibus ſupra caninos attolluntur ex rictu labra peſſimorum morum, adclamatores, iniurij, conviciatores, mordaces. Quibus totum os pertentitur, labraque ſunt præpinguidiora, rotunda, atque extrinſecus inverſa (vnde Chilonum Labeonumque cognomina) & moribus & operibus ſunt ſuini. Quibus inferiori labro, ſuperius labrū ſuperadiicitur, prudentiores. Quibus cōrta labro labiū prominebit magis, nō prorſus mali, quanquā vani & ſtolidiores. Mentū quibuſcumq; longius, non omnino reprobi, niſi quod præter modum loquaciores ac molliuſculi. Quibuſcunque brevius, peſsimi, crudeles, diri, atque inſidiatores, ex ſerpentibus, quei tales ſunt. Quibus acutum, bonam habent hi omnes mentem. Quibus rotundiorem figuram circunſcripſerit, effœminati. Quibus quadratam, viriles. Quibus ſummo in loco tanquā in duos vertices diſſiluerit, modo ſciſſura ſit apparens, doloſi: nam ſi levis, venerei potius gratioſique iudicabuntur. Caput valdè parvum quiſquis habuerit, is ab omni erit ſenſu, humanoque captu alenior. Qui modicum, fortis, probe ſenſatus, magnanimuſq;. Qui permagnum

DE MENTO.

DE CAPITE.

gnũ,imbecillus, illiberalis, nullius, aut certe rudiſsimi perceptus. Qui obliquum, inuerecundior. Qui altum, contumacior. Qui utrinque conuexum, iracundior. Pars capitis poſterior depreſſa atque humilis, formidoloſi ac prorſus animo toto carentis. Caput volunt id ſenſibus cæteriſque rebus videri perfectum, quod mediocre fuerit, quod rectum, quod & intra menſum conſtiterit, ac ζ græcæ literæ figuram habuerit. Capillos autem nihil ad hãc rationem conferre uult Adamantius: ſunt vero multiformes, porrecti, criſpi, leues, intorti, molles, duri, denſi, rariores, nigri, albi, glauci, rubei, ruffi, flaui, & eiuſmodi. Ariſtoteles tamen molliores capillos, facilioris vult eſſe ingenij ſignum, duros agreſtioris. Aurium multa varietas, Quædã ſunt tenues quædã craſſæ, aliæ magnæ, aliæ paruæ, extantes, preſſæ, atque earum mediæ. Item quadratæ, rotundę, immobiles, & (vnde Flaccorum cognomina) languentes ac deciduæ. Tenues igitur, minores, ac veluti circumciſæ, fatuum denotabunt, callidum, malicioſum. Craſſæ, magnæque, ſurdaſtrũ. Extantes, præſentaneam hominis docilitatem, manſuetudinem, benignitatem. Preſſæ, inſci-

DE AVRIB.

ſcitiam, ruditatem. Quadratæ vero, ac mediocriter magnæ, in audiendo argutiſsimum. Facies quibus eſt (Ariſtoteles inquit) magna, rudiores; quibus parva, immoti: quibus larga, ſtupidi: quibus circumlata, animoſi. Carnoſa (inquit Adamantius) facies, delicioſi eſt hominis, lauti ac pubeſcentis. Macra, ſtudioſi, deamatoris, inſidiatoris. Parva facies, parvos quoque redarguit mores: permagna vero ſtolidiores. IAM vero ipſe index, obtectorq. cōſcientiæ noſtræ vultus, quam incertus, inconſtans, varius, quia totus videlicet ex animorū perturbationibus confingitur, quin etiam interdum earū ſimulator ac diſsimulator. Quare haud temere ex eo omnibus horis diiudicandū, niſi quom ab eiuſmodi motionibus animi deferbuiſſe videbuntur. Mille ſunt eius varietates: mœſtus, iocundus, facilis, ſeverus, alacer, triſtis, clarus, tenebroſus, nubilus, doloroſus, pervigil, ſomniculoſus, ſecurus, audax, meticuloſus, & eiuſmodi, quorum & animi tales. Alacer autem claruſque vultus, certiſsimus index adulterij: Erubeſcēs (hinc illud, Salva res eſt) pudoris ac verecundiæ. Vultum qui perexprimere potuerit, is ſe ſciat non multum iam abeſſe à *Vultus in homine varius.*

 Liſyppo.

DE COLLO Lyſippo. Nunc vero deinceps & reliqua. Collum queicunque habuerint oblongius, graciliuſque timidores ſunt, atque egregie malorum morum. Quei pinguidius, prolixiuſq;, animoſiores, iactabundi, contumaces. Quei & compactius, robuſti, fortes, atque ad diſciplinas idonei: Nam quei contra inanius habuerint, vafri, adulterive. Collum quod nervis obtenditur, ſiniſtri, ac (ſi adſint & cætera) fatui, inque dementiam delabãtes. Collum prepinguius, iracundi, ad diſciplinas inhabilis, ſuini. Collum brevius, præmultum audacis. Collum denſius, nullam in partem cadens, ſiniſtri, contumacis, inepti. Collum effractum, ſemiuiri. Collum in dextram adclinans, ornati, prudentis ſtudioſique: in ſiniſtram, adulteri, ac nullius prudentiæ: in utramque vero aut in quamvus aliam, praviſsimi animi ac mentis indicium: in nullam vero, moderationis, plurimæque & artis & exercitationis. Collum quibus longum, iiſdem etiam erunt crura longa.

DE CERVICE ET GVTTVRE Ceruix quibuſcumque aſpera atque obliqua fuerit, ineptiſsimi. Quibus ſub ea ſunt ſpondyli aſperi, collũque prominentius ſeſe humeris ſupereffuderit, iniurii, præduræ mentis, ad diſciplinas

plinas (tanquam ad muſicen aſinus) apti. Guttur aſperum, leuitatem arguit, proteruitatem linguæ, atque arrogantiam: quod ſi & ſpondilibus hæſerit, ſolam ex ijs leuitatem: item hominem ebrioſum, querulum, triſtem, iracundum, œnipetã, alioqui ſemper altiora cogitãtẽ. Cleides (ſic enim à Græcis vocantur) hæ quæ é ſummo pectore in imam gulam exeunt, á clauium effectu ſimili, obſtructæ, nullam vim, aut ſenſus, aut actionis oſtendunt. Apertæ, molliorem, fœminatumque. Mediocres vero, quæ ad naſi longitudinem dimenſu inter ſe diſtarint, inſignem hominis & prudentiam & virilitatem. Quibuſcunque ab umbelico ad cleidas, maior commenſus quam ſit circumlatio colli, hoc eſt plus duabus faciebus, guloſi, eſuriones. Pectus magnũ ac dearticulatum, ſignificat robuſtitatẽ. Gracile atque imbecillum, animi puſillitatẽ. Carnoſum vero, affectus dexteritatiſque carentiã. Mamillæ, quibus in obeſo pectore dependẽt, ſcortatores, ebrioli, & ganeones indicabuntur. Nunc poſtremum ad reliqua. Pingues humeri nullo modo probantur. Robuſti robuſtos & mores ſignificant. Vacui fœminatorũ ſunt ac timidorũ.

DE CLIDVS, PECTORE, ET MAMILLIS,

DE HVMERIS SCAPVLIS.

Graciles erectique peſsimorũ. Inarticulati efformeſque, ſtolidorum. Scapula quibus eſt robuſta, robuſti & ipſi. Quibus imbecilla & gracilis, timidi ac puſillanimes. Carnoſa, ſenſuum indicat egeſtatem. Anguſta, etiam fatuitatem. Latior, mentis alitudinem. Rotundior, induſtriam, ſagacitatem. Gibboſa, curvaque ſcapula, humerique in pectus effracti, invidentiam, pravitatem. Lumbus oſſeus fortem ſignificat, & virilem: carnoſus molliſq. mollem & effœminatum. Acutus vero intemperantem ac timidum. Tergum latum ac ſolidum, animoſitatis generoſitatiſque ſignum. Anguſtum contra & ſolutum, timiditatis & illiberalitatis. Incurvus autem homo nequaquam unquam bonus, niſi membra humidiora, cętera que urbana affuerint ſigna. Sic tu eum ſuccinctũ ac venatorium iudicabis. Vlnæ ſi fuerint prolixiores, ut demiſſæ manus ad medias infra coxendices pervenerint, fortitudinis ac felicitatis ſignũ. Breviores vero, quorum capita cubo occurrunt, malevolentiæ, invidentiæque. Exiles, hominem effœminatum. Carnoſiores vero diſciplinis ſenſibuſque carentẽ. Vlnas, brachia, cubitoſque ipſos bene articulatos eſſe oportet, quos probari voluerimus.

DE VLNIS BRACHIISQVE,

voluerimus. Manus teneræ molliores que, optimi dicuntur eſſe ingenii argumentum. Duræ magnæque, fortē illum quidem ſignificabunt, haud ſatis tamē diſciplinis idoneum. Parvæ manus, callidum. Perbreues ac mutilatæ, fatuum: quę ſi & pingues, nequiſsimum. Anguſtæ, gracilesq; manus, rapacitatis. Pleniores quæ oblōgos habeant digitos, furacitatis: Graciles tortuoſæq;, nugacitatis, voracitatisque indicium. Digitos queicumque habuerint conpactos, nunquam boni. Quei conſtratos, diſiunctosque, callidi, auari, ac perditiſsimorum morum. Quei paruos gracilesque, pauciſsimi intellectus. Quei præmutilos, craſſosque, audaces, ferini. Quei oblongos, gracilesque, minimæ, rudiorisque mentis. Digiti qui commenſu conſtiterint ſuo, omnium optimi. Vngues lati, colore albo, ſufflauoque naturæ bonitatem: Anguſti, prolixiores, curuiq;, item & carnoſi, improuidum, male ſenſatum. Obliqui, inuerecundū ac rapacem commonſtrabūt. Parvi, pallidi, nigri, aſperique vngues, & qui carni hæſerint, calliditatis. Rotundiores libidinoſitatis indicium.

Vnguium

Vnguiũ illuciditas nequaquam eſt hominis frugi, ipſi tamẽ per ſe ungues infirmã habebunt rationem. Latera graciliora, formidinem, dybilistem; dura atque carnoſa indocibilitatem. Circumlata atque in ſpeciem tumoris plena, nugacitatem nequitiamque redarguẽt. Ilia præpinguiora mulierum. Oſſea virorum. Gracilia, denſa, ſordida, & tanquam eliquata, callidiſsimorũ hominum. Venter vacuus, & ſanitatem, & magnanimitatẽ oſtendit. Macerrimus ac præter modum inanis, timiditatem, nequitiam, eſuritionẽ. Carnoſus ſi & mollis fuerit, pendenſque, ſenſuũ hebetudinem, intemperantiam, ebrioſitatem. Si durus cervicique compactus, calliditatem. Quibus articulatæ ſolidæque fuerint coxendices, & crura, egregiam naturæ aptitudinem præſtabũt, ac generoſitatem. Quibus contra inarticulatæ ac molles, timidam imbecilitatem. Quibus prægraciles, improbitatẽ: quæ ſi etiam nervoſæ, præter illa, immodeſtiſsimã procacitatem. Crura vero ipſa ſuris prægnantia, intemperãtes inverecundos & abominabiles indicabũt. Genua quibuſcumque tanquam collabantia, mulieroſi, fœminatique. Pedes nervoſi, articulati, & generis & morum

DE LATERIBVS, ILIBVS, ET VENTRE.

DE COXIS, ET CRVRIB.

DE PEDIBVS AC TALIS.

morum nobilitatis veſtigia imprimeut. Teneri, & (quales Telemacho dat Homerus) humiduli, molliorem ſignificant. Præmutili ac pingues, ferinos arguent mores. Oblongi, plurimæ cogitationis ſignũ. Parvi, calliditatis. Magni, mechanicitatis. Quei adæquatas habuerint plantas, aut contra nimium convexas; Item quei quaſi talis incedunt, improbi, aſtuti, callidique. Tali autem diſcreti, nobilem. Molles leveſque, effœminatũ. Graciliores timidũ, intemperantemque demonſtrãt. Calcaneorum craſsitudo, plurimæ ſervilitatis atque indocilitatis indicium. Præpingues talos, aſperiora calcanea, carnoſos pedes, digitoſq; horum incurvos, & ſuras prægnantes quei habuerint, omnes (patrio vacabulo utar) cataces: Sic enim pueri appellare ſolebamus, fatuæ mentis hominem furioſum. Nunc demum pauca quædam & de colore dicamus: nam nomen ipſum & facta, baſis explicabit: Nulli unquam artifices vocem dabunt, inceſſum, vultum, ſpiritũ, ætatem, ornatum. Statuæ quõ fiunt ipſæ præſtabunt. Quibus igitur niger eſt color, adulteri, timidique. Albicans color, prigrum, intemperantem, fœminatum, incontinentẽ. Fulvus, doloſum DE COLORE HVMANO.

ac

ac multiformem. Subuiridis (quem obijciens Piſoni Cicero ſeruilem vocavit) niſi ex aliqua ægrotatione is fuerit, paruum, timidum. Luteus, auarum, invidum. Mellinus, iracundum, epulonem, nugigerulum, dicacem, meticuloſum. Flammeus in leuiter ſubrubeſcente corpore ſi predurarit, naturæ bonitatem, apitudinem, in diſciplinis capeſſendis promptitudinem, & egregiam animorum nobilitatem ſignificabit. Albus, ſufflatusque, & animi & corporis uim promittet. Atque hæc generaliter. Pectus vero ſubrubicundum, excandeſcentem iram denũciat, idéq. erit, ſi quæ circa ventrem, quæque in temporibus inſunt venulæ paulo apparentiores fuerint Vultus ipſe per ſe rubicundus verecundiam oſtendit, nam ſi genæ tantum erubuerint, vinoſitatem. De coloribus autem oculorum (quia iunctim dicendum de iis fuit) ſatis quidem, ut arbitror, eſt ſupra dictum. Hæc ſunt (tum ego inquã) quæ de Phyſiognomia nuper noſtro more interpretati ſumus: Siqua diſplicuerint, monebitis: Nam ad Piſtorienſem noſtrum cogitamus dare, voloque ei hęc probatum iri quam maxime. Sed nunquid rogo ſentitis, quantum hæc

Statuario

Statuario intellecta conducunt, quantumque ſint ut intelligantur neceſſaria, an aut Deum aut hominem quemquam quis ponet, cui prius hæc cognita non fuerint? Miſeret me fateor iſtorum deo um, a q. in primis Nazenni noſtri Directi: Nam quis erit unquã vir bonus, cui quidẽ honoris quám vitæ ſit ratio potior, qui non & alterũ atque alterum malit Gaballum, quàm ſe iſto modo ſpectari, diſsimulatorem, impudicum, furẽ, perperum, appetonem, tenebrionem, & eiuſmodi: Verum & id quidem nimis.

DE PERSPECTIVA.

CAP. V.

NVnc ad perſpectivam rationem pertranſeamus, quæ etſi fermè tota pictorũ eſſe videatur, ad ſculptorium quoque munus transfertur quàm commodiſsime: Ea vero duplex. Altera ad φυσιολογίαν Altera vero ad γραφικὴν pertinebit: Priore quidẽ illa rationes traduntur: cur in conſpicuis perſpectus afficiantur, ac queadmodum triplex illa ſpeciendi ratio fiat, ex directo, ex reflexione, ac

ac refractione radiorum. Quæ quoniam plurimos nacta eſt & Græcos & Latinos ſcriptores, eſtque aliquanto ab hac noſtrā remotior, non eſt mihi propoſitum eam vos edocere, quei alios ſoletis. Poſterior autem hæc noſtra duplex, namq; vel ad totum opus, vel ad ſingulas pertinebit partes. Quæ ad totum opus pertinet prior, viſu primū dijudicatur. Quæ vero ad partes, eas ſibi res tantummodo conſiderandas proponit, quæ perſpectioni occurrent: Prioris autem hujus quæ ſeſe latius effundit ratiocinatio ſumetur, ſic: Omne corpus quocunque ſtatu conſtiterit, in aliquo quidem neceſſe eſt eſſe loco, Hoc quum ita ſit, quod prius erat, prius quoque & heic nobis conſiderandum. Atqui locus prior ſit neceſſe eſt, quā corpus locatum. Locus igitur primo deſignabitur, id quod planum vocant, facies autem quam directiſsimè, ſic: Ad perpendiculum mediam lineam demittito, heinc inde ſemicirculos circumducito: per eorum interſectiones lineam ipſam æquoreā trahito. Nequis vero fiat in collocandis deinde perſonis error, fieri oportere demonſtrant, hoc modo: Eſto jam in hac quadrata (nam eiuſmodi potiſsimum vtimur) tabula hæc

Graphice perſpectiva duplex, vniverſalis & particularis.

Prioris, hoc eſt, vniverſalis perſpectiva ratio.

hæc inquiunt linea: At quantum ab hac, plani definitrix diſtare debebit? aut ubi corpora collocabimus? Quei proſpicit, niſi jam in pedes deſpexerit, proſpiciet à pedibus, unica ſui ad minimum dimenſione: Ducatur itaque quot volueris pedum linea hæç: Mox deinde heic longius attollatur alia, in humanam ſtaturam, ſic: Ex hujus autem ipſius vertice ducatur ad extremum æquorea linea, ſic: itidem ad omnium harum portionū angulos, ſic: Vbi igitur à media æquorea perpendicularis hæc, cum ea quæ ab vertice ad extremum ducta fuerat, ſe coniunxerit, plani finitricis lineæ terminus heic eſto: quod ſi ab æquorea ad hanc finitricem, ab laterali ad lateralem absque ipſarum angulis ad angulos, plurimas hoc modo perduxeris lineas, diſcriptum etiam collocandis perſonis locum habebis: nam & cohærere & diſtare uti opotuerit his ipſis debebunt interuallis. Atque ad hunc modum diſſeruerint, nos noſtro more forſitã diſtinctius. Sculptoriæ perſpectiuæ, pars quam ad totum opus pertinere diximus, triplex eſt: nã triplex omnino ſpeciendi legitimus ordo. In rectum quom videlicet intra extremas haſce verticis ac pedum line-

as viſus dirigitur, cujus ratio proprie ut arbitror ὀπτικὴ nominata. In ſurſum quod ad uſque medium horizonta ſupra caput attollitur, quæ ἀναπτική dicta. Et deorſum, quom infra pedes tantundem demittitur, quæ κατωπτικὴ nuncupata. In quibus omnibus, quid oporteat, diligenter conſiderandum. *Perſpectus in rectum.* Ille etenim perſpectus qui fit in rectum, non niſi ad priores pervenire poterit perſonas, aut per intervalla earum ad ſecundas, atque interdum etiam ad tertias. Quoniam vero hoc ipſo perſpectu, quæ primo ſeſe offerunt res, paulo plus quam ex dimidio perſpectantibus occurrunt, itidem & iſtheic in tabula extare primo hoc loco debebunt, ſic: Contractius ſecundæ, hoc celſiore, propter rationem diſtãtiæ in plano, ſic: Contractius vero & tertiæ: vix ſummã heinc ſuperficiem mittent, quod ipſum in vetuſtiſſimis plerisque monimentis obſervatũ animadvertimus. Ea namque oculorum lex eſt, ut priora ſeſe magis oſtentẽt, longinquiora compreſſius videantur. Si igitur diſtarint heinc perſonæ, ab his quei in prima heic conſtiterint acie, prominebit exterius planum, ſic: Sin cohærebunt heic á tergo poſterioris, nihil id ita oportebit.

Quom

Quom vero ſuſpicitur, atque in alto aliquid loco ſignificare voluerimus, verbi gratia, hominem hunc in ſumma ſpecula, nautam heic in ſumma turre mali, aut Dædalum etiam ſi libuerit cum Icaro volantem: conſiderandum qua diſtantia, quave id altitudine ab hoc ipſo ſuſpectionis centro fuerit, & quantum illinc radiorum vnumquodq. ſuſcipiat. Nam heic propius, iſteic remotius, hoc maius, illud minus eſſe conveniet, hoc pacto. Sed quid hoc eſt Leonice, aciem noſtram quom attollitur, ſuperas etiam domos deorum ſcandere, quom dirigitur. xl. milia paſſ. vlterius nõ progredi, ſed in conuexum terminari? quom vero demittitur, inferius pedes non tranſire? Et tamen quæ ſub pedibus ſunt, nos terrena ſemper ſpectare? in quamcunque vero deferatur partem, centeſimo paſſu hebetari? Aſcendimus enim Cremonenſem & nos turrim, eo quum acceſsiſſem nuper, ad Grammaticos ſalutandos, Lugarium, cuius cum gnato mihi familiaritas, & Caietanum veſtrum (ut narrare ſolebat) in Græcis literis condiſcipulum, neque vero putetis ulla me re in tota illa prouincia delectatum magis quam conſuetudine

Perſpectus in ſurſum.

Perſpectus in deorſũ

quorum eſt feraciſsima Grammaticorum, quam multos Brixiæ, Bergomi? Taberium Britannicũ, hoſpitem inprimis meum Clementẽ, qui claras facit ſuas videri minutulas quaſdam (ubi Grammaticam doceat) Athenas. Quid vero me Grammaticis non delectari Grammatico patre natum? Sed jam ad propoſitum. Sin itaque deſpicietur, quando is eſt frequentior multoq. difficilior perſpectus, maiorem & curam & diligentiam adhibendum nobis erit. Tunc enim deſpiciendi hæc ratio tractabitur, quoties plurimam rem aliquam oſtenderimus, veluti, *Magno in populo quom ſæpe coorta eſt Seditio*, pugnas, prælia, vrbes, & eiuſmodi, quod ipſum fieri aliter non poteſt quam deſpectu. Etenim in omni re tumultuoſa, ſpectaturi ſemper altum conſcendimus. Quare (quoties multiplicem voluerimus rem vllam talem proſpectãtium oculis ſubijcere) ad hanc ipſam deſpiciendi rationem decurretur. Ac quæ primo in quam velis partem ſe offerunt, proximiore heic loco ſtatuemus: Quæ deinde intermedio, heic conſpectiore: Quæ poſtremo heic celſiore, eum in modum ut ſpatijs quæque ſuis interdiſtincta, ſuo ſic ordi-

ne

ne dignoſcãtur, cuiuſmodi intelligitur illud:

Videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem.

Atque ille uterque Vulcanius clypeus. Conſtat enim tota hæc in vniverſum perſpectiva, diſpoſitione, ut intelligamus quacumque ratione ſpectetur, quantum ab alio aliud diſtare aut cohærere debeat, quot neceſſariæ ſint ad illam rem ſignificandam perſonæ, ne aut numero confundatur, aut raritate deficiat intellectio. Dicerem equidem de hoc ipſo genere toto ſingulatim plura, niſi prudens artifex quæ dici poſſent, ex ſupradictis facillime cuncta deprehenderet. Intelligendum eſt autem in recto perſpectu, tabulam ipſam pro pariete: id ſurſum, pro æthere: id deorſum, pro terra accipi oportere: quanquam inter ſe vna ſemper egeat alterius, ex qua re ſola perſpectivæ rationis hujus lex tota dignoſci poterat. Igitur animaduertite: libet vnico vobis exemplo rem omnẽ ſignificare. Eſto heic ſagulatus Hannibal, heic Romanorum duces, Paulus & Varro, heic Romana manus, heic Carthaginenſis, hac fluuius, heic & cędes. Dirigatur age nunc æquor in rectam oculorum aciem, ſic: certe

Perſpectivam diſpoſitione conſtare,

Quomodo intelligendi tres perſpiciendi ordines.

Ab exẽplo.

non

non videtur. Deprimatur hæc pars anterior, iam melius. Age adhuc, etiam melius. Age adhuc in perpendiculũ, apertius: ita ſemper oculus rem ſibi ſubiectam quærit. Eſto rurſus hoc pulpitũ cubitis age altum tribus ſi res quę in eo fient videri debebũt, certe aut ijs quei poſterius ſunt, aſcendẽdum erit, aut certe quaſi hic liber quom legimus attollendum pulpitum, ita nunquã & heic erit á natura recedendum. Hanc vero triplicem ſpeciendi rationem à pictorę (quiſquis ille fuerit) animaduertimus perbelle ſemel adſeruatam: Ita enim is Danaen compoſuerat, ut ſi proſpiceres, auaram ipſam puellam ſtupeſcentem videres: ſin ſuſpiceres, Iovem jam jam è nubibus deſcenſurũ impluvio putares: ſin vero deſpiceres, proximas regiones aurea conſperſas grandine mirarere. Sed de vniverſali perſpectiua hæc ſatis. Altera vero perſpectivæ pars quæ ſingulas conſiderat rerum paritiones, eſt quidem illa vulgaris, pictorumq; pueris vſitatiſsima. Sic tamen ut ſummã aſſecutus videri poſsit, quiſquis eam recte tenuerit. Eſt autem nihil aliud hæc perſpectiva, niſi quæ dũ in reddendis rerum omnium (utcunque parvæ fuerint) ſimilitudinibus verſatur: quæ non ita tamen

Altero exemplo.

Ab experientia

men videri faciat. Id uero ex mentita potiſsimũ longitudinis mẽſione, ſive hominũ, ſive ædificiorũ, aut cuiuſuis alterius alicuius corporis, quom ab ſua rectitudine proſpectari deſierit, ſive rotundam, ſive triangularem, quadrangularemve, aut quamvis aliam lateralem habuerit formã. Nam continuo ad conciſionum (quas decurtationes vocant) difficillimas rationes deveniendum, noſtra tamen quantum fieri poterit demonſtratione facillimas. Rotundas igitur omneis rerum omnium formas conciſione præſtabimus, ſic: Eſto hic circulus, hæc rota, hoc age potius ſpeculum. Efficiatur primum ex eo quadrangulus: ſic: Mox vndique de lateribus, & de angulis ducantur quæ interſecentur in centro lineæ, ſic. Deinde productis ab hoc vno latere duabus his lineis, eodem ſpatio circulo fiat hic triangulus, quo ex dimidia parte diſſecta, totidem rurſus ducantur & heic quot in priore circulo lineæ, ſimili ratione. Qua igitur heic interſecantur, centrum erit hujus alterius: hoc pacto. Eſto præterea ſi volverimus idem in latus ſpectari, ſic: Ducantur de ijſdem ambobus lateribus, diametri ſpatio, in directum lineæ, nam heic tanquam compreſſura cogetur: hoc modo. Similiq; etiam

ratione ducãtur per latera,perque angulos lineæ, quo quidem ſpacio videbitur anguſtari totum, ſic, centro adhuc in interſectione ſervato. Triangulares autem, quadrangulares, lateralesque omnes(nam vna fermè omnium ratio) diverſiores in hunc fient modũ. Eſto hic liber(Homerus eſt, noſtræ deliciæ,quem nunquã temere à me longius abeſſe patior)eſto,vti apparet,in pluteo rectus, recta etenim primo eſſe omnia oportebit, quæcunque in aliam erunt ſtatus rationem tranſitura, ſic. Ducantur de omnibus quatuor angulis in longum parallelæ lineæ paulo & ſurſius & deorſius, ut libuerit, age, ſic. Singuli autem & heic anguli ſuis contineantur lineis, ſic: Videtis ut jam reſupinarit? Spectetur idem & á tergo in hunc modum. Altitudo hæc, ipſaque latitudo (non enim dum ſic apparuerint, quicquam de ijs comminuitur) erit huiuſmodi, æquabilis autem hic ſuperior paginarum planicies, perductis paululum ab latitudine lineis in ſurſum, ſic. Item & hæc inferior ad eandem rationem ſtatus, ſic. Nõne præſentata vobis ſpecies videtur? Quin & apertius, ut heinc ſit Ilias, illeinc Odyſſea, ſic. Ducantur de ſingulis angulis in longum, eodem

(ut

(ut diximus) paralleli modo, ſic. Suis mox vnusquisque deſcriptus finiatur lineis, ſic: Quam prope eadem oculis in hanc alteram commutata nũc eſt forma illa prior? Sed jam altero contenti exemplo erimus. Eſto hic M. T. Ciceronis, vel C. Cæſaris facies, ad perpendiculum diſcriminatrice linea nullam declinans in partem, ſed perrectiſſimo contuitu perſpiciens in hanc M. Antonij, vel M. Catonis, hoc modo, ut reliquum iam corpus, cujus hæc eadem eſt ratio, dimiſsum fecerimus. Punctus autem quo terminatur frõs, Ariſtotelico more, ſit, a, in intercilijs oculorum heic ſit b, in extremis heic naribus c, heic in mento ſit d, vextex e, gula inferior g, mutetur inde proſpectus, & ad medium uſq; horizonta tollatur, dirigaturque acies in ſignum hoc vbi ſit litera s, hoc modo: Ducatur nunc linea directa à b, ad s, ſic. Reliquæ itidem hæc ſuo intervallo ſimiliter, ſic. En ut perpendicularis quæ modo fuerat, nunc obliqua: Quin & cæteræ partes, intra ſuas continebuntur lineas, ſic. Simili etiam modo & hanc alteram M. Catonis in deſpectum, ſuſpectum, aſpectum, ex dimidio, ſexquioculo, vultuve toto, diverterimus in mille varietates. Sed rerũ omniũ

ſimliitudines quemadmodũ ex conciſionibus reddendæ ſint, in aliam diem transferemus. Eſt enim maximi (ut mihi quidem videtur) negocij. Satis mihi nunc ſit eam vobis breuiter ſignificaſſe. Atq; equidẽ videmini neſcio quid aliud agere, vereorque ne jam permoleſtus eſſe occẽperim. Sed quandoquidem cœpiſtis, obdurate. Mihi de ſtatu motuque pauca quædam hoc loco dicenda.

DE STATVARVM STATV.

CAP. VI.

Recti. Flexi. Obliqui.

STatus igitur vnde dictæ ſtatuæ, alij ſunt recti, alij flexi, alij vero & obliqui. Recti ſtatus ij ſunt, quei ſua natura conſtabunt, nullãque omnino vergent in partem, ut quom aſtamus. Flexi ſunt quei primum à rectitudine declinauerint, vt quom proni ſupinive accumbimus. Obliqui vero, quom aliquo fàcies avertetur, menbraque ad actionem diſtorquentur, quorum omnium certiſsima ratio his ipſis continebitur finibus, quos hic effectus comprobarit. Omne quidem corpus, niſi extrema ſeſe undique contineant, librenturque ad centrum, collatur ruatque neceſse eſt. Stantibus itaque ſic nobis

bis pede in vno, ſi quo motabit corpus, declina-
ritque à recta linea caput plus pede, neceſsum
concidere. Quod in ijs videri manifeſtiſsimum *Ab exem-plis.*
poteſt, quos Græci σχοινοβάτας, noſtri haud nimis
inepte funambulos dixere. Illorum enim corpora
ſic librantur, vt ſi quam in partem inclinarint,
jam jam ecce caſuros ſperemus. Sin vero vorta-
tur in dextram facies, perpendicularem ipſam
ab extremo narium lineam, dextri pedis, quo
ſemper inniti ſolemus, exteriorem nodum non
progredi. Aut ſi in ſiniſtram, interiorem ſi-
niſtri vix attingere: Siniſtrum vero pedem non
longius ab dextro ire quam pedis vnius ſpacio. *De ſtatuum motibus.*
Motuum vero (neque enim quæ à principibus
philoſophiæ, ipſoq. Platone noſtro dicta de ſtatu
motuque ſunt, repetenda nobis hoc ipſo in loco
duximus) queidam ſunt primi, vt quom incipi-
mus moueri. Queidā medij, quom intra initium *Primi.*
finemque verſantur. Queidam vltimi, quom ad *Medij.* *Vltimi.*
finē fere pervenerint necdum firmantur: ſi enim
firmarentur, ſtatus quidem dicendi eſſent, non
motus: Quare & illi ſtatus laudantur, quei vel à
motibus facti videbuntur, vel in motus tranſie-
rint. Motus præterea aut ſunt faciles, aut violenti.

Faciles. Faciles motus ſunt quei remiſſe nulloque fiunt conatu, veluti quom deambulatur. *Violenti.* Violenti ſunt qui vires conatusq. vehementiores exprimunt, veluti quom accurritur, quom trahitur, pelliturq; huc verſus & illuc. Eiuſmodi ſexcentæ ſunt varietates: Alij fiunt huc illuc in rectum, alij in dextram, alij in ſiniſtram: alij feruntur in ſurſum, alij, in deorſum. Eſt autem vti ſtatus & motus, ita & ocium. *De duplici ſtatuarum ocio.* Ocium vero alterũ eſt liberale, illiberale alterum. Liberale eſt, veluti quom philoſophos mortem commentantes (vti apud Ariſtophanẽ Socrates eſt) in ciſta ſuſpenderimus. Illiberale vero jam dudum in omnium pictorum conſuetudinem venit, præcipueque ſolitum fieri á Mantenio noſtro, vbi negligentes famuli modo accũbunt, modo dominorum imperia deoſcitantes expectant, modo inertes, ſtupidiq; manẽt. Quod opportune factum ſi fuerit, iocunditatem ſimul atque ex varietate gratiam afferet. *Perſpectivæ ſpecies duæ.* Sed enim ſuperioris perſpectivæ ſpecies (quas tamẽ de Hermogene mutuabor Regi tuo) potiſsimũ duæ: σαφήνεια, quom ſcilicet ſpectantum oculi quadam afficiuntur perſpicuitate, ſic:

In medio claſſes æratas Actia bella

Cernere

Cernere erat, totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

Itemque illud :

Namque videbat vti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graij, premeret Troiana juventus.
Hac Phrygas inſtaret curru criſtatus Achilles.

Et εὐκρίνεια, quom videlicet ex ornatu quæque ſuo ac decore placent ſic: *Eucrinia ſpecies tres.*

Sævit medio certamine Mavors,
Cæcatus ferro, triſteſque ex æthera divæ,
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla.

Poſterior autem hujus tres, ἐνάργεια, quando ſcilicet ex ea re quodque præceſſerit, quodque fit, evidentiſsime repræſentatur, ſic:

Et verſa pulvis inſcribitur haſta,
Levique patens in pectore vulnus.

ἔμφασις, quom quid ex ea ipſa re futurum jam ſit commonſtratur, ſic:

Conſtitit in digitos extemplo erectus uterque,
Manet imperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens,
Et mole ſua ſtat.

Αμφιβολία, quoties dubium ſit, quæ medio locata res eſt, huc potius an illuc referri oporteat, ſic:

Lora

Lora tenens tamen,

incertum enim videri poſſet, id ne ſit *quamquam hæreat curru reſupinus inani*, an quamquam *cervixque comæque trahantur Per terram.* Scilicet inter illas media. Vt enim altera manifeſtiorẽ quę nondum acta eſt, rem facit: altera futuram oſtendit,ita & hæc rem ytrinque dubiam proponit, quod in Polignoto Thaſio pellaudarunt. Fertur is militem ita pinxiſſe, vt dijudicari haud vllo ſane pacto potuerit, conſcendere mallet miles equum, an mallet equo deſcendere miles: quam rem & ipſi nos ſculptura nuper imitati ſumus. An non Homericum illud Glauci,

Ante alios ſemper magnis excellere rebus:

habere in animo ſemper debebimus? Item & νοημα quoties plus quam fiat, intelligitur, cuius generis fuiſſe aiunt picturas Protogenis, ſic,

Trunca manum pinus regit.

Demiſſum lapſi per funem.

Indutus vt olim

Demoleos curſu palantes Troas agebat.

Sed in omnibus hiſce,præter quam in Amphibolia,vnico hoc ſemel Poëtæ (nã qui apud ſculptores noſtros inuenias?) exemplo contenti erimus:

Inter

Intextusque puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos curſuque fatigat,
Acer anhelanti ſimilis, quem præpes ab Ida
Sublimem rapuit pedibus Iouis armiger vncis.

quæ rogo Energia? Quid vero & hæc quæ ſequitur Emphaſis? *Longæui palmas nequicquam ad ſydera tollunt Cuſtodes.* Quid vero & hoc poſtremum?

Sæuitque canum latratus ad auras,

quam multa ex eo intelligentur? Pueri certe ſpecioſiſsimi patientiam, intemperantiſsimi raptoris incontinentiam, qui nec ſtragula quidem expectarit. Sed jam de Graphice ſatis.

DE IMITATIONE.

CAP. VII.

ALtera vero Ductoriæ pars, quam ψυχικὴν hoc eſt animationem vocauimus, ſola quidẽ μιμήσει continebitur, hoc eſt, imitatione: Cuius tanta (ut mihi videtur) vis eſt, vt vel ſolam eam poſſe ſculptori ſatis eſſe affirmarim. Ecquid tam multa? quam anguſtiſſimis ecce terminis ſculpturam finiuimus? quã facilem ecce viam commonſtrauimus? certam,

Imitationis commẽdatio. brevem, antiquiſsimã, & quæ ſola Lyſippum eo vſque perduxit, vt ab alio ſe effingi etiam edicto vetuerit Alexander. Credendum eſt enim oſtenſam hanc ſibi ab Eupompo pictore, ac vere Eupompo viã tenuiſſe ſemper, neque ab ea vnquã diuertiſſe. Ille etenim quærenti Lyſippo, quem potiſsimum artificem ſequeretur, commonſtrata multitudine, reſpondiſſe fertur, naturam eam imitandam non artificem. Nos quoque hortamur, admonefacimusque identidẽ omnes quei Corinthij, non Tuſcanici eſſe cupiunt, vbi corporis circumſcriptionem fecerint, remque ad geſtus, ſymmetriamque perduxerint, naturam ipſam diligenter inſpiciant, habeantq; & elegantiſſima & pulcherrima corpora, nam (quod Zeuſis Crotoniatas docuit) perfectam in vno corpore pulchritatem haud facile inuenias. Si nudos inquam fecerint, nuda, & quos voluerint geſtus aptiſsime imitantia, vnde ſingulorum membrorum, iuncturarum, nervorum, venarum, rugarumque paritionẽ ad ſuũ opus deducere poſsint. Scio quid rideτis, argutiuſculi eſtis plus quam ſperaram. Alia quidem apparẽt in Herculis (quoniam Hylæ non licet) tergo, lacertis, pectore, cruribus,

ribus,ac toto denique corpore hydram conficientis: Alia cum Anthæo luctanis: Alia tauro cornua diſsipantis: Alia aliter agẽtis, dulciter tamen, ac non vti ab eo factum eſt, qui Coloneum ad Pauli nuper poſuit: Ille enim ita (vt aiunt) cruditer equum imitatus eſt, vt non aliud quam denudati equi facies videatur. Sed ſatis quidem (vt arbitror) á nobis dictum eſt de ea parte quam maximã putauit Donatellus deſignationem, ac ruſticioribus verbis, Quæ tamẽ ſi penſitentur, dexteraque adijciatur, ſanè quàm pulcherrimum opus efficient.

DE CHEMICE SEV FVSORIA.

CAP. VIII.

NVnc vero de altera parte dicendũ eſſet, quam nos χημικὴν ſive fuſoriam nominavimus, quæ quoniam & fœda & caliginoſa eſt, eam (ſi videbitur) prætermittamus: Non enim cera, non buxus, ſed creta, ſed ſtercora, carbones, follesq. tractandi: movenda Liparẽſis officina, exercitandi Steropesq;. Pyracmonque: Ac ſatis dudum eſtis hoc ſermone noſtro defatigati. REG. Niſi tu dicendo, nos

quidē nequaquam ſumus audiendo, ut pro utroque agam. LE. Perage, nec iam cauſari occipias. Tum ego ſic. Chimice (vnde infamis illa omnibus uſitatiſsima ſeculis ars dicta, quæ circa metallorum exalterationem verſatur) in duas à nobis dividetur partes: In formarum confectionem & in metallorum informationem. Formas autē nunc eas intelligimus, quæ ſpeciem de cera ſuſcipiant, contineantque, ac poſtremo tandem fideliter reddant: In quibus cretæ potiſsimum natura conſideranda, ne ſiet tenax, ne terrea, ne turpis: Mollitur deinde, ſubigiturque tomento, vel ventre equino, pari portione, quoad neutrius diſcretio fiat, additis interdū cineribus, latericiove pulvere: Deſiccatur, eraditur, excribratur, rurſus perfuſa aqua luteſcat, neque durius, neque mollius. Dicerem quid prima, quid ſecunda, quidue tertia ſit illinitione obſervandum, quemadmodū poſtremo ferreis vinculis cogendæ, quemadmodum decoquendæ, humandęque ſint formæ, niſi cōſulto vos hæc ipſa videre quam audire malim. Atque equidem puto vos in officinis iſtorū quei bellicas murorum machinas atque æra ſonantia fundunt, interfuiſſe. In metallis vero ipſis informandis

Alchimiſticam infamia notat.

Formæ ad Caram.

formandis diligentior prorſus erit ratio adhibenda: Ne chimiſtarum elogio, operam ſimul & carbones perdidiſſe videamur, in qua quidẽ re ſummum erit metallorum naturam cognoſcere, atq; vbei delicuerint, ebullierintque, informare. Neq; vero eſt quod phyſiologica nunc adducam, volqueego doceam, quæ ſit auri, argenti, æris, ſtagni, ac cæterorum natura, quidve ex horum confiat permixtura. Equidem nolo noctuam Athenas, aut videri Chimicæ ſciens. Intelligendum tamẽ, æs temperari ſolere multis modis: Alia enim utũtur temperatura campanarii, alia & nos: quæ ſciẽtia defuit Donatello. Nunquam fudit ipſe, campanariorum uſus opera ſemper. Illorum temperatura, Vicenæ interdum, & ex qualitate æris, trigenæ libræ ſtagni in centenas æris: Noſtra vero aut ſtatuaria, aut tabularis, aut ſigillaria. Statuaria hæc, duodenæ ſtagni in centenas libras æris, tertia parte collectanei. Plumbum quidem ipſum æri non admiſcetur, additur tamen plærumque ad colorem nigri plumbi portio decima, argentarij vero (id enim eſt albo nigroque pariter) viceſima, colorẽ cõtrahet, quem dixerũt græcanicũ plum-

Forme ad metalla.

Æris temperatura.

Campanariorum temperatura.

Statuaria temperatura.

bi nigri duodecima addita Cyprio, purpureum. *Tabularis tẽperatura.* Tabularis hæc: Denæ libræ ſtanni in centenas æris. *Sigillaris tẽperatura.* Sigillaria vero hæc: Funditur æs collectaneũ longo vſu perdomitum, ſimul & orichalchus pari portione, in ſingulas libras additis interdum binis vncijs ſtanni, interdum (ſi rutilus quęratur colos) tutia. Nam ſi albus, ſic. Collectaneum æs depurgatum fundito, arſenici, nitrique defumatorum ternas vncias in binas eius æris libras fruſtillatim conijcito, obturatũ in vaſe percoquito, poſtremũ infundito, dealbeſcet ſic in ſpeciem argenti. Si poſt Noricas fornaces nobis ferrum eliquaretur, commodius plurima fieret colorum in ære diuerſitas. *Ab experientia.* Ac ſcite quidẽ Ariſtonidas, qui quum veſani Athamantis filium præcipitare volentis furorem, & mox præcipitato illo reſidentis pœnitentiam vellet exprimere, ferrum & æs miſcuit, vt eius rubigine per nitorem æris relucente, rubor exprimeretur verecundiæ. Plærique tamẽ *Ferri eliquandi obdurandique ratio.* inuenti quei affirmarent, ſi ferri ſcobem ſubtiliſſime delimatam, arſenico pariter ſalique permixtam ardentiſsimis fornacibus diem totum calcinatam feceris, adeo permolliri, vt argento atq; ære facilius colliquari poſsit, rurſusque obdurari, ſi

ſi candens intingatur aqua frigida. Liquatum æs emendatur ſale, tartaroque. Ebulliet ipſoque in actu depurgabitur á ſcoria, iniectis lacinijs lini cæratis oleatiſque. Ebullitionis autem permaturæ ſignum nonnulli dixerunt eſſe furfur iniectum, ſi peraccendi ſtatim non effumãdo videatur. Plærique dum ſcoriam fecerit exſpectant. Fruſtra vero ſperaris ullo quovis artificio recte informari metallum poſſe, niſi jam decoctiſsimæ prius formæ, ſuas vti, quotve oportebit ſpiramentorum emiſſuras habuerit. Sed hæc audiendo aut parũ proſunt aut nihil. Igitur ad officinam: Ac ſi qua id ratione verbis explicari poſſet, non de nullo melius quàm de Poëta cognoſceretis, quom ſic ait: *Emendandi æris ratio.* *Ebullitionis ſignum.*

Striduntque cauernis,
Stricturę chalybum, ac fornacibus ignis anhelat,
Fluit æs riuis, auriſque metallum,
Vulnificusque calybs vaſta fornace liqueſcit,
Ingentem clypeum informant.

Sed quoniam ſæpius per imprudentiam evenit medio vt iactu metalla defecerint (multũ enim facit ne idipſum accidat, ſi ſcierimus quota metalli cuiusque portio correſpõdeat argillæ, ligno, *Quid obſervandum ne metalla in fundendo deficiant.*

ac

ac cerę) ponã hoc loco quæ inueni ab alijs tradita.] Singulis libris argillæ reſpondebunt novem æris Ligni faginei xiiii. Ceræ vero vi. Æris albi viii. vnciæ, & ſemis. Cypri ix drachmæ, iij. Orichalchi. ix. vnciæ. ij. ac ſemis. Stagni viii. vnciæ. x. drachmæ. iiij. Argenti xi. vnciæ. vi. Plumbi xii. vnciæ. ix. Auri xix. vnciæ tres, vt drachmæ novem efficiant vnciam vnam. Non nulli in quadratas formas cubitalis undique mẽſionis, DII Mill. pondo æris dixerunt infũdi oportere. Sed quisque ſibi homo prudens rem omnem certam faciet experimento, antequã fundat. Si tamen meminerimus ſemper meliorem eſſe conditionẽ eorum quibus res ſuperſunt, quam quibus deſũt, multoque ſemper oportunivs hoc eſſe vt demi poſsit, quam vt addi oporteat. Nam quid ego dicam, de commiſſuris? Stultiſsimum quidem existimo vbei res ſemel integra fieri poterit, in fruſta diſiungere, vt iterum iungas. Si tamen ita neceſse fuerit, mihi quidem eas in triangulorũ ſpeciem fieri in hunc modum .·.·. placeret: Nam & pertinacius hærebũt, & diſſoluentur temere nunquam: ſed. REG. Sed, iſtud tuum memineris, Quæſo cur antiquam & infamen feceris artem Chimicam?

De commiſſuris.

Ecliptica loquutio.

Cur infamis alchimiſtica.

Chimicã. Operæprecium ego tum inquam, Regi. Ferunt pellẽ illam arietis auream, ad quã cum delecta Argiuũ heroum manu, celeri prouectus eſt Iaſon Argo, non pelenl ipſam (vti ex hoc Poëtæ finxerũt) ſed arietinis chartis fuiſſe librũ, qui conficiendi auri & argenti rationem continuerit. Eius vero artis (vti & cæterarum omnium) innumerabilibus penè ſeculis peritiſsimos dicunt fuiſſe Ægyptios, ac longo poſt tempore Dioclecianum Cæſarem (ob proximarum rerum in ea provincia ſuſpicionem) conquiſitos vndique artis illius libros omneis comburi iuſsiſse, nequa divitias compararent, pecuniarumque copia fidentes, Romanis aliquando Ægyptij bellum inferre auderent: atque ex eo publice ſemper habitã flagitioſam. Sed ſi vnquam, nunc certe flagitioſiſimam, *Quæ perfida plæros Iam regnaturos, jam mendicare coëgit.*

Artis alchimiſticæ libri, per Deocletianũ exuſti.

DE ECTYPOSI, SEV EFFORMATORIA
CAP. IX.

NVnc autem ad, Sed, illud noſtrum reuertamur, iamq. ad cõmodiſsimam ſculpturæ ſpeciẽ ἐκτύπωσιν, quæ dici á nobis efformatoria

N poteſt,

poteſt, tranſeamus: nā de tota in vuiverſum ſculpturæ materia ſatis jam dictū videri velim. Tractatur autē ea quadrifariam: Siquidē creta, gypſo, cera, & puluiſculo cōformamus. Creta ſic: Argillā ipſam fictilem accipito. In aquam colliquefacito. Quod ſubſederit tenuius ad ſolem, ad furnum arefacito, In puluerē redigito. Excribratū paulo durius inpaſtato. Mox quod volueris ſigillum ei ſemel imprimito, & ſiccatū figlina concoquito, ita capillum etiam efformabis. Gypſo ſic: Aiunt in Cypro & Thebis fodi, ſed nil refert, dum Bononienſis Appenninus (mirum quàm in ea vrbe gypſum abundat) dum & Alpes id nobis ſufficiant: Eius autem triplex eſt ſpecies. Marmoroſa, Gleboſa, & Aluminoſa. Marmoroſa quidem vtilior, & ſcalpitur ad ſtatuas, & ſuo more decocta pertinacior: Mirabilem ea nobis vſum præſtitit nuper aſt lacum Sebinum, quem nunc accolæ ab oppido quod ab eius, vti arbitror, portorio nomen acceperat, Gypſeum, vti & ab ardea Benacum, etiam corruptè vocant. At quanta me nova voluptate affecerunt illi lacus, & eius prouinciæ quam quidem oppidulatim peragraram iucunda fœlicitas: In Ethruria quoque ex eo gypſo toreu-

Efformandi modi 4.

Ex creta.

Ex gypſo.

Triplex gypſi ſpecies.

toreumata mirati ſumus, quum ex alabaſtrite viderentur, tantus erat lapidis illius nitor ſplendorque. Aluminoſa vero ſi pelluxerit, ad id quod volumus longe commodior: nam de altera nihil oportet: Decoquitur furno lente calido, teritur pilis ligneis, excribraturque: Statim vt tepeſcente aqua permaduerit, ſuperinfunditur. Vbi peraruerit, tolletur, quod fieri ſalua re nunquam poterit, niſi prius oleo illitum, aut plus ſemicirculo fuerit occupatum, nam primum hoc, deinde & illud efformabimus, quoad integrã rem habebimus, continebunt autem ſeſe fruſtula firmius, ſi quod erat prius excauatum, inueniatur à poſteriore, vt in commiſſuris. Emendabitur autẽ huiuſmodi formula ad ceream rurſus plumbeamue effigiem, hoc pacto: Deſiccato rurſus, ſed furno calidiore. Quoties oportuerit, in tepeſcentem aquam (ſi ſis ceram immiſſurus) immergito. Si cauitas placuerit, poſt paululum vbi infuſa fuerit, effundito. Si vero plumbum, proderit eam optime deſiccari. Plumbumq. ipſum nigrum, albo, quod Marchiſitam vocant, & antimonio temperari .xii. portione. Cera autem efformabimus, ſic: Liquefiat primũ: Mox ad eam rationẽ quam diximus *Ex cera.*

N 2 effun-

ſuperfundatur, vel (ſi cõmodius fiet) in eam ipſa res commergatur, emergaturque, donec amicta veſtita fuerit craſsiore, frequentius. Deſecetur acie tenuiſsima, adaperiatur, iungaturque. Ad ſoliditatem infunditur gypſum: Ad cavitatem vero, quæ ſola in his admirationem habet, etiam (vti docuimus) cera, ſed ſi prius illam humor circũfluxerit liquidus: Cuius quidẽ inuenti ratio, etſi in vno prius architecto quondam cõſtiterit, jure tamẽ (quando illi a cum ipſo deperierat) mihi debebitur. Cauitas vero ipſa, vbei cretatũ fuerit extrinſecus (accipito tanquã de Gn. Flauio rem ſecretiſsimã) replebitur argilla quã edocuimus, tomento & equino ventre ſubacta, mixtis puluere latericio, interdum molari, interdum vitreo, ſive etiam aduſtarum formarum, calce viva, cineribusue. Puluiſculus vero qui optimus ſit, diu quæritari à multis ſolitum, Is autem aut Natiuus eſt, aut Facticius. Natiuus qui per ſe naſcitur, qualem nos nuper in agro Cremonenſi deprehendimus. Facticius vero quei fit de ea materia quæ vim ignis omnem ſuſtinere ac pati poſsit: quare nõ vnus habetur, alij enim ex pumice, alij ex oſsibus deuſtis, alij ex ſcobe ferri, alij ex colliquato in

Ex puluiſculo. *Pulvis nativus.* *Factitius.*

in fornacibus latere, alii ex Smirillo, alii ex rebus alijs, Ego vero omnes modis omnibus expertus, aptiſsime vtor vel ferrugineo vel latericio. Ferrugineus fiet ſic: Accipitur ſcoria ſive etiam ſcobes ferri ſubtiliter delimata. Purgatur impubis pueri vrina acetove. Semimeſtri ſpacio perfunditur, aduritur fornacibus, teriturque pilis, itemque id rurſus ac rurſus, dum ad eam tenuitatem peruenerit, qua tactum effugiet. Mox quãdo opus erit, humectatur aceto aquaue ſalſa. Latericius autẽ ſic: Lateres ardentiſsimis colliquati fornacibus, ſimili modo teruntur, Simili etiam modo minutiſsimus puluis factus inebriatur, conformatur ſtationibus, admouetúrque prunæ, vt nihil humoris permaneat, denique perigneſcat. Quod ſi puerilem tantum vrinam ebiberit, nullo feré opus erit igni, vix pauculo calore, candenſq. (hoc naturæ miraculum) conſiderate infuſum metallum non ampulleſcet. Non parum autẽ contuliſſe iudicabitur (antequam metalli iactus fiat) candelę fumus ſubiectus, præſertim ſi res ita ſubtiliter celatæ fuerint, ut facile injuriam pati poſſe videantur. Dicerem quidem hoc ſatis eſſe, niſi exornandus quoque nobis eſſet & finis. Con- *Ferrugineus.* *Latericius.*

ſtat autem finis perfectione, perfectio ipſa omnis efficitur extremorum dimotione, & pulchritudinis inductione. Atqui extrema (vt in cæteris rebus) ſunt exceſſus, & carentia. Exceſsus ſcalpello tollũtur & lima. Carentia vero medicabitur adjectione & adiunctione: Adjectione hoc modo: Terebratis crebro lateribus, inducatur vti oportuerit, cera, cretetur deinde: Mox & emiſſa cera, & argilla decocta, infundatur ſui generis metallũ. Adiunctione vero, quom adglutinamus, ſic: colliquatur (vt mos eſt) fictili vaſe oricalchus, additurque ſingulis eius libr. vncia arſenici, teritur deinde in mortario æneo, qui puluis permixtus boraci, inſpergitur commiſſuris, apponiturque igni ad eliquationem. Conglutinantur plerumq; æra, ſtagno, & pice, inductis ferro candenti. Pulchritudo autem omnis perfecta videbitur, levatura & coloratione. Leuatura quom delimationis aſperitatem tollimus cælo, nitoremque ſuperinducimus pumice, ſtilo calibeoúe dente quem bronitorium vocant. Coloratione vero quom ſuum cuique parti colorem damus, idque vel iactu ipſo ex ſcientia chimices quam præmonſtrauimus, vel poſt iactum, hoc modo: Albus color preci-

Defectuum adiectio.

Defectuum adiunctio.

Metallorũ levatura.

Metallorũ coloratio.

precipuus argento, ſic: deducitur argentum o- *Color albus*
ptimum in bracteolas tenuiſsimas, malagma-
turque viuo: deinde cum aqua nitri & aluminis
ferro ſuperinducitur ſtilo, mergitur oleo ferue-
ſcenti ad aſſationem, imponitur prunæ candenti,
ebullitur in aceto, ſale, lotio, tartaroque, leuatur-
que rurſus bronitorio. Aureus color ipſo fit præ- *Color aureus.*
cipuus auro, eadem ratione qua & albus argento,
niſi quod in oleo perfrigi non oportet, id vero ſi
temperatura caruerit ſtagno: aliter enim res age-
tur ipſorum bracteis. Fiunt & huiuſmodi colo-
res multis alijs modis, quei quoniam nec ita per-
petui nec meliores, ne curauerimus. Croceus au- *Color croceus.*
tem proueniet in prætextis color, ſi perexterſum
ſigillum candenti ſuperimponatur laminę, quo-
ad eum ipſum videbitur colorem contraxiſſe, fri-
geſcatque paulatim. Viridis, ſi perhumecte- *Viridis.* *Niger.*
tur aceto ſalſo. Niger, aut ex liquidæ picis ver-
nicacione, aut ex palearum, ſi prius emadue-
rit, ſuffumatione. Hi quidem nunc ſat erunt,
dum captabimus & reliquos, nam ipſi ocu-
lorum ac pupillarum colores, de India Mu-
ranoque petendi, ſed de India ſané in ſua illa

Minerva

Minerva Phidias, de Murano nos, & commodius, & fortaſſe etiam melius.

DE CÆLATVRA CAP. X.

SEd nunquid cælaturam ipſam præteribimus? non quidem vt eius rationes, quas omneis oſtendimus explicentur, ſed vt quid ſit, quom cælaturam dicimus, intelligatur. Eſt autē cælatura (vt vno verbo expediam) quom de plana ſuperficie exſculpimus effigiunculas excavando, in quacunque id fiat, Regi, materia, quæ perſiſtat eadem ſemper, neq. imagines plus quam ex dimidio prominere videantur. Potiſsimum tamē metallica auro, atque argento in ſcyphis ad ſimilitudinem huius, quod circum ſupraque complexu terrā continet cavi cœli, quod à Pacuuio dictum, vti Plemmyrium vndoſum à Vergilio: Sed alterum ornatu dedit appellationē huic parti, Alterum obtectu, decurtationi. Species eius, Anaglyphice quando exſculpitur vt extent imagines. Diaglyphice, quando inſculpitur ad impreſſuram. Encolaptice quando laminæ cudendo efformantur, quæ maxime ad aurifices perti-

Cælatura definitio.

Species cælaturæ.

Ænaglyphice.

Diaglyphice.

pertinent. Item & Toreutice, quom vaſa, fibulas, candelabra, & eiuſmodi ancedimus, Latine (vt video) proprie dicta politura: nam quom noſtri à τορνῶ rotundum feciſsent, quemadmodum ab ἅρπαγος rapacem, & à μόρφα formam, quom deinde τορνεύειν vellent, non rotũdare (quod ita oportebat aliam ſignificationem habere) ſed ab ipſis verticibus in queis circumvoluitur tornus, polire dixerunt, τορνεύειν ipſum reddentes, quod plerumque ad elegantiam referri ſolitum, idque & poſteriores tornare. In hac pleroſque nobiliſsimos honeſtiſsime verſatos ſcimus: nam quantũ hoc, quam muſcas conſectatos noſtris principibus præſtitiſſet? Item & Εγκαυστική quam inuſtoriam appellabimus (quæcunque ea olim fuerit pingendi ratio cera in parietib.) poſt quam nec apud Græcos ipſos Grammaticos ſatis cõſtat, & iampridem exerceri deſueuit. dehinc eam intelligamus quæ ipſo tractatur encauſto quod Smaltõ vocant, vſitatiſſimam, quom videlicet argẽtum, æs, vitrumque pingimus, id enim pantochromaton, hoc modo: Teritur ſubtiliſſime in pulverem, ſuperfunditur deinde aqua, ſtiloque in pingendã partem inducitur poſtremo ad eliquationem aduritur.

Toreutice. *Encauſtice.* *Encauſtice faciendi ratio.*

Dictorum Epilegus. aduritur. Quid vero plura? Ventum ad ſupremum eſt. Diximus de affinitate quam habeat ſculptura cum literis: Aperuimus qualis eſſe deberet ſculptor: Recenſuimus, vnde, vbi, aut qua de cauſa cepiſſe potuerit: Declarauimus materiã ſtatuarum: Oſtendimus quot eſſet ſtatuariæ ſpecies: Diximus de ſymmetria, De lineamentis, De phyſiognomonia, De perſpectiua, De Animatione, Chimice, Efformatoria, Exornatione, Poſtremo & de Celatura, equidẽ nihil, arbitor, reſtat, cur non ſatis à me factum eſſe putetis, quum non ſculptoriæ modo vnius artis, ſed & totius ſtatuariæ rationes omneis explicauerim. Nempe huc tendunt, huc referuntur & reliquæ, non aliter quàm ſcientiæ & artes ceteræ ad ipſam Philoſophiam.

DE PLASTICE.

CAP. XI.

PLaſtice, ſic: Fiunt de argilla in eum quem diximus morem effigies: areſcunt, figlina decoquuntur, Poſtremo (quoniam id membratim) conglutinatur colla é viva calce & albumine ouorum, continuo ſtatim: Inducuntur

ducuntur & nouiſsime colores linaceo nuceo-ve oliuo, quanquam nec pictoribus debere cœperint in Ethruria Plaſtæ, encauſto enim deuitrant.

DE PROPLASTICE CAP. xii.

PRoplaſtice autem dicitur, quom futuri operis formam Plaſtes creta fingit, veluti quom ſculptor cera: protypus, & Architectus ligneo modulo. Maximo hæc olim in vſu; nihil ferè moliebãtur, niſi ex Proplaſtice, ex ea enim & futura deprehenduntur errata, & nullo priusquam fiant incommodo caſtigantur, multoque aliter, quám iſti noſtri opinantur, ipſa res citius expedietur, propoſito jam exemplari quod imiteris.

DE TOMICE. CAP. XII

TOmice vero ſimpliciſsima omnium ſpecies, vt quæ ipſa tãtummodo ſectione gutino & picturatione perficiatur. Glutinum autẽ

eius ichthyocolla: Item calx, maſtice, caſeusque, pari portione, ſimul omnibus contritis.

DE PARADIGMATICE.

CAP. XIV.

PAradigmatice itidem. Exprimuntur creta cerave liquenti effigies, gypſum mox infunditur, deinde calda aqua: vbei diſſolutum ſaponem feceris, ad marmorei nitoris gratiam inebriatur. Defectus autē gypſo rurſus addido caſtigatur.

DE COLAPTICE.

CAP. XV.

COlaptice itidē ſcalpello perficitur, lima, terebroque, ad nitorem poſtremo ipſum lympha & pumice. Glutinum vero ſi quid forte acciderit hoc, manſam maſticem, atque in ceræ modum perdomitam ſtatim adapplicato. Item & ſic: Picem, armenium, ceram admiſceto, & concalfactis frontibus admoveto. Sed quo res expeditior fiat, in colaptice hæc obſeruanda: Lapidem dimetiri in longum ſeptempeda perpendiculari quam diſcriminatricē appellauimus, linea medietatem definiri: ex inter-

ſecatu

ſecatu ſemicirculorum planum deſignari. Heinc atque inde pedali menſione corpus in latum definiri. Circino & oris & oculorum poſituram deprehendi, altero pede ſtatuto in perpendiculari, & altero ad extrema perducto, ſed in Academiam hanc noſtram ἀγεωμέτρητος nemo. Harum autē originem ſane quondam olim de Ægyptio ſacerdote Solon acceperit, nobis quidem ſemper puellulis non licet. Plaſticen tamen ipſam Chaldæus Moſes antiquiſſimam eſt teſtatus, haud equidem inepte, cuius author Deus ipſe primus extiterit, neque vero aliter videri debet, quàm optimum eum fuiſſe plaſtam, qui hos tam admirabiliter mundos ita formauit. Tanta vero plaſtices huius authoritas, vt eam nonnulli ſculpturæ matrem appellarint. Fertur & á Dibutiade Sicyonio Corinthi adinventa, deamantis filiolæ beneficio. *Plaſtice antiquiſſima.*

DE CLARIS SCVLPTORIBVS, *& primum de iis qui in Plaſtice floruerint.*

CAP. XVI.

FLoruerunt autem in ea Prometheus, ob artis excellentiam dictus raptum de cœlo vitalem igniculum limo immiſiſſe, Rhætus, Ideo-

chus, & qui primus invenit ferrrum fundere, atq; ex eo ſtatuam facere Theodorus. Samij Plaſtices etiam inuentores exiſtimati: Eucirapus Eugaramnus, Lyſiſtratus Lyſippi frater, Demophilus, Gorgaſus, Chalcoſthenes, cuius officina Ceramico vico nomen dedit. Poſſunius, qui piſces finxiſſe dicitur, ita vt á veris non facile diſcerneres: Arceſilaus, cuius proplaſticen pluris aiunt venijſſe ſolitam, quam cæterorum opera: In Italia laudatiſsimus quondam Turanius Fregellanus. Noſtra ætate Vitus Mazon Mutinenſis, quẽ nuper nobis Gallia cum plæriſque rebus abſtulit: Vxor etiam eius finxit, & filia. Lucas Rubius Florentinus ex aurifice plaſtes: cuius inuentum, fictile opus encauſto pingi. Andreas, eius ex ſorore nepos, nullis quos ego viderim poſterior: Naturam exiſtimes ipſam feciſſe quæ huius manus effinxit: Nam quid ego vobis commemorem Nannum miniatorem: Domitium figulum & Andream Criſpũ Patauinos? Ligno vel Vergiliano carmine notiſsimus Dædalus, rudis quidẽ artifex, vt qui à poſterioribus longe fuerit ſuperatus, ſed cuius opera cuncta diuinum quiddam habere videbantur. Clarus & in Samo Smilis

Plaſtices inventores.

Qui ligni fingendi noti.

Æginenſis,

Æginenſis, quem Callimachus Scelmin appellavit, Dædali ipſius ætate, nec tamen & pari exiſtimatione: non quod inferior eſſet arte quam Dedalus, ſed quod minus magnis rebus vſus, nullo facinore, nulla regum familiaritate, nullo errore, nullis & calamitatibus inſignis. Athenienſis quidem ille ſororis filium interfecit, in Cretam venit: Minoi & filiabus aliquandium iucundiſsimus fuit, ſed cognita mox eius à rege nequitia, in carcerem eſt detruſus: Inde cum filio ſimul effugiens, Inycum vrbem ad Cocalum applicuit. Siculi belli aduerſus Cretenſes cauſa fuit, ſcilicet eum Minoe repetente, & Cocalo perdenegante, a Cocali filiabus in tantum amatus, vt de Minois morte in eius gratiam deliberarint. Itaque per omnem Siciliam diſperſæ, in Italiam quoque ad nos eius fama peruenit. At vero hic Æginenſis, anguſtiore patrimonio, niſi ſemel in Samum vectus, vix reor illeic vbi egregiam illam Iunonis Samiæ ſtatum fabricarat, notus. Ebore nunquam ſatis elaudatus Phidias, & (ſi fabulæ credimus) Pygmalion. Gypſo autem ob tenue artificium, nullus. Marmore quidem innumerabiles,

Dædali hiſtoria.

Scelmis fama tenuior.

Qui ebore & gypſo laudati.

Qui marmore ſcalpendo inſignes.

ſed

ſed quorum̃ mihi memoria potior, hi: Attalus Athenienſis, primus (vt putatur) in Græcia ſtatuarius. Sed certe cõſtat initio multis antea ſæculis & tẽpla & ſtatuas à Danao dedicatas. Dipœnus, Scylis, horumque diſcipulus Dorcylidas, Medon Dorcylidæ frater, Theocles, cum Ægylo patre Lacedæmonij, Dionyſius Argiuus, Simo Æginenſis, Cleon Sicyonius, Malas Chius, cum Miciade filio & Antermo nepote, Phidias ipſe Athenienſis, Alcman, & Agoracritus diſcipuli, Cerſatides Calaber, & Bupalus (vti opinor) Pharæates, templa deorum architectari & ſtatuas bonus effingere: Fortunæ ſimulachrũ Smyrnæis faciens, in vertice polum, in altera manu Amaltheæ cornu ab Græcis habentem fecit: tantam eius Deæ vim & facta declarans, quantam non ipſe Homerus intellexit, qui connumerans eam in Cereris hymno, tanquam vnam filiarum Oceani nihil prȩterea aliud addidit, quantam nec deinde vix Pindarus, qui alia multa in fortunam dicens Pherepolin appellauit. Scopas, Timotheus, Bryax, Leocares, in Mauſolæo cælando æmuli, Praxiteles infinitis propè operibus, ſed potiſsimum Venere, Cupidineque deamatis clariſs. Arche-

Bupali Pharaeatæ opus.

ſitas

ſitas, Cleomenes, Mneſtratus, Eutychides, Philiſcus, Timarchides, Policarmus, Heliodorus, Lyſias, Ageſander, Polydorus, Athenodorus, Craterus, Pythodorus, Polidectes, Hermolaus, Artemon, Timomachus, cæterorumque innumera multitudo. Sed elegantiſsimo Græco Epigrãmate celebratur Timomachi huius Medæa, quæ videlicet amore ſaucia, natorum ſanguine patris iniuriam vlciſcens, & ſervare, & occidere velle videbatur: Id autem opinor eſt huiuſmodi:

Quod natos feritura ferox Medæa moratur,
Præſtitit hoc magni dextera Timomachi.
Tardat amor facinus, ſtrictum dolor incitat enſem
Vult, non vult, natos perdere dura ſuos.

In minimis autẽ operibus Myrmecides, & Callicrates admirandi, alterius quadrigulã alis muſcæ coopertam, alterius formicarum pedes, ita ſubtiliſsime ſcalptos traditum eſt, vt vix intenta propius acie peruideri potuerint. Noſtris vero tẽporibus ſcalpendo marmore inſignes habiti, Ninus, cuias neſcio: Nam ſemper hoc tantum vſus eſt inſcriptionis titulo, NINI OPVS, Antonius Criſpus, qui cum vobis fuit familiaritas, Petrus Inſuber, Tullius, atque Antonius eius filij: Sed ne

ego Tullium prætererim illaudatum? Equidem ni vererer viſum iri amicitiæ, non veræ laudi datum iudicium de illo meum, dicerem perfecto ſcalptorum omnium quos ulla vnquam viderit ætas, præſtantiſsimum, neque indignis ornaretur honoribus. An quid non priora ingenia, priora & miracula rediere? Circumferebantur in pompæ morem Tarviſij epiſtyliorum coronæ quas ille iunior varijs intercelarat foliorum ornamentis. Aderat Criſpus partim æmulatione quam cum patre Tullij gerebat, partim & tantæ novitatis fama permotus. Cunctis igitur admirantibus, qui tanta veritate fieri potuerit, nunquam prius è marmore coronas factas faſſus eſt quàm gladiolo id ita eſſe depræhenderit: Quod mirius miraculum huic comparari poterit? prudentiſsimum artificem Tulli cælatura deceptum. Nec vero & frater quicum ſumma eſt artis æmulatio laude minor. Sed & iure optimo laudatur in Bois Chriſtophotus Gobbius, In quo niſi vnum hoc damnant, quod aſſuetus Herculeos artus imitari, eo quidem ſæpiſsime paulo temerius vtitur. Dignus & qui nominetur Brixiani Prætorij architectura & Cæſaribus Gaſpar Mediolanenſis. Cla-

rus

rus & ipſe maſtigophoro illa ſua Venere noſter Pyrgoteles. Laudatur & in Thuſcia magni quidem profectus, niſi admodum iuuenis perijſſet, Bettus Maianus, Michael Angelus Bonarotus, etiam pictor, Andreas Souinius, Franciſcus ruſticus. Ære quei ſculptores claruerint, propè innumerabiles: Coloſſorum autem molibus ipſe inprimis Phidias Athenienſis, qui & toreuticen adinuenit, Lyſippus Sicyonius, Pryaxis Lyſippi diſcipulus, Chares Lyndius: Romani, Sp. Cornelius, & Neronis principatu Zenodorus. In minoribus autē ſignis Polycletus videlicet Argiuus (non vt alij exiſtimarunt) Sicyonius, ſpeciebus rerum concipiendis, quas phantaſias vocant, ſummus: quod etiam Antiphilo pictori aſsignarunt, Alchamenes Phidiæ diſcipulus, Heglias, Critias, Neſtocles Polycleti diſcipulus, Ariſtides, Cleon Sicyonius diſcipulus Antiphanis, de ſtirpe Polycleti, Naucides, Leontius, Cyclon, Pythagoras Rheginus, item & Samius, Myron Eleutherienſis, buccula nobilitatus, Butyreus Lycius eius diſcipulus, Euphranor in omni genere laudatiſsimus, Telephanes Phocaus, Praxiteles, nam & æra etiam fecit. Hyphicrates, Cephiſiodorus, Demetrius,

Qui ære.

Qui in minoribus ſignis faciendis claruerint.

Dynomenes, Phradmon, Dædalus, Euclides, calamis, Canacus, Menechius, qui libros de arte ſua ſcripſit. Chæreas, Cleſilaus, Euryclides, Pyromachus, Policles, Pyrrhus, Syllanion, nullo mecum doctore nobilis, Naucerus, Niceratus, & qui etiam de ſua arte ſcripſit Xenocrates, nam Perillus nullum impietate ſua nomen eſt meritus, Bedas, Phœnix, Stypax Cyprius, & Pentaleſius Athenienſis, cuius equidem opus fuiſſe exiſtimo, Ægineticam illam Mineruam, cuius & vultus & pedes ex ebore, reliquum ex auro partim in ſuperficiem ducto, partim arte chimica facto. in minimis vero laudatiſsimi Pyreicus, & miræ ſubtilitatis artifex Theodorus. Inuenio & Romę laudatum Bleſanum Nouiũm, qui miris ſtatuis vrbem decorauit & orbem, ſed marmorariũ puto potius quám ſculptorem. Noſtro quidem æuo multi, ſed quei præcipue nominantur: Laurentius Cion. Fores in templo Martis Florentiæ, quæ ad ſeptentrionem, quæque ad orientem ſpectant, huius opus: Nam quæ ad Auſtrum, neſcio cuius Vgolini. Deſiderius qui Neapoli ſculpſit fores nouæ arcis ſcalpſit etiam egregie marmora. Piſanus pictor in ſe cælando ambitioſiſsimus, Donatel-

lus

lus ipſe Cionis, vt putatur, diſcipulus, ære, ligno, marmore, laudatiſsimus. Plura huius vnius manu extant opera quàm ſimul ab eo ad nos cæterorum omnium. Audreas Aluerochius, Donatelli (ſed jam ſenis) æmulus, diſcipulo Chriſti latus pertentante nobilitatus. cælatura quoque eius magnopere commandatur. Poſtremo & ipſe Alverochij diſcipulus Leonardus Vincius, equo illo, quem ei perficere non licuit, in Bois maximo, pictura Sympoſij, nec minus & Archimedæo ingenio notiſsimus, Florentini: Ea nimirum vrbs ſemper fuit harum artium mater. Sed & Donatelli diſcipulus Bellanus tuus, Leonice, inter hos quoque nomen habebit, quamquam ineptus artifex. Quin & Bellani (vti volunt) diſcipulus Andreas Criſpus, familiaris meus, cuius inter Plaſtas quoque mentionem fecimus, podagrarum beneficio ex aurifice ſculptor. Cælatura vero inſignes olim habiti, Mentor, Acragas, Boethus, Mys, Antipater, Zopyrus, Scopas, Tauricus Cyzicenus, Ariſton & Onychus Mithylenæi, Leſbocles, Prodorus, Pythodichus, Polignotus, Scinus, Phyſidonius Epheſius, Ledas, Stratites, Teucer cru-

Qui cælatura illuſtres.

ſtarius, pyrrheas, Stratonicus Philoſophus, Canacus etiam Calamis, Tauriſcus, Echateus. Et præcipuam laudem gemmis conſecuti, Pyrgoteles, Apollonides, Cronius Dioſcorides. Et Romæ cælatura Clodiana omnes euicit M. Panuleius Zoſimus, libertinæ conditionis. Paſsim quidem nunc omnes, ſed pauci propter quod commemorentur egregio aliquo opere inſignes, niſi duo aurifices Pharodoxus Mediolanēſis, & Francifcus Furnius Bononienſis. Nam Seuerum Rhavennatem ideo ad extremum diſtuli, vt plenius laudarem, qui (miror) ad me hodie cur non venerit: Is mihi quidem videtur ſtatuariæ numeros omneis adimplere, ſculptor, ſcalptor, cælator, deſector, plaſtes pictorque egregius. Nam ſi me heic nunc rogaretis, qualem ſculptorem velim, talem nempe ipſum velim, qualem, modo literæ adeſſent, Seuerum eſſe nouimus. Erunt quidem & noſtro fortaſsis beneficio multo complures, quei poſt me ſtatuariam omnem exornabunt. Interea vero danda ſedulo nobis opera eſt, quando qua ratione ligna, lapides, argillæ, ceræ, metalla, nobis ſimillima eſſe poſsint adinuenerimus: ne (quod

Severus Rhavennas

Socra-

Socratem dixiſſe ferunt) eis potius nos ſimiliores eſſe videamur. HÆc quum à me dicta eſſent, ſurreximus omnes, in ambulationem Leonicus, Regius in quitem, Ego vero ad Calpurnium.

FINIS.

LVDOVICI DEMONTIOSII
COMMENTARIVS
DE
SCVLPTVRA,
CAELATVRA,
SCALPTVRA,
ET
PICTVRA ANTIQVORVM.

Illuſtriſsimo & Reverendiſsimo D. FRANCISCO DE GIOIOSA S. R. E. Cardinali ampliſſimo.

LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

DVm priſcorum monumenta Romæ luſtro, nihil vſquam vidi, quod oculos præ ſculptura, & pictura tenuerit. In his antiquorum artẽ, & ſolertiam miratus ſum. Potuiſſe marmore, & in tabula, vultus, mores, animum exprimere. nec homines modo nobilitare, verum etiã Deos ipſos Gentium, ſi pluſculum operæ in eis fingndis, vel pingendis inſumtum eſſet. Vt de Venere illa Praxitelis fertur, quam vt viderent multi Gnidum navigaruut. & de Iove illo Olympio Phidiæ arte nobili: vt Apellis, aliorumque innumera ſculpturæ, & picturæ opero ſileam, quorum memoriam Plinianæ chartæ ab interitu vindicarunt. vnde ego hæc in meos cõmentarios tranſtuli. non vt autori decoquerẽ, ſed vt quæ apud eum paulo obſcuriora videbantur explicarem, ſimul emendarem, quæ ſcripuræ vitio corrupta erant. Quæ cum in duo parua volumina digeſsiſſem, viſum eſt geminis fratibus, patronis meis obſervandiſsimis, duo germana opera cõſecrare. Tibi hoc de ſculptura, ex celebrioribus huius artis operibus conflatum opus. fratri Illuſtriſsimo alterum de pictura, quod item illi tot nobilium operum antiquorum inſtar eſſet. Fauſto omine æternæ amborum memoriæ, quæ ſic ſtatuis, & picturis, virtutis ergo decorari poſsit, ſic in multa ſæcula propagari.

LVDOVICI DEMONTIOSII COMMENTARII DE SCVLPTVRA ET PICTVRA ANTIQVORVM.

in queis

Plinius plurimis locis emendatus & illuſtratus.

Explicatum etiam nobile illud de Pictura certamen inter Apellem & Protogenem.

DE SCVLPTVRA.

RErum ſimilitudines exprimere, & quicquid orbis complectitur imitari, ars adeo nobilis quondam fuit, vt ea quæ dignata eſſet poſteris tradere, nobilitare poſſet. quæ fictorum, & pictorum propria laus ſemper fuit, dubia adhuc inter eos palma. Fictorum vero duo ſunt genera. Vnum eorum qui ſigna faciunt, quæ quaquaverſus ſpectentur, naturæ opus æmulantur. Alterum eſt eorum, qui quantũ cujuſque corporis vno aſpectu cerni poteſt, id tanquam in tabula ſibi imitandum proponunt. Sed ne hi quidem eodem genere verſantur: aut enim opus eminet è tabula, aut intus refugit: de quibus ſingulatim dicemus. Sed materia etiam artificesdiſtinguit. alij enim ex molli materia ſigna faciũt, alii ex fuſili, alij ex dura. & fuere quondam in ſingulis generibus clari artifices. Sed omnium antiquiſſimi fuerunt plaſtæ, qui mollẽ, & ductilem materiam tractarũt: à rudibus initiis progreſſi. Scribit enim Plinius Dubitiadem Sicyonium figulum primum eam artem inveniſſe, Corinthi filiæ opera, quæ capta amore

juvenis, illo abeunte peregre vmbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumſcripſit, quibus pater eius impreſſa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni propoſuit: eumque ſervatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret. Addit tamen, eſſe qui Samo primos omnium plaſticen inveniſſe Rhædum, & Theodorū tradant, multo ante Battiadas Corintho pulſos. Demaratum vero ex eadem vrbe profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priſcum Regem Populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira, & Eugrammum: ab iis Italiæ traditam Plaſticen. Sed cur pigeat reliqua ejus loci ad verbum exſcribere? cum ejus diligentiæ tota huius antiquitatis cognitio accepta ferenda ſit, ne quicquam elegantius, aut magis diſtinctè dici poſſit. Pergens igitur ſic ait: Dibutadis inventum eſt rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere. Primuſque perſonas regularum extremis imbricibus impoſuit, quæ inter initia protypa vocavit. Poſtea idem ectypa fecit. Hinc & faſtigia templorum orta, propter hunc plaſtæ appellati. Hominis autem imaginem gypſo è facie ipſa primus omnium expreſſit, ceraque in eam formam gypſi infuſa emendare inſtituit Lyſiſtratus Sicyonius, frater Lyſippi, de quo diximus. Hic & ſimilitudinē reddere inſtituit. ante eum quam pulcherrimas facere ſtudebant. Item & de ſignis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, vt nulla ſigna ſtatuæve ſine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuiſſe ſcientiam, quam fundendi æris. Plaſtæ laudatiſſimi fuere Damophilus, & Gorgaſus. ijdemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad circum maximum vtroque genere artis ſuæ excoluerunt, verſibus inſcriptis Græce, quibus ſignificarunt

ficarunt à dextra, opera Damophili eſſe, à patre læva Gorgaſi. Ante hanc ædem Tuſcanica omnia in ædibus fuiſſe, autor eſt M. Varro. Ex hac cum reficeretur, cruſtas parietum exciſas tabulis marginatis incluſas eſſe. Item ſigna ex faſtigiis diſperſa. Fecit & Chalcoſthenes opera cruda Athenis, qui locus ab officina ejus Ceramicos appellatur. M. Varro tradit ſibi cognitum Romæ Poſim nomine, à quo factas Romæ vuas, item piſces, ita vt non aſpectu diſcerneres à veris. Idem magnificat Archeſilaum L. Luculli familiarem, cujus proplaſmata pluris venire ſolita artificibus ipſis, quàm aliorum opera. Ab hoc factam Venerem genitricem in foro Cæſaris, & priuſquam abſolveretur feſtinatione dedicādi poſitam. Deinde ei à Lucullo HS LX ſignum Felicitatis locatum, cui mors vtriuſque inviderit. Octavio Equiti Romano cratera facere volenti exemplar e gypſo factū talento. Laudat & Paſitelem, qui plaſticen matrem ſtatuariæ, ſculturæque, & cælaturæ eſſe dixit. Et cum eſſet in omnibus his ſummus, nihil vnquam fecit antequam finxit. Præterea elaboratam hanc artem Italiæ, & maxime Hetruriæ. Turianumque à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priſcus effigiem Iovis in Capitolio dicandā. Fictilem fuiſſe, & ideo miniari ſolitum. Fictiles in faſtigio templi ejus quadrigas, de quibus ſæpe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tum effigies deum erant laudatiſſimæ. Hæc ſunt verba Plinij: in quibus neſcio an lector mendum animadverterit. Ego ſane locum ſuſpectum habeo, vt ita legitur. Primùſque perſonas regularum extremis imbricibus impoſuit, quæ inter initia ptotypa vocavit. Poſtea ectypa fecit. Hinc & faſtigia

templorum orta, propter hunc plaſtæ appellati. Vtrumque hoc falſum eſt, indeq́ faſtigia templorum orta, & a Dibutiade plaſtas appellatos. Et falſo hoc autori aſcribibitur. aliud enim ſignificare voluit. Nempe, Dibutiadē primum faſtigiis templorum fictilia ſigna impoſuiſſe. Extremæ enim imbrices faſtigio incumbunt, à quibus per colliquias ſtillicidiorum aqua in compluvium deijcitur. Qua igitur imbrices faſtigio incumbebant, ibi ſigna collocabat Dibutiades, & qui poſtea ſequuti ſunt. Plinius lib. xxxvj. cap. v. Pantheum decoravit Diogenes Athenienſis, & caryatides in columnis templi ejus probantur inter pauca operum, ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed propter altitudinem loci minus celebrata Inde igitur quod plaſtes primus faſtigia ornaſſet, obtinuit vt faſtigia ornata figuris plaſta dicerentur. Locus igitur paucis mutatis ſic legendus eſt. Primuſque perſonas regularum extremis imbricibus impoſuit, quæ inter initia protypa vocauit, poſtea idem ectypa fecit. Hinc faſtigia templorum ornata, propter hunc plaſta appellati. Sic enim lectio perſpicua erit. vnde hoc diſcemus, quod alibi nuſquam reperitur, faſtigia ſignis ornata plaſta vocari. cujuſmodi eſt illud faſtigium ædificij recentioris in Capitolio, quod ornamenti genus beneficio Plinij, noſtra opera reſtituti, poſt hac exprimi poterit vno verbo. Hoc volebam lector neſcius ne eſſet. Sed quia imbrices, & imbricata ſunt conjugata, rogat Vitruvius vt ſe aſpiciam. Vitij enim aliquid eſſe, vbi de imbricato opere loquitur lib. 2. cap. 8. Et ſane toto eo capite perlecto vnius tantum literulæ mutatione locum laborare animadverti: male enim incertum, pro inſertum legitur in duobus locis. Nolim lectorem pigeat integrum caput per-

legere,

legere, quum breve admodum ſit. Structurarum inquit, genera ſunt hæc, reticulatum, quo nunc omnes vtuntur, & antiquum, quod inſertum dicitur. ex his venuſtius eſt reticulatum, ſed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes diſſoluta habeat cubilia, & coagmenta. Inſerta vero cementa alia ſuper alia ſedentia, inter ſeque imbricata, non ſpecioſam, ſed firmiorem quam reticulata præſtant ſpeciem. Hactenus locus ſatis indicat ſtructuræ genus inſertum dici, quum cementa alia in alia inſeruntur, inter ſe velut imbricata. Cementa enim ſic poſita efficiunt imbricis ſpeciem, in quam pars quædam tertij cementi inſeritur, vt in lateritia ſtructura fieri videmus. Inde ſtructuræ genus inſertum dicebatur. Sed vnde digreſſi ſumus, ad plaſticem redeamus, quam non immerito Paſiteles matrē ſtatuariæ, ſculpturæ, & cælaturæ eſſe dixit. quippe quæ ab ea tanquam a ſurculo prodeant, vt idem Plinius alio loco docet de Zenodoto illo ſcribens, qui Aruernis immane illud Mercurij ſimulachrum immenſo pretio per annos decem finxit pedum CCCC; niſi potius quadraginta pro quadringentorum legimus, quum error ex vocum ſimilitudine facile obrepere potuerit. Lector enim ſecum putet molis immenſam altitudinem. Imo proculdubio ita legendum eſt vt dico. ex verbis enim Plinij apparet ſimulachrum illud artis experimentum dumtaxat fuiſſe, & tanquam meditationem majoris cujuſdam operis. ait enim, quum artem ſatis ibi approbaviſſet, Romam accitum à Nerone deſtinatum illius Principis ſimulachrum coloſſeum feciſſe CX. pedum longitudine. Quis enim credat, quum Aruerinis quadringentorum pedum ſimulachrum feciſſet. de hoc altero longe minore cogitaſſe

taſſe poſtea Neronem. At quem Principem? tumidum, vanum, prodigum. Sed & coloſſus ille Rhodiorum ſeptuaginta cubitorum tantum fuit, qui terræmotu proſtratus, jacens etiam miraculo fuit. Profecto non eſt librariis pronior in errorem lapſus, quam vbi occurrunt numeri, qui tum notarum, tum enim vocum ſimilitudine ſæpe fallunt. Ejuſmodi multa ſcripturæ vitia deterſimus in ijs quæ edituri ſumus de notis numerorum. Quod igitur ſcribit Plinius omnem amplitudinem ſtatuarum ejus generis viciſſe Zenodorum, de ſimulacro Neronis intelligendum eſt, quod coloſſum illum Rhodiorum ſuperabat, quum fuerit Neronianus longitudinis ped. Cx. Rhodius vero lxx. cubitorum, qui CV. pedes tantum efficiunt. Omnes igitur ſtatuas molis magnitudine ſuperavit deſtinatū illud Neronis ſimulachrum, quod Plinius ſe vidiſſe teſtatur, ſimul admiratum non modo ex argilla ſimilitudinem inſignem, verum & ex parvis admodum ſurculis, quod primum operis inſtar fuit. Potuit igitur ſola plaſtice ſpectantium oculos tenere, & in admirationem adducere. Nec mirum: coloſſorum enim audacia primum in argilla ſpectata fuit, & ars in ea tota perſpecta, vt nihil amplius, præter æris fuſionem, & emendationem accedere poſſet. Imo nec marmori manus audeat admovere artifex, niſi prius, quod totius operis inſtar ſit, ex argilla proplaſmata formaverit: interdum plura, vt quod in ſingulis maxime probaverit, id ſibi imitandum proponat. Atque ita ex iis ſurculis ſurgit opus. Recte enim Paſiletes plaſticen matrem ſtatuariæ, & ſculpturæ eſſe dixit. Quocirca cum in his omnibus ſummus eſſet, nihil vnquam fecit antequam finxiſſet. & multi alij egregij pictores idipſum

faci-

factitarunt fælici admodum ſucceſſu. In toreumate enim videre licet, quemadmodum extremæ lineæ figurarum deſinant, quid lateat, quid cerni poſſit, quomodo vmbræ ſint a lumine dividendæ, quæ partes corporis recedant, quæ emineant. Quod deniq. natura fictori eſt, id fictor eſt pictori. Nec piguit nobiles artifices terram manibus tractare. ſi quidem olim fictiles Deorum imagines fuerunt laudatiſſimę. Fuit Iovis in Capitolio à Tarquinio dicata, fictiles in faſtigio templi quadrigę, fictilis Hercules qui à materia nomē in vrbe ſortitus eſt. Quin & faſtigia templorum in vrbe fuere crebra, mira cælatura, & arte. Cæterum Dubitiades ille, qui primus hominis imaginem gypſo è facie ipſa expreſſit, ceraque in eam formam infuſa emendare inſtituit, artem aperuiſſe videtur, hoc enim erat huic rei caput. Sed nec tantum excipiendis formis vtile fuit gypſum; quinetiam exſcalpēdis cælaturis materia admodum oportuna ſemper viſa eſt, ſed fragilis. Vſus ejus in Gallia frequens eſt, & quondam fuiſſe nomen indicat, *plaſtre* enim proculdubio à plaſtice dicitur. Plinius autor eſt, antiquos ſtatuas bitumine pinxiſſe, & deorum dumtaxat ſimulachra primum fieri ſolita. A diis inquit, ad homines ſtatuarum honos tranſlatus eſt, ſi qua illuſtri cauſa perpetuitatē mererentur. Primo ſacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ, vbi omnium qui viciſſent ſtatuas dicari mos erat: eorum vero qui ter ibi ſuperaviſſent ex membris ipſorum ſimilitudines expreſſas, quas iconicas vocabāt. In Italia ſtatuarum vſus antiquiſſimus eſt. argumento eſt Hercules ab Evandro ſacratus, vt fertur, in foro Boario, triumphalis vocatus. Regum etiam ſtatuæ in Capitolio fuerūt, vt Tarquinij Priſci. Sibyllæ etiam tres juxta

roſtra fuerunt. Ejuſdem antiquitatis erat Actij Navij. Parcior primum earum vſus, quum nec Bruto, qui Reges expulerat poſita fuerit. Poſtea vero cujuſque arbitratu. Ab exteris quoque poni cœptæ iis in quorum clientelam recepti eſſent, vel qui eos laborantes ſublevaſſent. Denique etiam hoſtium poſitæ ſtatuæ. vt Annibalis tres in Vrbe, omni diſcrimine ſublato. Sed quæ in foro erāt, ſublatæ fuerunt omnes à P. Cornelio Scipione, & M. Popilio Cenſoribus, præter eas quæ Senatus, aut populi ſententia ſtatutæ eſſent. Pedeſtres Romæ in autoritate fuere longo tempore. tametſi Equeſtrium origo Romæ antiqua eſt. quo etiam honore fœminæ decoratæ fuerūt Cloeliæ enim ſtatua equeſtris erat. Huic primum, & Horatio Cocliti publice dicatas exiſtimat Plinius. Non ejuſdem antiquitatis fuerunt bigatæ, eorum qui prætura functi curru vecti eſſent per circum, & quadrigatæ eorū qui triumphaſſent. quod etiam ab Imperatoribus deinde vſurpatum fuit. quo exemplo Titus excalptus eſt in arcu triumphali Romæ, & M. Aurelius in tabula marmorea, quæ eſt in Capitolio. Auguſtus ſolus ſejugibus, ſicut & Elephantis ſpectari voluit. Græci nihil velabant, Romani togam addebant, qua etiam honoris cauſa ſtatua Cloeliæ virtutis ergo ornata eſt. Fuit & Q. Marci Tremuli equeſtris togata. Romuli ſive tunica, & ea quæ Camillo in roſtris ante ædem Caſtrorum dicata fuit. Fuere, & nudæ tenentes haſtam, ab epheborū gymnaſticis exemplaribus. Militare erat thoracas addere. loricata Cæſari dictatori in foro dicata eſt. Fuere etiam, ſed inferioris antiquitatis, & lupercorū habitu, & quædam penulis indutæ. Tripedaneæ verò primum ſtatuæ ponebantur, hæc ſcilicet menſura honorata tunc erat: deinde

majores

majores factæ ſunt. Demum eo evecta eſt artificum audacia, vt coloſſeas imagines inſtar montium facerent, immenſo prætio. Primum quidem diis tantum, ejuſmodi fuit in Capitolio Apollo XXX. cubitorum CL. talentis factus. Fuit in campo Martio Iupiter à Claudio Cæſare dicatus. Fuit & Tarenti XL. cubitorum, opus Lyſippi. Quos omnes ſuperavit magnitudine coloſſus ille Rhodiorum Soli dicatus, quem Chares lydius xij. annis effecit CCC. talentis: cujus altitudo fuit lxx. cubitorum. Fuere centum alij minores in eadem vrbe. Præter hos Deorum quinque, quos Briaxis fecit. Fecit & Zenodorus in Galliæ civitate. Aruernis Mercurium quadragenum pedum, ſic enim legendum eſſe docuimus. At tametſi hujuſmodi ſtatuæ propriæ eſſent Deorum, eo diſcrimine ſublato principes ijſdem honorari voluerunt. quinimo, vt jam oſtendimus, ſtatuas omnes quot olim fuiſſe traduntur, magnitudine ſuperavit illud ingens ſimulacrum Neronis, quod inſaniæ modum impoſuit, non arti, quæ etiam ultra has metas progreſſura erat ſi Principis itidē veſania potuiſſet. Alij contra exilibus operibus laudem quæſierunt, vt Myrmecides cujus quadrigam cum agitatore cooperuit alis muſca. & Callicrates cujus formicarum pedes, atque alia membra pervidere non erat. Theodorus etiam cum ſe ex ære fudiſſet, præter ſimilitudinem mirabilem, hoc etiam in eo opere commendabatur, quod dextra limam teneret, læva tribus digitis quadrigulā tantæ parvitatis, vt totā eam 'curruмq. & aurigam integeret alis ſimul facta muſca. Pomponius Gauricus in libro de ſculptura annotavit, ſtatuas quæ intra humani habitus menſuram fierent, ſigna vocari: cubitales autem, aut cubito minores ſigilla: pariles,

quum ejus qui exprimitur ſtaturam referunt: magnas vero quæ intra ſeſqui alteram rationem ſtaturæ erant: maximas, quę parilium triplæ, aut eo majores eſſent. Addit Philander pariles dari ſolitas bene meritis, ac ſapientibus viris, magnas vero Regibus, & Imperatoribus, maximas autē dijs, & Heroibus; quamvis eas Reges & Imperatores uſurparint. Sed viderit Gauricus an huic obſervationi fidem adſtruere poſſit, quum aperte dicat Plinius primum tripedaneas ſtatuas in foro poſitas benemeritis, quod ea menſura honorata tunc eſſet, quum & ejus mēſuræ quædam adhuc in vrbe ſpectentur deorum ſigna antiqua, ipſius etiam Iovis in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Medicis, & celebriora ſigna deorum quæ hic nobis videre contigit. Excedunt quidem communem hominum menſuram, ita ſuadente ratione optices, vt in loco ſuperiore collocata parilia videri poſſint, cum aliquid ſemper diſtantia intercipiat. Sed Antinoi qui eſt in Vaticano, eadem ſtatura eſt atque Apollinis. Statuæ autem Alexandri bucephalum domantis quæ ſunt in monte Quirinali, majores ſunt omnibus ſignis deorum gentilium, quę in Vrbe extant. Dearū enim ſtatuę fere omnes quas hic vidi, non longe diſtant a communi mulierum menſura. Contra Sabinæ quæ ſunt in eodem palatio, duplo, aut eo amplius hanc menſuram excedunt. vt & Niobe quę ibidem ſpectatur. Itaque neſcio vnde ea venerint in mentem Gaurico. Hoc vero non prætereundū, quod Philāder annotavit: Statuas quæ diis fiunt, vocari εἴδωλα quæ heroibus ξόανα, quæ regibus ἀνδριάντας, quæ ſapientibus εἴκελα, quæ benemeritis viris βρέτεα. Alia eſt diſferentia ſtatuarum, quam noſſe operæpretium eſt. Aut enim naturæ varietatem perſequitur artifex, aut quod in natura

natura perfectum eſt. Ille rem imitatur vt eſt; hic difficilius quiddam perſequitur. Quamquam enim perfecti vna tantum eſt ſpecies, in ea aſſequenda præcipua laus eſt, Fugit enim imperitum vulgus, nec oculis inveſtigari poteſt, niſi ratione præeunte. mille enim ſpecies objicit perſequenti, omnes indiſcretæ fere ſimiludinis, quarum fucus non niſi a ratione deprehenditur. Hæc formas omnes ad ſymmetriæ normam exigit, vt cujuſq. fuerint ſexus, ætas, digniras, mores. In aliis forma quadrata probatur, in aliis gracilis. in quibuſdam toroſa, in aliis tenera. in quibuſdam obeſa, in aliis exhauſta. Nec omnes eadem poſitura decet, non idem vultus. vnde infinita propemodum varietas formarum prodit. Ad quas diſcernendas opus eſt artifice exercitatiſſimo, arte inſtructo, & judicio præſtanti. Formæ igitur à natura præſcriptæ fuerunt fictori, materia non item. Ejus enim indifferens ſemper fuit electio, cum ex qualibet tractabili materia nobilia opera facta fuerint. vt ex argilla, ex metallo, ex ebore, ex lapide, ex ligno. Ex metallis, æs maximè oportunum viſum eſt, & quia parabile, & quod facile tractari poſſit. Ad ſtatuarum vſum temperabatur tertia parte æris collectanei, additis plumbi argentarij pondo duodenis ac ſelibra in centenas æris, ita temperatum regulare dicebatur. Fuit & alia temperatura tenerior, formalis dicta, injecta igitur plumbi decima portione, & argenti viceſima. Temperabatur etiam ternis, aut quaternis libris plumbli argentarij. idque in olla, vnde ollaria temperatura. Ægineticum à temperatura nomen, & laudem invenit, quamquam ibi non naſceretur. maximè vero Mæronis operibus nobilitatum, quod eo vteretur, vt deliaco Polycletus. Color etiam metalli hac temperatura

mutabatur in eum qui Græcanicus dictus eſt. Sed & præclariſſimæ Vrbis excidio maxime nobilitatum eſt æs quod captæ, & incenſa Corintho caſus miſcuit, tanta circa id priſcorum affectatione, teſte Plinio, vt plærique elegantiores ementito nomine pro Corinthiis ſtatuas oſtentarunt artificum qui ante captam Corinthum deceſſiſſent. Ejus quatuor genera diſcernit. Candidum ad argenti colorem proxime accedens. Alterum auri ſpecie nobile. Tertium in quo nullũ prævaleret, æquali omnium temperamento. Et quartum jocinoris colorem referens, vilius Corinthio, ſed Deliaco, & Ægynetico prætioſius. Sed nec argento, & auro puro pepercerunt artifices. Fuit enim Romæ argentea Augusti ſtatua, cum & longo ante tempore in triumpho Pompeij Pharnacis quoque argentea tranſlata fuiſſet. Et item alia Mithridatis Eupatoris. Signa item aurea Minervæ, Martis, & Apollinis fuerunt. Auream ſtatuam nulla inanitate, qualis nec ex ære vlla antea viſa rebus Parthicis diripuit, Antonius. Auream ſibi Gorgias Leontinus primus omnium Delphis in templo poſuit. Sed tamen argento & auro nulli artifices inclaruerunt, ære & marmore multi. Marmoris varias ſpecies enumerat Plinius, quarum deſcriptiones lector ex eo petere poterit. De artis hujus origine idem Plinius autor eſt cum Olympiadum origine cœpiſſe. Primos autem omnium inclaruiſſe Dipoenũ, & Scyllum Cretenſes, Olympiade circiter L. ambos Apollinis oraculo nobilitatos. Cum enim iis Sicyonij deorũ quorundã ſimulacra locaviſſent, injuria queſti infecto opere abierunt. Sed cum Protinus Sicyonios fames & ſterilitas invaſiſſent, cõſulentibus oraculum ecquis finis malorum futurus eſſet Apollo reſpondit, ſi Dipoenus, & Schyllis

Scyllis deorum ſimulacra perfeciſſent, Poſt hoc Bupalus & Anthermus Chij Olymp. lx.claruerunt,adeo ſibi ſuæ artis cõſcij, vt iis quæ in Delo fecere ſubijcerent non vitibus tantum cenſeri Chium, ſed & filiorũ Anthermi operibus. Romæ etiam tẽporibus Auguſti ſigna eorum celebrabantur. Et tamen ars in dies excolebatur. vt demũ eam Phidias Olymp. lxxxiij. aperuiſſe, ac demonſtraſſe dicatur, Polycletus vero conſumaſſe, ac erudiiſſe Olympiade lxxxvij. Idque vel in eo maxime apparuiſſe, quem artifices canonem vocabant, lineamenta artis ab eo petentes velut, á lege quadã. Hic etiam primus excogitavit vt vno crure ſigna inſiſterẽt. Sed & hic corpora fecit quadrata, & omnia pene eodem exemplo. Sequutus deinde Myron, de quo Plinius his verbis. Primus hic multiplicaſſe varietatem videtur, numeroſior in arte quã Polycletus, & Symmetria diligentior: & ipſe tamen corporũ tenus curioſus animi ſenſus non expreſſit. capillumq. & pubem non emendatius fecit quã rudis antiquitas. Lyſippi propriæ videtur argutiæ corporũ in minimis quoque cuſtoditæ. Hæc Plinij verba oſtendunt artẽ ad ſummum nondũ perveniſſe. Itaque & Mironẽ à Pythagora Rhegino ſuperatum fuiſſe dicit, & à Leontio. Mirũ cum iam artem Phidias aperuiſſet, & demonſtraſſet, Polycletus conſummaſſet, Myron & ipſe plura cõtuliſſet, nondũ tamen Symmetrię partes impleri potuiſſe, non ſenſus animi exprimi, nec capillũ ſatis accurate. Primus enim poſt eos Leontius capillũ diligẽtius expreſſit, & nervos, & venas. Lyſippus vero, præterquam quod capillũ diligentius imitatus eſt, plurimũ artẽ & ipſe provexit, capita minora faciendo quã antea ſolerẽt, & corpora graciliora ſicciora q. , per quæ proceritas ſignorũ major videretur.

Euphra-

Euphranor primus dignitatem heroum expreſſiſſe videtur,& vſurpaſſe Symmetriam, qui floruit Olymp. ciiij. cum Praxitele. Hæc ſi vt propria recentiores iſti vindicent,mirum in quo antiqui tantopere excellere potuerint. In quibus eſt Phidias nulli veterum poſtponendus. Si enim hæc omnia ignoraverit,ne inter mediocres quidem artifices cenſeri debuit, nec ejus opera probabilia videri. Sed vt ſua cuique laus tribuatur,æquo hic lectore opus eſt. Enimvero cum docere vellet Plinius artem ad ſummum perveniſſe,nec ullum tamen artificem reperire poſſet qui omnes numeros impleviſſet, recenſet in quo ſinguli maxime claruerint. Hic Symmetriæ ſtudioſior,ille varietate fœcundior, animi ſenſus alius expreſſit,alius in capillis exprimēdis ſuperavit,cum in ſingulis his alij paulo negligentiores,operis tamen vniverſitate præſtarent. Et ſane infœlicis ingenij eſt in omnibus vinci. contra in omnibus excellere pluſquam humani. Perfectæ igitur & conſummatæ artis exempla ſunt hæc,non artificum invicem juſta comparatio,vt ſciat lector quid in ſinglis æmulari debeat,non quid in ſingulis damnare. Nec tamen in omnibus adeo inſudabit, vt nihil vnquam ſatis abſolutum putet: nunquam diligentiæ finem faciens, vt Callimachus ille ſemper calumniator ſui, neſcius modum adhibere diligentiæ,ob id Cacizotechnos appellatus. Cuius operibus alioqui laudandis,gratiā omnem diligentia nimia abſtulit. Quo vitio etiam Sillanion laboravit,alioquin & ipſe clarus artifex, ſed ſuorum operum iniquus judex. qui crebrò etiam perfecta ſigna frangebat,ſibi ipſi non ſatisfaciens. Quod etiam vitiū Apelles modeſte in Protogene notavit. in cæteris omnia ſibi cum illo paria eſſe dicens, aut illo meliora.

Sed

Sed me jam longius digreſſum Apollonius, & Tauriſcus revocāt, inſignes artifices ambo, nec raptim tranſcurrē-di. quorum adhuc exſtat, imo vivit, opus nobiliſſimum in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Farneſij, vt vel ex Plinij deſcriptione facile manus agnoſcātur, Zethus & Amphion, & taurus, vinculumque ex eodem lapide, à Rhodo advecta, artis & naturæ certamen. Ejuſdem etiam Apollonij exſtat in Vaticano corpus, capite, brachiis, & tibiis truncatum, ex marmore. quod fragmentum nulli cedit operum antiquorum quæ extant hodie Romæ. Baſi nomen autoris inſcriptum eſt. Laocoontem autem illum quis ſaltem fama non novit? quod etiam dum in Vaticano artis miraculum oſtentatur, ſpectantibus horrorem incutiens, artis ſtatuariæ cum poëtica certamen, & vtriuſque cum ipſa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum iſti marmore contendunt. Stupendum opus, ex vno lapide, parens, & liberi, horrendi draconum nexus, patris anguſtiæ, liberorum gemitus expreſſi opus inquit Plinius, omnibus & picturæ, & ſtatuariæ artis præferendum, quod de conſilij ſententia fecerunt ſummi artifices Ageſander & Polydorus, & Athenodorus Rhodij. Sunt etiam in eodem ſepto alia probatiſſima ſigna. Apollo ille arcum tenens emiſſa ſagitta, & Antinous eximiæ pulchritudinis. Primores illos artifices alij ſed obſcuriores æmulati ſunt. Phidiam Alcamenes, Critias, Neſtocles, Hegeas, Scopam Briaxis, Timotheus, Leochares, qui pariter cum illo Mauſoleum cælarunt, vt manus etiam certarent. Telephanes, alioqui obſcurus, æquabatur Polycleto, Myroni, atque Pythagoræ, artificum ſuffragiis. Cephiſodorus Praxitelis filius, rei, & artis ejus hæres. Comparabantur etiam artifices

operum indiſcretis manibus, vt in templo Apollinis Soſiani Nioben cum liberis morientem, Scopas an Praxiteles feciſſet. Et Ianum patrem in ſuo templo dicatum ab Auguſto. Par heſitatio fuit de Cupidine fulmen tenente. Praxitelis Venus illa Gnidia in primis ejus operibus commendabatur. Fuit & Scopæ Venus in templo Bruti Callaici Gnidiæ illi prælata. Certavere etiam Phidias & Praxiteles. cujus certaminis præclara extant monimenta Romæ in monte Quirinali, duæ ſtatuæ Alexandri Bucephalum domantis, alterum opus Phidiæ, alterũ Praxitelis. Non prætereundus eſt Diogenes Athenienſis qui Pantheũ Agrippæ egregiis operibus decoravit, inde viciſſim & ipſe non parum ornamenti cõſequutus. Ejus inter cętera probabantur Caryatides in columnis templi ejus, & ſigna in faſtigio poſita, de quibus alias dicemus.

DE CÆLATVRA.

CElatura altera ſculpturæ ſpecies ſequitur, medium quiddam inter picturam, & ſtatuariam, vt Plinius adnotaſſe videtur, cum in vaſis argenteis ſuorum temporum luxum arguens, Nullum, inquit, genus officinæ diu probando nunc Furiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana. Etenim tabernas menſis adoptavimus, nunc Anaglypta, in aſperitatemque exciſa circa linearum picturas quærimus. Recte Plinius. nam Anaglypta, & in aſperitatem exciſa pictura lineari primum adumbrantur, vt quicquid picturæ terminis includitur, intumeſcat. Illud igitur pictoris, hoc fictoris eſt. Cælaturam pictura lineis circumſcribit, has inter, corporis dimidiatum ambitum

tum imitatur cęlatura, ab eminentioribus primum inci-piendo, quæ longius a ſuperficie tabulæ recedunt, ab iis ad depreſſiora, & minantia manus acclivis delabitur, ad planam vſque tabulæ ſuperficiem, molliter in extremas lineas deſinente ſumma operis: vt quod fugit potius exiſtimare, quam deſiderare contingat. Sed argento & auro cælando compendiaria artis ratio excogitata eſt. In laminas ducto primum metallo, ſtyli cuſpide paulum retuſa ex altera parte tabulæ forma procuditur, vt in aversam partem ſurgat opus. diverſa prorſus ratione ab ea quam modo explicavimus. hic enim a depreſſioribus ad eminentiora paulatim ſurgit artificis manus; in illa contra ab eminentioribus ad depreſſiora. Vtroque genere veteres argento cælaſſe comperio. Anaglypta primum in aſperitatem excidendo, vt ex Plinio oſtendimus. idque ad vaſa & pocula, & ſi qua fuerunt ejuſmodi. Vel laminas in operimenti vſum tenuando cruſtarum inſtar. vnde & Teucro de quo idem Plinius xij, cap. lib. xxxiij. meminit, cruſtarij nomen inditum eſt ab artificio. Hoc operis genere milites vaginas, & baltheos ornabant, cum ebur faſtidiri cœptum eſſet. Sed & hujus ornamenti duplex genus fuit: Deliacum, ex tenuibus cruſtis altera parte cavis, altera turgentibus. Punicum, quod ſolido opere fiebat, nulla ſubtus inanitate. Lectos vero mulierum inquit autor, jampridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidiſſe primus traditur Carvilius Pollio Eques Romanus; non vt operiret, aut Deliaca ſpecie faceret, ſed Punica. Cæterum cum auro, & argento nullo diſcrimine veteres cælaverint, miratur Plinius auro inclaruiſſe neminem, argento plurimos. Laudatus eſt in primis Mentor:

Hunc proxime æmulati ſunt Acragas, Boethus, & Mys. proximi ab his fuere Calamis & Antipater: quippe Satyrum in phiala gravatum ſomno collocaviſſe, verius quã cælaviſſe dictus eſt Stratonicus. Laudatus etiam Cyſicenus Tauriſcus. Item Ariſton, & Eunicus Mitylenei, Hecatæus, & praxiteles, alius ab illo qui inter ſculptores. Poſidonius Epheſius, Lædus Stratlates, Zopyrus, qui Areopagitas & judicium Oreſtis fecit, pondo xij. æſtimatum, & Pithias cujus binæ vnciæ xx. venierunt. & Teucer cruſtarius, qui eam famam habuit. Præter hos Ariſton, idem ſtatuarius. Leſlocles, Prodorus, Pithodicus, Polignotus pictores. Marmore Scopus, Briaxis, Timotheus, & Leochares cælarunt. Diogenis eſſe ſuſpicor quæ ſunt in porticu Panthei. Ligno divinus ille Alcimedon claruit, famam æternã Virgilij verſibus conſequutus. Sed & ſtatuarij omnes cęlarunt. Nam Phidias ſcuto Mivervę quam fecit Athenis vel maxime laudatur. in quo referente Plinio in eodem loco, pręlium Amazonum cælavit, in tumeſcente ambitu primo. ejuſdem cõcava parte deorum, & gigantum dimicationem. In ſoleis vero lapitharum, & centaurorum. In baſi geneſim deorum. In numiſmatibus etiam priſcorum manus veneramur, ætates etiam artificum diſcernimus, artis progreſſum, & interitum notamus. Nam vt de Romanis loquar, vetera illa conſulum numiſmata inter artis initia quam rudem admodum ſpeciem præ ſe ferunt. Ab Auguſto vero integro ſæculo ars claruit. Rurſum ignorantiæ caligine demerſa gratiam omnẽ amiſit. Quamquam Plinius longe ante ſua tempera cælaturam exoleviſſe ſcribat, cum laudatos illos artifices recenſens, Teucrum cruſtarium vltimum faciat. Et jam ſuis temporibus ſcribat,

bat, artem ſola vetuſtate cenſeri ſolitam, vſque adeo attritis cælaturis, vt figura diſcerni non poſſet, operis tantum autoritas conſtaret.

DE GEMMARVM SCALPTVRA.

GEmmis imagines cælantur, aut ſcalpuntur. Cælatæ dicuntur, ſi e plana ſuperficie opus emineat. ſcalptæ contra ſi opus refugiat. cujus tamen forma excipi poſſit cera, vel alia facili materia. Vtroque genere veteres inclaruiſſe, vel quæ adhuc ſuperſunt eorum opera teſtantur. Ex gemmis, achates maxime ſemper opportuna viſa eſt cęlaturæ, propter colorum varietatem, qui arte naturam informante incurrunt pleriſque locis, tam apoſite quo trahit eos ingenium artificis, vt aſciti potius quã innati videantur. natura etiam ipſa in his colorum varietatibus diſſeminandis, ita interdum ludente, vt picturam viciſſim æmulari videatur vt in gemma illa Pyrrhi, in qua novem Muſę, & Apollo citharam tenens ſpectabatur, non arte, ſed ſponte ita diſcurrentibus maculis, vt Muſis quoque ſingulis ſua redderentur inſignia. Sunt etiam interdum in achate variæ zonę tranſitu colorum mirabiles: ex quibus aliæ, atque aliæ ſuperficies cælatæ dant varios colores. Gemmis ſcalptis annulis incluſis veteres ſignabant, vt Auguſtus Sphynge, poſtea imagine Alexandri Magni. Auguſti vero imagine principes poſt eum ſignarunt, Mecænas rana, Sylla Iugurtæ traditione, Pompeius triumphis. Magi vero ſcalpturas quaſdam reconditioris, vt aiunt, ſapientiæ oſtentant. Alij vero ad oblectationẽ tantum hujuſmodi gemmas in dactylicthecis etiam non aſſervant. Adamas ſuis

opibus tantum commendari voluit; non arte, non figura vlla aſcititia, hac quoque parte indomitus. Hodie talis futurus, niſi artificum ſolertia in adamantē ipſum adamantem acuiſſet. quo invento indomita illa naturæ vis, ferri & ignis contemptrix ſuis viribus exciſa eſt. Itaque artificum manibus tandem parere didicit, adeo nihil labor improbus pervincere non poteſt. Olim innotuerat, alio adamante perforari poſſe: hoc levi vulnere cognitum eſt poſſe etiam domari. Omnium qui olim cælarunt, ſcalpſeruntve probatiſſimus habitus eſt Pyrgoteles, Alexandri Magni judicio, qui vetuit ab alio ſe in gemma ſcalpi quam à Pyrgotele: quo præiudicio primam laudem apud poſteros omnium ſuffragiis adeptus eſt. Proximi à Pyrgotele fuere Apollonides, & Cromius. vidimus Amethyſtō vnciali magnitudine, Apollonidis manu ſcalptam: in ea effigiem Dianæ, opus adeo partibus abſolūtum, vt nihil ſupra. Artificis nomen adſcriptum eſt, tam exilibus literis, vt fere viſum effugiant. Eſt ea gemma Horatij Tiguri, inſignis & ingenio, & animi candore viri. Famam etiam habuit Dioſcorides, qui Divi Auguſti imaginem expreſsit, qua poſtea principes ſignabāt Similem, ſi non eandem cælaturam habet Heroaldus medicus Regius, naturę pariter & artis bonus exiſtimator. Vidi etiam Mercurium ejuſdem Dioſcoridis manu exſcalptum ex Sarda gemma, cui artificis nomē adſcriptum eſt. Ejus mihi copiam fecit idem qui & Dianæ illius Apollonidis. poſtea cœpit ars in pejus ruere, nec quiſquam exinde repertus eſt qui priſcos illos æmulatus eſt.

Iuſtriſsi-

ILLVSTRISSIMO ET REVEREN-diſsimo D. AMNAE. Duci de GIOIOSA, Franciæ Pari, & Ammiralio.

LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

DE ſculptura, & pictura germanis artibus ſcripſi Romæ, id eſt in harum artium celeberrimo Gymnaſio. non vt artem docere, quam nemo vnquam tam bene verbis illuſtraverit, atq. recentiores iſti penicillo. quorum manus cum veterum ſolertia certare iudicaverit, qui Michaelis Angeli, Raphaelis, & aliorum opera, contulerit cum iis quæ Plinius de veterum illorum arte prodidit. Tametſi quædam in ea lateret præſtantia, quam nemo vnquam ſcribendo potuit exprimere, Apelles vno verbo Venerē appellabat, qua vna præſtabat cæteris pictoribus. Aliane fuerit ab ea, quam Raphael ille Vrbinas, & alij nonnulli huius ſeculi clari pictores ſua arte complexi ſunt, nihil auſim aſſerere, horum exſtāt opera, illorum leguntur, & leguntur pleriſque locis corrupte. Quocirca vt juſtè comparatio fieri poſſet & temporum, & artificum, viſum eſt antiquæ artis lineamenta, quæ exſtant apud eum autorem jam pene fugientia, reſtituere: labes quas quibuſdam locis temporum injuria aſperſerat, hac veluti ſpongia detergere: Ac denique hanc tabulam inſtar tot nobilium operum, quæ jamdudum tempus abſumſit; obſervantiæ, & obſequij erga te mei tibi momimentum dicare.

DE

DE PICTVRA.

DE pictura arte illa nobili dicendum eſt, quæ tam fœlici ſucceſſu poëſim æmulata eſt, vt pariter oculos atque illa aures tenuerit. affectus vtraque movens, vtraque parem ſemper ſibi licentiam arrogans· Hujus artis initia ſunt incerta. Ægyptij ſex millibus annorum antiquiorem faciunt quam Græci, vana antiquitatis jactatione. Græci alij Sicyone, alij apud Corinthios primum inventam eſſe prędicant, rudibus primum initiis: nempe vmbrâ hominis lineis in parietibus circumſcripta. vnde prima lineamēta ducere, vno verbo adumbrare dicimus. Hujus inventionem adſcribunt alij Philocli Ægyptio; alij Cleanthi Corinthio. Sed primi teſte Plinio exercuere Heridices Corinthius, & Thelephanes Sicyonius, ſine vllo colore. jam tamen ſpargentes lineas intus, quæ magis admonerent quam oſtenderēt. Ideo & quos pingerent adſcribebant. Cleophanes Corinthius primus invenit eis colorem addere teſta trita. & jam tum pictura in duo genera diſcreta eſt, in liniarem videlicet, & coloratam. Sed linearis vacua eſt, aut plena. Vacua, quæ extremis tantum lineis conſtat. Hujus ſunt diſpoſitio & ſymmetria; & tertia, quæ nomē Latinum non habet, optice, quam Plinius menſurarum nomine ſignificavit. Diſpoſitio eſt partium ſingularum ſitus, & recta collocatio. Symmetria commenſus partium ſibi invicem. Optice eārundē pro varietate ſitus, & poſituræ, diſſimilis & inæqualis delinetio. De diſpoſitione & menſuris Plin. cap. x. lib. xxxv. vbi de Apelle ſic ſcribit. Fuit autem non minoris ſimplicitatis, quam artis. nam cedebat Amphioni de diſpoſitione.

ſitione, Aſclepiodoro de menſuris, hoc eſt quantum quid à quo diſtaret. Sed adduci non poſſum vt credã autorem ita ſcripſiſſe, quinimo quędam hic tranſpoſita eſſe puto; aut ei falſo adſcripta. Nam quantũ quid à quo diſtaret ad partẽ illam graphices quam Plinius proprio nomine diſtingens à cæteris, diſpoſitionem appellat, referendum non eſt. Exempli gratia, in architectura diſpoſitio linearis oſtendit quo quidque loco ponendum ſit, quantum item quid à quo diſtare debeat. vt quo intervallo columnæ ſint collocandæ, quo item reliqua. Deinde ad Symmetriam omnia ſunt exigenda. hæc pro quantitate ædificij oſtendit partiũ ſingularum commenſum. Demûm totius ædificij menſuræ ad opticen revocandæ ſunt, nec jam vna menſura eſt, ſed infinitæ in vnũ punctum coëuntes, à quo totius optices ratio pendet. Hęc ita habere ex Plinio oſtendo, cum trium harum partium graphices diverſis locis meminerit. Quod ſi menſurã à diſpoſitione ſejungamus, nec curet amplius diſpoſitio quantũ quid à quo diſtare debeat, ſiſcitari velim quę ſint diſpoſitionis partes? Nam ſi ædificiũ aliquod delineandum ſit, occurrit primum illud, quantum ſingulæ partes invicem diſtare debeant. Si quis figuram hominis inſtituat, eadem cura ſolicitat aggredientẽ. Tribuamus hoc menſuris; quid tandem diſpoſitioni ſupererit? Menſura nomen generis eſt, & diſpoſitioni, & ſymmetriæ pariter inſerviens. Sed quatenus ſpeciem diſtinctam conſtituit, ex propriis menſuris conſtat, coëuntibus lineis in punctum. Et ſane ſi mẽſuras in genere intelligamus, eas Geometria ſibi vindicabit: nec eſt cur architectura eas ſibi arroget. Sed quid diutius hic moror? diſponere quid aliud eſt quã ſuis locis ſingula ſtatuere? Symmetriæ pro-

prium eſt partiũ menſuras perſequi. Sed cum opticeLatinũ nomen non haberet, menſuras Plinius pro ea vſurpavit. Cũ igitur locus ſic haberet, non cedebat Amphioni de diſpoſitione, hoc eſt quantum quid à quo diſtaret, Aſclepiodoro de menſuris, Quidam qui hęc non noverat, hanc interpretationem ad menſuras referendam eſſe duxit, exiſtimans appoſitius menſuris, quam diſpoſitioni covenire. Quocirca vt membrum luxatum in ſuos artus redeat, locum ita legemus. Non cedebat Amphioni de diſpotione, hoc eſt quantũ quid à quo diſtaret. Aſclepiodoro de menſuris, &c. Symmetria altera graphices pars eſt, quę ſummam venuſtatẽ operi conciliat. De hac non ſemper convenit inter artifices. Quippe cum natura in ſymmetria corporũ non ſibi ſemper conſtet, quærendũ fuit, quænam ex omnibus maxime probãda eſſet. Neque enim cujuſque judicio ſtandum fuit. Vulgus enim quod rectum eſt probat, ſed non deſiderat exquiſitam illam pulchritudinem, cujus vnius amore flagrat peritus artifex. Itaque vel ſi nuſquam reperiatur, eam ſibi nihilominus ob oculos proponit, & ejus ſpeciẽ amat. tum ejus pulchritudinis partes invicem componit, vt ſolent virgines hinc inde lectis floribus coronam nectere. Sic olim Zeuxis Agrigentinis facturus tabulam, virgines earum nudas inſpexit, & ex iis quinque elegit, vt quod in ſingulis laudatiſſimum eſſet, pictura redderet. Hanc pulchritudinem Lyſippi judicio nemo vnquam ſatis accurate expreſſit. Aliquando enim interrogatus quem ſequeretur antecedentium, dixiſſe fertur demonſtrata hominum multitudine, ipſam naturã imitandam eſſe, non artificẽ. Nec tamẽ naturam in vno laudavit, ſed ſpeciemquandã pulchritudinis, quæ ex vniverſa

verſa multitudine colligi poſſet. Quocirca dicere ſolebat ab aliis homines factos quales eſſent, à ſe quales viderentur. Apelles ſibi diffidens admoneri volebat. proponebat enim in pergula opera abſoluta, ipſe latens auſcultabat, ſi qua forte vulgus improbaret. Symmetriā primus in pictura ſervaſſe fertur Parrhaſius. Tertia graphices pars optice. Plinius inopia Latini ſermonis ei nomē non tribuit, ſed quę ſint ejus partes ſatis explicat, vbi de Parrhaſio cap. x. lib. xxxv. Confeſſione inquit artificū in lineis extremis palmam adeptus eſt. Hæc eſt in pictura ſumma ſubtilitas, corpora enim pingere, & media rerū, eſt quidem magni operis, ſed in quo multi gloriam tulerint: extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modū includere, rarum in ſucceſſu artis invenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere vt promittat alia poſt ſe, oſtendatque etiam quæ occultat. His verbis Plinius opticen deſcripſit, tametſi locum non prorſus bene habere ſuſpicor. nam verba illa extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum includere, rarum in ſucceſſu artis invenitur. ſic malim legere, extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modo illudere, rarū in ſucceſſu artis invenitur. Nam deſinentis picturæ modū includere quid ſit neſcio; ſed deſinētis picturę modo ſpectantibus illudere, hoc artis eſt. Hoc vt præſtet artifex primum obſervare debet, quantum quid a quo diſtet, totius operis in plano configuratione. Obſcuris deinde lineis ſurſum ad perpendiculum erectis ad propoſiti puncti menſuram eas omnes exigere. habita in primis ratione quantum qualibet a puncto diſtet. Vnde patet in hac graphices parte præcipuum eſſe vſum menſurarum, ſive prima operis in plano configuratio

ſpectetur, ſive operis adumbrata ſpecies (illā Ichnographiā Græci dicunt, hanc ſciographiam, Hermolaus Barbarus ſcenographiam) vel ſi opus ſit recedentes operis partes extremis lineis terminare. in quo prima laus eſt quantum ad integrum corporis ambitum deeſt, id ſenſim ita oculis ſubducere, vt deſinentis picturæ modo, ars ſpectantibus illudat. Artifici dictum ſat eſt de graphice nobiliſſima picturæ parte. In qua neſcio an quicquam vtilius juventuti proponi poſſit, quo erudiatur. Et Græci in hac ſententia fuerunt. Quocirca inquit Plinius, accedente Pamphili egregij pictoris autoritate effectum Sicyone primum, deinde etiam in tota Græcia, vt ingenui pueri ante omnia graphicen, hoc eſt picturam in buxo docerentur, reciperetur quæ ea ars in primum gradum liberalium. Semper quidē honos ei fuit, vt ingenui eam exercerent, mox vt honeſti, perpetuo interdicto ne ſervitia docerentur Hæc ſunt verba Plinij, cujuſdam imperiti gloſſemate interpolato, qui graphicen picturam interpretatus eſt, ſpeciem pro genere accipiens. Quocirca hanc interpretationem, vt Plinio indignam rejicimus. Graphice plena fit lineis intra figuram deſcriptis. primi omnium Aridices Corinthius, & Telephanes Sicyonius lineas intus ſparſerunt. Ars deinde exculta fuit, noſtris quidem temporibus vſque adeo, vt picturæ coloratæ effectus in exprimendis vmbris, & luminibus æmuletur. Oſtendit enim contracta, & projecta, cava & intumeſcētia, & quicquid deniq. colores præſtare poſſunt, idipſum præſtat graphice. Nunc de pictura colorata videndum eſt. Hujus tria genera conſtitui poſſunt, vnicolor, bicolor, tricolor. primi generis autor fuiſſe perhibetur Cleophanes Corinthius, qui primus invenit figuras teſta trita

colorare,

colorare, quæ prima artis incunabula fuerunt. Qui deinde ſequuti ſunt cinnabari pinxerunt, & Epheſio minio, quod derelictum eſt, quia curatio magni operis erat, & quia nimis acre, vt ait Plinius. Ideoque tranſiere ad rubricam, & ſinopidem. Spargebantur autem intus lineæ, in quibus præcipua laus erat. Sed & pluribus etiam coloribus ſeorſum poſitis monochromata pinguntur. quo genere picturæ pinguntur etiam nunc folia luſoria variis coloribus, idque membranis feneſtratis. Nihil enim intereſt ſive vnus, ſive plures colores adhibeantur, modo ſint diſtincti, & puri. Nam hoc picturæ genus inter monochromata cenſendum eſſe, Plinij verba oſtendunt quę ſunt cap xj. lib. xxxv. Pingunt inquit, & veſtes in Ægypto, inter pauca mirabili genere. Cādida vela poſtquam attrivere illinentes, non coloribus, ſed colorem ſorbentibus medicamentis Hoc cum fecere, non apparet in velis, ſed in cortinam pigmenti ferventis merſa poſt momentum extrahuntur picta. Mirumque, cum ſit vnus in cortina colos, ex illo alius, atque alius fit in veſte, accipientis medicamenti qualitate mutatus. Hoc cum Plinius inter picturæ genera recenſeat, certū eſt ad monochromata referendum, cum ex ſigulis coloribus conſtet. ad bicolorem enim, ac tricolorem non poſſunt. Puris etiam coloribus pingunt occidentales Indi, cujuſmodi liber vnus extat in bibliotheca Vaticana. Pictura bicolor effecit vmbrarum adjectione, vt corpora intumeſcere viderentur, & quaſi ſolideſcere. Hujus nuſquam memini Plinium mentionem facere. à monochromate enim tranſit ad picturam numeris omnibus abſolutā. Cum tamen noſtris temporibus multa ſint hujus operis exempla, in quibus nullo adjecto lumine, nihil ad-

graphicen præter vmbram accedit,& habet tamē pictura venuſtatem.Hoc fere genere pictores vultus primum in charta imitantur,quo deinde exemplo plus accurate perficiunt. Bicolorem hanc picturam eo dico,quod ad monochromata referri non poſſit,cum huic præter colorem extenſum in tabula,accedat vmbra, color alius à ſubjecto. Sed nec ad tricolorē picturā referri poteſt, quia in hac vt dicemus, lumen ab vmbra tono diſcernitur. Quocirca tertiam ſpeciem neceſſe fuit conſtituere, mediam inter monochromata,& picturam tricolorē. Tandem,inquit Plinius,ſe ars ipſa diſtinxit,& invenit lumen atque vmbras,differentia colorum alterna vice ſeſe excitante. Tricolorem hic picturam oſtendit. Eſt enim hic color extenſus in tabula inſtar ſubiecti, medius inter vmbram & lumen,ſenſim ad vtrumque porrectus. Hæc tria corpus plenum,& ſolidum faciunt.Sed in ſociandis coloribus adhibenda eſt cura circa tranſitus colorum, vt molliter coeant indiſcretis commiſſuris.Huc pertinet illud nobile certamen inter Apellem &Protogenem valde celebratum.Tametſi pauci admodum intelligant de quo inter nobiles illos artifices certatum fuerit. Quod certamē ſic à Plinio deſcribitur,vt illis temporibus vulgatiſſimum. Scitum eſt inquit, inter Protogenem, & eum (de Apelle loquitur)quod accidit.Ille Rhodi vivebat. Quo cum Apelles adnavigaſſet,avidus cognoſcendi opera ejus fama tantum ſibi cogniti, continuo officinam petijt. Aberat ipſe,ſed tabulam magnitudinis in machina aptatam picturæ anus vna cuſtodiebat. Hæc Protogenem foris eſſe reſpondit,interrogavitque a quo quæſitum diceret. Ab hoc,inquit Apelles, abreptoque penicillo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabu-

tabulam. Reverſo Protogeni quæ geſta erant anus indicavit. Ferunt artificem protinus contemplatum ſubtilitatem, dixiſſe Apellem veniſſe non enim cadere in alium tam abſolutum opus. Ipſum tunc alio colore tenuiorem lineam in ipſa illa duxiſſe, præcepiſſeque abeuntem, ſi rediiſſet ille, oſtenderet, adjiceretque hunc eſſe quem quæreret: atque ita evenit. Revertitur enim Apelles, ſed vinci erubeſcens, tertio colore lineas ſecuit, nullum relinquens ſubtilitati locum. At Protogenes victum ſe confeſſus, in portum devolavit, hoſpitem quærens. Placuitque ſic eam tabulam poſteris tradi, omniũ quidem; ſed artificum præcipuo miraculo. Addit Plinius: Conſumptam eam conſtat priore incendio domus Cæſaris, in Palatio avide ante nobis ſpectatam, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem, quam lineas viſum effugientes. inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omnique opere nobiliorem. Recte Plinius ſi audita tantum retuliſſet. Sed cum addat, antequam incendio conſumpta eſſet tabula, eam ſe avide contemplaſſe, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem quam lineas viſum effugientes, pace tanti viri dixerim, ſi totus Argus fuiſſet, ſi totus Lynceus, lineas videre nõ potuiſſet quæ nuſquam erant. Vir in cæteris diligentiſſimus, hallucinatus eſt vulgi præjudicio. Cum enim fama eſſet, de lineis inſtitutam diſputationem inter nobiles illos artifices, & opus adhuc exſtaret in ea tabula, eas videre viſus eſt: alioqui ſe parum perſpicacem crediturus. Sed qui de lineis initum fuiſſe certamen à claris illis artificibus dixerant, id aliorſum intelligebant, atque iſti acceperint. Certum eſt enim, in pictura colorata nullum eſſe

prorſus

prorſus linearum vſum. Imo vitio dari, ſi lineæ appareant. Extremæ enim lineæ, qua parte vmbra deſinit, ei prorſus adhærent, & cum ea confunduntur. Quæ vero intus ſparguntur, ne ipſæ quidem ab vmbra ſeparantur. Sed nec qua lumen pictura recipit lineas vllas cernere eſt. Quod ſi ad graphicem ſpectemus, ne hic quidem video cur hæc ſubtilitas linearum tantopere commendetur in pictore: cum artificum judicio pictura linearis eo nomine nunquam laudetur; ſed id tantum ſpectetur, an graphice rerum effigies ſint adumbratæ. Nec intereſt tenuioribus lineis an craſſioribus. Imo de induſtria lineamenta craſſioribus primum lineis adumbrantur. Vidi enim multa autographa peritiſſimorum artificum, qui hoc fœliciſſimo ſæculo floruerunt, Michaelis Angeli Bonaroti, Raphaelis vrbinatis, Salviati, Polydori, Parmenſis, Titiani, aliorumque nobilium artificum, ſed neminem animadverti affectaſſe vnquam ſubtilitatem illam linearum. Itaque videndum eſt quod hujus celebris certaminis ſubjectum fuerit, & quod tantum artis ſpecimē, vt eo viſo, manus fama tantū cognitæ ſubito dignoſcerentur. Sed lectorem picturæ quadantenus peritū opto, aut qui ſaltē doceri velit. Huic ego rem vt eſt paucis exponam. Primum noſſe operæpretium eſt in pictura abſoluta colores ſingulos tribus differentiis tanquam gradibus diſtingui Luce, vmbra, & ſplendore. Sine luce nihil omnino cerni poteſt. Hæc quaqua verſus ſolidum opacum feriat, vmbram in parte oppoſita circumſcribit. Inter lucem & vmbram ſplendor ſpectatur, in lumine color dilutus eſt, in vmbra ſaturatus, in ſplendore coloris ſpecies cernitur; in majori luce non diſcernitur, nec item in vmbra intenſa, ſed opus eſt lumine moderato.

In luce

In luce enim intentiſſima color omnis candidus apparet. Quocirca in transfiguratione Chriſti omnia apparebant ſpectantibus Apoſtolis candida, propter lucis intentionem. Contra ſi lux remiſſior ſit, ne tunc quidem diſcernitur colos. Quo fit vt ad ignis, aut lunæ ſpendorem rubeus color fulvus videatur, viridis ceruleus. Si verò vmbra intenſior ſit, omnia nigra videbuntur: adeo niſi moderato lumine ſpecſes diſcerni nequit. Hæc Plinius optime expoſuit in illo cap. v. lib. xxxv. Tandem inquit ſe ars ipſa diſtinxit, & invenit lumen atque vmbras, differentia colorum alterna vice ſeſe excitante. Deinde adjectus eſt ſplendor alius hic quam lumen, quem quia inter hoc, & vmbram eſſet, appellaverunt tonum, commiſſuras vero colorum & tranſitus, harmogē. hæc Plinius. Cleonides autor eſt, tonum quatuor ſignificare, pthongum, intervallum, locum vocis, & ejuſdem tenorem. Et hodie etiam Muſici indifferenter pro his quatuor vſurpant. Quoquo modo accipiamus, recte veteres ſplendorem appellaverunt tonum. eſt enim ſplendor in pictura idem quod pthongus in Muſica. & quēadmodum in muſica proxima vocum ſolida intervalla per tonos progrediuntur, ſic per hos etiam tonos colorū ſpecies. Præterea vt in Muſica locus vocis dicitur tonus. ſic in pictura vbi coloris ſpecies refulget tonū dicemus. Denique etiam tenorem vtrobique recte appellabimus vbi mox inter acutum, & grave ſuſtinetur. Et vbi color pariter inter lucem & vmbram ſubſiſtet. Cæterū in Muſica tonus à tono ſemitonio diſtinguitur. in pictura color a colore harmoge. Semitoniū eſt tranſitus & commiſſura colorū. Harmoge igitur in pictura inſtar ſemitonij eſt. Adde, quemadmodum tonus in muſica inæ-

quales partes dividi non poteſt, ſic nec coloris ſplendorem ab extremis æquali interſtitio diſtare; ſed vmbram aliquanto latius excurrere in ſtar ſemitonij majoris: vt in corpore ſphærico optica ratione demonſtrari ſolet. Hæc cum Plinius optime noviſſet, miror eum non intellexiſſe, qua de re inſtitutum fuiſſet certamen inter nobiles illos artifices, tametſi tabulam vidiſſet. Nam in lineis exprimendis certaſſe falſum oſtendimus. cum & Plinius dicat penicilli opus fuiſſe. Atqui penicilli vſus nullus eſt in graphice. De ſectione igitur lineę contenderunt. hoc eſt de ſciſſura & tranſitu colorum: de commiſſura illa quam Plinius Harmogen appellat. Enimvero digna res eſt in qua pictor excellere ſtudeat, non in lineæ ductu, quam ſi quis paulo ſubtiliorē pingere ſtudeat, ne Apelles quidem ipſe ſemel dividere poſſit. In harmoge vero, vt colorum, ſic artis & artificis ſplendor elucet. Vt enim Muſicum eum laudabimus, qui recte modulabitur diſtinctis intervallis, ſic pictor qui colorū gradus pulchre diſtinxerit, & tranſitus eorum notaverit, ille quod ſummum eſt in arte aſſequutus erit. Cum igitur Apelles abrepto penicillo ex artis ſuę ſpecimine à Protogene agnoſci vellet, non figuram expreſſit; ſed harmogen in colore notavit. Protogenes artem agnovit, ſed artificis negligentiam notavit alio ſubinde colore interjecto: tranſitum qui duriuſculus erat molliens. Æmulatio arti lænocinara eſt. erubeſcens enim Apelles vinci, commiſſuram ipſam ſecuit alio interjecto colore, adeo tenui, vt nihil ſupra. Ita de ſyſtemate picturæ dividendo certarunt ſummi artifices. Digna certe cura in quam toto pectore incumberent. Plinius igitur in his parum exercitatus, cum tabulam avide contemplaretur, videre viſus eſt lineas,

neas, tametſi viſum effugientes fateatur, quia ſcilicet nullæ prorſus erant. Ex his apparet, colores ſingulos in pictura abſoluta tribus gradibus diſtingui, tono, luce, & vmbra: quorum bini harmogę ſociantur. Idcirco hanc tricolorem picturam dixi. Sed Plinius duo picturę genera tantum agnoſcit, monochroma, & varium. Illi monochroma eſt, cum vnus tantum color tabulæ inducitur, vmbra tamen, & lux ſuis locis ſparguntur. Quo picturæ genere claruit hoc ſæculo in Italia Polydorus, cujus extāt multa præclara opera Romæ, fœcundi admodum ingenii partus. Vidi etiam miniaturam ejuſdem generis, tam accurate perfectam, vt in tranſitu colorum nihil deſiderari poſſet. Idcirco hoc picturæ genus ad tricolorem picturam retuli. Bicolorem enim picturam dixi, cui ad colorem extenſum in tabula nihil præter vmbram accederet. Vnicolorem vero, in qua colores ſinguli puri ſeorſum ponuntur. Itaque cum tria ſint nobis picturæ genera, vnicolor, bicolor, tricolor. Plinius de tricolore tantum agit, cujus duæ ſunt illi ſpecies, monochroma, & varium, cui nomen non tribuit. Idem Plinius nobis autor eſt, veteres quatuor coloribus dumtaxat pinxiſſe. ex albis melino, ex ſilaceis Attico, ex rubris ſinopide Pontica, ex nigris atramento. Sed ſilaceus ille cujusmodi fuerit, nemo ſatis explicavit. Philander purpureum, & luteū in vltimo interpretatur. Sed tamē neutrum hoc loco ſignificari poteſt: cum ex quatuor illis coloribus quibus veteres illa nobilia opera factitarunt, vnum oporteat eſſe cæruleum. Certum enim eſt, in pictura minimum opus eſſe his quatuor coloribus, albo, nigro, rubro, & ceruleo. Quorum mixtura cæteri omnes componuntur. ex albo & nigro cineraceus, ex rubro & nigro fulvus, ex rubo & cæruleo viridis. ex

hoc & rubro, luteus: ex albo & ceruleo cæſius: & ex his rurſus alij innumeri. Hujus fœcunditatis cauſa eſt, quod quod ex quatuor illis primigenijs bini quam longiſſime diſtent. Album ſcilicet à nigro, rubrum à ceruleo. quo fit vt intermedios omnes ſua facultate comprehendāt, nec extra cadere poſſit colos vnus. Novimus quidem ex ſile fieri colorē luteum, & purpureum: ſed cum Atticis adjectione colorem ceruleum ſemper ſignificat: cujus penuria factitio vtebantur, maxime ad tectoria opera. Quomodo autē fieret, docet Vitruvius cap. xiiij. lib. vij. Tectores inquit cum volunt ſile Atticum imitari, violā aridam conjicientes in linteum, & inde manibus exprimentes recipiunt in mortariam aquam ex violis coloratam, & ex ea, eretriam infundentes, & eam terentes, efficiunt ſilis Attici colorem. Sed, inquit Philander, Plinius lib. xxxiij. cap. vlt. non ſilis, ſed cærulei eam fraudem refert. Locus Plinij quem citat ſic habet. Cærulei ſynceri experimentum in carbone vt flagret. Fraus viola arida decocta in aqua, ſuccoque per linteum expreſſo in cretriam. Sed Vitruvius docet eam eſſe fraudem ſilis attici. Itaque ſilis attici & cærulei eadem ratio. Sed ſil limus eſt, cæruleum arena, vtriuſque color eſt idem. Porro cum hi duo autores dicant idem, & alter alterum expiicet, Philander eos tanquam par gladiatorum invicem committit. Nec interim animadvertit, hac interpretatione cæruleum extra picturæ elementis. Sed homini parum in pictura verſato, tametſi alias erudito, fas fuit hæc ignorare, niſi pollicitus eſſet ex profeſſo ſe de coloribus ſcripturū. Cæterum Plinius, qua eſt diligentia, cum de coloribus ſermonem inſtituit, pretia eorum, vt tunc erant, poſteris tradere voluit. Sed numeri corrupti ſunt notarum ſimilitudine.

litudine. Primum vbi de ſile ſic ſcribit cap. xij. lib. xxxiij. Sil inquit proprie limus eſt. Optimum ab eo quod atticum vocatur, pretium in libras xxxij. legendum putat. Budæus exiſtimat, vbi numi genus non exprimitur ſeſtertium numum intelligendum eſſe. Itaque hic ſeſtertios xxxij. legendum putat. Ego vero exiſtimo ex tribus notis denarij, primam denarium numum ſignificare, vt & alias ſæpe. quamquam interdum linea transverſa decuſſim ſcinderet. Sed de his fuſius cum de notis numerorum ſcriberemus, quę aliquando lectori impertiemus cum in eum vſum condita ſint à nobis. Hunc igitur locum Plinij ita legemus cum diſtinctione numi, pretium in lib. x. xxij. hoc eſt ſine contractione, pretium in libras denarij duo & viginti. Eodem capite, ex cæreleo fit quod lomentum vocatur: Perficitur lavando, terendove, & hoc eſt cæruleo candidius. Pretium ejus xxiij. cerulei xviij. Notarij lapſus etiam hic ita reſtituendus eſt, denarij xiij. cęrulei denarij octo. Quod item ſequitur, Nuper acceſſit & Neſtorianum, ab autore appellatum. Fit & Ægyptum leviſſima parte, pretium ejus xl. in lib. lego denarij l. in lib. paulo poſt. Non pridem apportari & Indicum eſt cœptum, cujus pretium xvij. in libras, lego denarij ſeptem in libras. Ita legendum eſſe ex Plinio oſtendo: cum ſinopidi pretium ſtatuat in libras denarios tredecim expreſſo genere numi, cap. vj. lib. xxxv. Si enim ſinopis rubricæ genus tredecim denariis æſtimabatur, quomodo ſil & cæruleũ non pluribus fere ſeſtertiis venderetur? præterea ſolet Plinius ſi denariorum numerus rotundetur, per denarios pretium exprimere, potius quã per ſeſtertios. vt in eo loco quem proxime adſcripſi de ſinopide. Igitur in proximo exemplo denarios octo po-

tius dixiſſet, quam xxxij. ſeſtertios. Adde, cum cærulei pretium xxiij. in libras æſtimarit, quomodo vno tantũ ſeſtertio pretium abfuerit à ſex denariis, cum ſumma rotundata non eſt? non enim ſolent pretia rerum conſtitui ita preciſe, vt numi ſeſtertij ratio habeatur in majuſcula ſumma. Eſt & aliud inquit genus lomenti, quidam tritum vocant, quinis aſſibus æſtimatum. Hic quoque non ſatis emendate legitur quinis aſſibus, pro quinque denariis Sed hęc, vt jam pollicitus ſum, latius alias explicabuntur. Quod vero ſequitur eodem loco, poſtquam indici pretium oſtẽdit. Ratio in pictura ad inciſuras, hoc eſt vmbras ab lumine dividendas. Hæc etiam lectio parva adjectione quantum mutata eſt à prima? Hæc enim, ab lumine, non ſunt autoris, ſed cujuſdam qui neſciebat quid eſſet vmbrã ab lumine dividere. Itaque putavit autorem inciſuram hic poſuiſſe pro tono. proinde addidit de ſuo, ab lumine: infelici tamen ſucceſſu. nam hac additione luminis, huic loco tenebras offudit. Tonus vt dixi, vmbram dividit ab lumine: ſciſſura aliud eſt quam tonus. Non enim dividit vmbram ab lumine, ſed vmbrã ipſam. & hoc eſt proprie ſcindere, illud dividere. Sit exempli gratia figura oris exprimenda. ducetur primum linea, quæ labium ſuperius ab inferiore dividat. deinde ab eminentiore parte labiorum incipiendo, ad interiorem partem vmbra intendetur, vt vtriuſque labij intenſior vmbra deſinat in lineam illam, quæ dividit labium ſuperius ab inferiore, & vmbram ab vmbra, nõ vmbram a lumine, vt falſo exiſtimavit ille, ſi diis placet, paraphraſtes Plinij. Pro coloribus etiam veteres interdum res coloratas vſurparunt: vt in opere vermiculato, cujus primum vſus fuit in pavimentis lithoſtratis. His primus famam

ſamam dedit qui autore Plinio, Pergami ſtatuit quem vocant aſoroton oecon. Quoniam purgamenta cœnæ, quæque everri ſolent veluti relicta, fecerat parvis ex teſtulis tinctis in varios colores. Vt autem noſcatur quam elegans fuerit hoc genus picturæ, addit eodem loco. mirabilis ibi columba bibens, & aquam vmbra capitis infuſcans. Apricantur aliæ ſcabentes ſeſe in canthari labro. Ex humo inquit pavimenta in cameras tranſiere, & e vitro fieri cœperunt. Claudij temporibus inventum eſt interraſo marmore, vermiculatiſque ad effigies rerum, & animalium cruſtis pingere innatis marmori coloribus. Huc pertinet quærimonia illa autoris, luxum, & delitias exprobrantis ſuo ſæculo. Non placent, inquit, jam abaci, nec ſpatia montis in cubiculo deliteſcentia, cœpimus & lapidē pingere. Sed & hujus loci ſententiam vnius literæ adjectio mutavit, cum lapidem perperam, pro lapide legatur. Non enim hic de lapidum pictura loquitur, ſed de pictura quę fiebat lapideis teſſellulis. Lapidem vero pingere Neronis temporibus inventum fuit, & maculas quæ non eſſent in cruſtis inſerendo, vnitatem variare: vt ovatus eſſet Numidicus, vt purpura diſtingueretur Sinnadicus, qualiter illos naſci optarent delitiæ.

FVit & alia pingendi ratio, quam encauſticen appellabant, quod pictura invrerentur. Idque duobus modis, cera, & ebore ceſtro, id eſt viriculo. Hodie vtraque ratio ignoratur. Si tamē eſt conjecturæ locus, ego priori illo encauſti genere hac ratione picturam inuſtam fuiſſe crediderim. Ceram primum induratā medicamentis, ex ea deinde factas fuiſſe tabulas, in quibus formæ eorum

quæ

quæ pingenda eſſent incidebantur. Tum, quemadmodum in vermiculato opere, in eas formas cavas ceris inditis varij colores figuris inducebantur, nullis apparentibus commiſſuris. Hoc in eo genere præſtantiſſimum erat, quod ceræ pictæ carnis ſimilitudinem felicius æmularentur, quam ſi dilutis coloribus pictæ fuiſſent. In ebore vero ceſtro, id eſt viriculo, pingebant. Ceſtrum Pollux ſtyli genus interpretatur. vnde conjicio ita veteres ebori picturam invſiſſe, vt quod pingendum eſſet graphice primũ in ebore adumbrarent. Deinde ſervata ratione luminũ, & umbrarum, eboris candore ad lumina vterentur, tonum verò, & vmbrã pictis ceris exprimerẽt. Huic generi picturæ ea erat gratia, quod cum in ceris nitor quidem ſplendeat, ad lumina ſplendidiore colore opus fuit, qualis in eboris candore cernitur. Ea fuit igitur optima colorandi ratio, vt colorem vmbra paulo dilutiore condirent, à tono vero ad intentiſſimum colorem progrediendo picturæ lumen darent ex ipſo ebore. Omnibus enim coloribus bene eſt cum albo, nitentibus vero optime cum cãdore. Hic candor maxime in picturis muliebribus laudabatur. Nam & annulare cãdidum erat, quo muliebres picturæ illuminabantur. Id fiebat ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi annulis, vnde & annulare dictũ fuiſſe, autor eſt Plinius. Itaque & hoc incauſti genere veteres vtebantur ad pingendas mulierũ effigies. Lala Cyzenica cum & penicillo pingeret, pinxit & ceſtro in ebore, imagines mulierum maxime. Inde conjicio eum fuiſſe vſum eboris in encauſtice. Imo ita fuiſſe qualibet ſponſione libẽs aſſeruerim. Tertium encauſti genus acceſſit, reſolutis igni ceris penicillo, quod picturæ genus in navibus nec ſole, nec ſale, ventiſve corrumpe-

rumpebatur. Ideo non tantum claſſibus familiare fuit, ſed & navibus onerariis. De encauſtices autoribus verba Plinij apponam. Ceris inquit pingere, ac picturam inurere quis primus excogitaverit non conſtat. Quidam Ariſtidis inventũ putant. poſtea conſummatum à Praxitele. Sed aliquanto vetuſtiores encauſticæ picturæ extitere, vt Polygnoti, & Nicanoris, & Archeſilai Pariorum. Lyſippus quoque Æginæ picturæ ſuæ inſcripſit; encauſen: quod profecto non feciſſet niſi encauſtica inventa jam tum fuiſſent. Pamphilus quoque Apellis præceptor, non pinxiſſe tantum encauſta, ſed etiam docuiſſe traditur. Pauſiam vero Sicyoniorum primum in hoc genere nobilem. Hactenus de Encauſtice.

Nunc videndum eſt qui pingendo famam olim adepti ſint, & quid vnuſquiſque eorum ad artem exornandam cõtulerit. Tuum eſt Plini recenſere, qui magnam eorum partem ab interitu vindicaſti: quique eorum opera intercidere non es paſſus. Fecerat hoc Varro pari diligentia, atque pietate, ſeptingentorum artificum nominibus, figuris etiam aliquo modo expreſſis. Sed duræ temporum vices hoc illi meritum, artificibus famam, nobis vero memoriam eorum inviderũt. Atticus etiam idipſum præſtiterat. Quando igitur eorum ſcriptis frui datum non eſt, eos tantum ex Plinio percurram, qui ſuis inventis artem excoluerunt. Non vos igitur ſilendi eſtis Aridices, & Telephanes, qui primi teſta trita colorare cœpiſtis, & lineas quaſdã intus ſpargere, politiores haud dubie futuri, ſi in meliora tempora incidiſſetis. Sequutus eſt deinde Eumarus, qui primus in pictura marem à fœmina diſcrevit. Hujus deinde invento excoluit Cimon Cleoneus, qui catagrapha invenit, hoc eſt obliquas

imagines,& varie formare vultus, reſpicientes, ſuſpicentes, & deſpicientes. Articulis etiam membra diſtinxit, venas protulit, prætereaque in veſte & rugas,& ſinus expreſſit. His ſucceſſit Polygnotus, qui primus mulieres lucida veſte pinxit, capita earum mitris verſicoloribus operuit, plurimumque picturæ primus contulit. Si quidem inſtituit os adaperire, & vultum ab antiquo rigore variare. De eodem Plin. cap xix. lib. xxxv. Hujus eſt inquit tabula in porticu Pompeij, quæ ante curiam eius fuerat, in qua dubitatur aſcendentem cum clypeo pinxerit an deſcendentem. Hic locus obſcurior paulo eſt, nec forte difficilius fuit in ea tabula iudicare, aſcendentem cum clypeo Polygnotus pinxiſſet, an deſcendentem, quam hic conjicere quid voluerit autor his verbis ſignificare. Cum appareat, voluiſſe eum reconditum artificium notare. Et certe ita eſt. Hac enim diſcriptione videre videor figuram ita poſitam, vt accedenti, & retrocedenti alia, atque alia videretur. Omnes figuræ ita poſitæ ſunt vt radijs rectis aſpiciendæ ſint, aut obliquis. Rectis é regione tabulæ. Obliquis vero aut ex eodem plano, ſed à latere: aut ex diverſo plano, inferiore, vel ſuperiore. Si de loco inferiore figura ſuſpicienda ſit, accedenti ad tabulam figura, deſcendere videbitur, recedenti aſcendere. Contra, ſi de loco ſuperiore deſpici velit, quo longius à tabula recedet oculus, figura deſcendere videbitur, quo propius accedet, deſcendere, & ratio optices ita cogit fateri. Polygnotus igitur in pictura ſolers, novam rationem excogitavit, qua illuderet ſpectatori. Figuram enim ea arte pinxit vt pars ſuperior, tanquam de ſuperiore loco videretur, inferior, ex inferiore, vna & eadem figuræ poſitura diuerſa eiuſdem artis exempla complexus. Vt ſi in

partem

partem ſuperiorem oculus intenderetur, recedendo figura deſcendere videretur: contra aſcendere, ſi in inferiorem partem intueretur. Hoc puto voluiſſe Plinium laudare in Polygnoto, quem nihilominus primis picturæ temporibus incluſit: cum nondum lumina artis apparuiſſent, quæ poſtea in Apollodoro refulſerunt, qui primus gloriam penicillo contulit. Vnde & pictura ſecundam ętatē inchoabimus, à nonageſima tertia Olympiade, cum antea nulla pictura admodum oculos tenuerit. Hic Apollodorus primus ſpecies exprimere inſtituit. Hunc ſequutus Zeuxis picturæ portas intravit, quas Apollodorus aperuerat. Fecit Penelopen, in qua mores ejus pinxiſſe videbatur. Sed de pulchritudinis ſpecie abſoluta nondum inter artifices conſtabat. Itaque & ipſe grandior in capitibus, articuliſque judicabatur. Quocirca fluctuans adhuc, cum pulchritudinis ſpeciem nondū animo contemplatus eſſet, facturus Agrigentinis tabulam, quam in templo Iunonis publice dedicarent, virginibus eorum inſpectis, ex iis quinque elegit, vt quod in quaque laudatiſſimum eſſet, pictura redderet. Æquales ejus, & æmuli fuere Timantes, Androcides, Eupompus, & Parrhaſius. Primus hic ſymmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatē oris. Sed in extremis lineis omnium artificum conſenſu laudē adeptus eſt, in mediis corporibus pingendis non æquè laudabatur. Maxime tamē nobilitatus fuit certamine illo. Zeuxidē ſuperavit, ingenua ipſius Zeuxidis cōfeſſione, quod is uvis pictis aves tantū fefelliſſet, ſed Parrhaſius artificem ipſum flagitantem remoto linteo oſtendi

picturam, cum tamen in ea tabula nihil præter linteum pictum eſſet. Ea tunc penicilli laus fuit, rerum ſpecies accurate pingere. Ipſe vero Parrhaſius à Timante ſuperatus eſt in Aiace, armorumque judicio. Vnde moleſte ſe ferre dicebat, quod Aiax iterum ab indigno victus eſſet. Hic Timantes artem viros pingendi artificio ſuo complexus eſt. Addidit præterea argutias picturæ, cum in ejus operibus plus ſemper intelligeretur, quem pictum eſſet. Exemplis Plinius rem illuſtravit. Ejus inquit & Iphigenia, qua aſtante ad aras peritura, cum mœſtos pinxiſſet omnes, præcipue patruum, & jam triſtitiæ omnẽ imaginem conſumpſiſſet, patris ipſius vultum velavit, quem digne non poterat oſtendere. Addit de Cyclope dormiente in parva tabula, cujus magnitudinem exprimere cupiens, pinxit juxta ſatyros thyrſo pollicem ejus metientes. Iiſdem fere temporibus floruit Pauſias Sicyonius. Is, inquit Plinius, eam picturam primus invenit, quam poſtea imitati ſunt multi, æquavit nemo. Ante omnia cum longitudinẽ bovis oſtendere vellet, adverſum eum pinxit, non transverſum, vnde & abunde intelligitur amplitudo. Deinde cum omnes qui volunt eminentia videri, candicantia faciant, coloremque condiant nigro, hic totum bovem atri coloris fecit, vmbræque corpus ex ipſa dedit, magna prorſus arte, in æquo exſtantia oſtendens, & in confracto ſolida. Sed in his poſtremis verbis malim in contracto, quam in cõfracto. Nam in eo exemplo duo Plinius adnotare voluit. primum quod vmbræ corpus dederit, non aliunde petito lumine quam ex ipſa vmbra. Alterum quod in figura contracta ſolidum corpus oſtenderit. Euxenides Ariſtide diſcipulo inclaruit, vt Eupompus Pamphilo, vt hic Apelle.

Eupom-

Eupompus ea fuit autoritate, vt picturam, cujus duo erant genera, Hellanicum, & Aſiaticum, in tria diviſerit. Atticum, Ionicum, & Sicyonicum, ab autore ſic dictum, cùm eſſet Sicyonius. Pamphilus omnibus literis eruditus ad ſeueriorem normam picturam reuocauit. Si quidem ſine arithmetica, & geometria negabat artificem perfici poſſe. Iam tot artificum manibus exculta ad ſuũ finem perueuerat pictura, nec tamen adhuc ſpecies illa pulchritudinis in ea refulſerat nondum eam inuiſerat Venus, donec Apelles eam picturæ conciliauit Olympiade cxij. Itaque cum eadē ætate præſtantiſſimi pictores eſſent omnium opera admirabatur, laudabat ingenue. Cedebat Amphioni de diſpoſitione, Aſclepiodoro de menſuris. de Protogene dicere ſolitus, omnia ſibi cum illo paria eſſe, aut illi meliora, deeſſe tamen omnibus ijs illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. cætera omnia contigiſſe, ſed hac ſola ſibi neminem comparandum. Honeſta quidem oratio, ſed qua ſibi tamen in pictura principatum arrogabat. hac enim laude ſummam artis complexus, cæteris omnibus aliquid deeſſe notabat, ſibi vni omnia contigiſſe. Hæc illa eſt idea pulchritudinis, numeris omnibus ab ſoluta, quam nemo præter eum aſſequi potuit. Euphranor dignitates herorum expreſſit, Ariſtides animum pinxit, & mores, Parrhaſius animi perturbationes. Sed aliud quiddam fuit ab his omnibus Venus illa, quæ Apellis opera commendabat. Mirum ſane, potuiſſe artificē oculis ſubijcere, quod lingua eloqui non poſſet: nec poſſe quemquam verbis complecti, quod exigua tabella caperet. Idē etiam pinxit quæ pingi non poſſent, tonitrua, fulgetra, fulgura. Imagines ad eo indiſcretæ ſimilitudinis, vt quidam ex

facie hominis addiuinans, quos metopoſcopos vocant, ex ijs dixiſſe feratur aut futuræ mortis annos, aut præteritæ. Tam certo etiam ſucceſſu ſimilitudines expreſſit, vt Ptolemæo Regi cum eum nominare non poſſet à quo inuitatus veniſſet, accepto carbone é foculo imaginem in pariete delineauerit, agnoſcente rege vultum protinus ex inchoato. Vnum inquit Plinius imitari nemo potuit, quod abſoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt id ipſum repercuſſu claritatis colorum vim excitaret, cuſtodiretque à pulvere & ſordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed hęc poſtrema verba non ſatis intelligo. quid enim hoc ſibi vult ad manum intuenti demũ appareret? quæ demum hic latet præſtantia, quæ propria fuerit Apellis? Ego vero putarim hac claritate effectum fuiſſe, vt numen quoddam appareret intuenti. Itaque ſic malim legere, Abſoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt idipſum repercuſſu claritatis, colorum vim excitaret, cuſtodiretque a puluere, & ſordibus, ac numen intuenti demum appareret. Lectoris eſto iudicium. Porro pręſtantiam artificis vel hoc vnum teſtabitur, quod inchoatam Venerem Cois nemo inuentus eſt qui ad pręſcripta lineamenta operi ſuccederet, morte prærepto eo antequam abſoluiſſet. Eſt in rebus humanis quadã prodire tenus, & definitus creſcendi modus, quem Apelles arte ſua incluſit. Itaque nemo poſtea inuẽtus eſt, qui artem prouexerit. Fuere poſtea nonnulli, qui deteriora ſequuti, picturam ad res humiles revocando, laudem tamen in eo genere meruerunt. ex quibus fuit Pyreicus, qui tonſtrinas, & ſutrinas, pinxit, aſellos, obſonia, & ſimilia. Laudatus fuit & Ludius Divi Auguſti ætate. Hic primus inquit Plinius inſtituit amoeniſſimam par-

picturam, villas, & porticus, ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piſcinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret. varias ibi obambulantium ſpecies, aut nauigantium terraque villas adeuntium aſellis, aut vehiculis. Item piſcantes, aucupanteſque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in eius exemplaribus nobiles paluſtri acceſſu villę ſuccollantium ſpecie: mulieres labantes trepidæque feruntur. plurimæ præterea tales argutiæ, faceti ſſimi ſales. Idemq ſubdialibus maritimas vrbes pingere inſtituit, blandiſſimo aſpectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum eſt, niſi eorum qui tabulas pinxere: eoque venerabilior apparet antiquitas. Hæc Plinius. Cæterum non exemplis tantum illuſtratæ fuerunt hę nobiliſſimæ artes, ſed & clariſſimorum virorum ſcriptis. Ex Latinis ſcripſerant Atticus, & Varro. hic nominibus ſeptingentorum artificum inſertis ſuis voluminibus. Ex Græcis Antigonus, & Xenocrates, & Paſiteles fictor, quinq. editis libris nobilium operum, quæ eſſent toto orbe. Euphranor Iſthmius pictor compoſuit libros de ſymmetria, & de coloribus. Apelles libros edidit de ſua arte, quibus ſaltem fata parcere debuerant, tot alijs nobilibus eius operibus abſumptis.

FINIS.

ALDVS MANVTIVS PAVLI F. DE CAELATVRA ET PICTVRA.

Ex libro De Quæſitis per Epiſtolam.

CÆlaturam ſcalpturæ partem facit Quintilianus lib. II. Cap. vlt. & eam ait eſſe in auro, argento, ære, ferro: Scalpturam autem in his ipſis, & in ligno, præterea ebore, marmore, vitro, gemmis. quo dici poteſt, Cælaturam omnem ſcalpturam eſſe, non contra: ſiquidem, quæ materia Cælaturæ eſt, eadem Scalpturæ: non item quæ Scalpturæ, eadem Cælaturæ. Cum hac Quintiliani ſententia congruere videntur ea, quæ ſubſcripſi veterum exempla. Dixit enim Cicero de Divinat. libro I. *Hanc ſpeciem Praxiteles cælavit argento.* Et Tuſcul. v. *Abacos complures cælavit argento auroque.* cælato. Livius lib. VII. *Pictis & auro cælatis refulgens armis.* Et lib. IX. *Duo exercitus erant, ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt.* Virgil. quoque I. Æneid.

cælataque in auro Fortia facta Patrum.

Nec diſſentit Plinius multis in locis. Idem tamen cælaturam cretæ & argillæ, & marmori etiam communicat. Nam lib. XXXV. cap. XII. *Faſtigia*, inquit, *templorum etiam in vrbe crebra, & municipiis mira cælatura & arte, firmitateque ævi, ſanctiora auro, certe innocentiora.*

Cum

Cum verò ait lib. XXXVI. cap. V. *Ab Oriente cælavit Scopas, à Septentrione Bryaxis, à Meridie Timotheus, ab Occaſu Leochares:* Videtur indicare cælaturã etiam ad marmora pertinere. Non enim tantum opus, vel auro, vel argento etiam cælatum eſſe, veriſimile eſt. Fallit igitur regula. In gemmis quoque, quas cælatura Quintilianus excludit, ſcalpturæ tribuit, poſſit aliquis ab eo diſſentire. Nam cælatam à Pyrgotele Alexandri Magni imaginem, ait Apuleius Florid. lib. I. qui quamquam de gemma mentionem nullam faciat, Plinio tamen ſupplente dubitatio tollitur. Is lib. XXXVII. cap. I. *Confirmat*, inquit, *hanc opinionem edictum Alexandri Magni, quo vetuit in gemma ſe ab alio ſcalpi, quam à Pyrgotele.* Quid? quod ligneo de opere dixit Virgil. Eclog. III.

Cælatum divini opus Alcimedontis.

Verum detur Poëtis hæc libertas, vt à verborum proprietate interdum diſcedant: tria tamen ſuperiora exempla, vnum de argilla, alterum de marmore, tertium de gemma, Quintilianum coarguunt, cui ſi quæritur excuſatio: dicamus primis temporibus metalla dumtaxat cęlari ſolita eſſe, paulatim deinde hanc artem reliquis generibus communicatam. Sic non omnino Quintiliano abrogabitur fides Quod ſi cælaturam à ſcalptura, vt illius verba declarãt materia non diſtinguit, quo ſigno internoſcentur? Nam ſi aurum, argentum, æs, ferrum communis vtriuſque materia eſt: ſequitur, vt, quod cælatum idem ſcalptum ſit, & quod ſcalptum, ſi modo ſit in auro, argento, ære, ferro, idem cælatum Quærenda igitur aliqua nota eſt, qua diſcernantur: ea mihi videtur eſſe forma,

non materia. Opinor enim cęlata opera dici à veteribus, quæ vel in materia plana, vel in tumida, vel in convexa ita fiunt, vt in ipſa materia, quæcunque ſit, hæreant, & aliqua parte promineant. Scalpta verò, quæ vel integra vndique, & ſolida cernuntur, ex quacumque materia ſcalpendo facta, quo in genere ſunt ſtatuæ: vel in cavo depreſſa, neque ſolidam exprimunt effigiem, neque integram ab omni latere oſtendunt, vt ſigilla. Nam ſi ſcalptura in ſtatuis tantum verſaretur, non dixiſſet Plinius lib. xxxv. cap. xii. *Plaſticen matrem eſſe ſtatuariæ, ſcalpturæque, & cælaturæ.* Quo loco diverſam eſſe ſcalpturam à ſtatuaria & à cælatura perſpicuè demonſtratur. Tres enim artes, quia differunt inter ſe, ideo ſeparatim ſingulæ nominantur. Differunt autem eodem modo quo totum à partibus. Nam ſcalptura duas reliquas complectitur: ſcalpendo enim & ſtatuæ fiunt, & cælata opera: niſi ſi quis obijciat, cælata ex argilla ſcalprum non requirere, quod ex inciſa lignea tabula argillaque impreſſa exprimantur. Cui reſponderi poſſit, ſine ſcalpro tabulam illam non incidi. Atque illud ſcalpturæ tertium genus eſt, nam reliqua duo vel ſolida integraque ſunt opera, vt ſtatuæ, vel dimidiæ eminentię, vt cęlata. Tertium, ut dixi, inciſum intus in materia, vel vt ipſum per ſe delectet, vel vt inde cælata effigies exprimatur: nam & ceream effigiem è ſigillo effictam inter cęlata opera retulerim, quoniam dimidiam habet eminentiam. Vt igitur, qui ſtatuam dicit, ſignum dicit, ſed hominis aut Dei, neque ſolum è lapide, ſed ligno etiam, argilla, cera, gypſo, ebore, auro, argento, ære: non contra, qui ſignum idem ſtatuam dicit, quia brutorum quoque

quoque ſigna ſunt, quæ, vt opinor ſtatuæ non vocantur, licet communis eadem vtriſque ſit materia: ſic qui ſcalpturam idem ſtatuariam, & cælaturam dicit: non contra. Cælata vero opera eminere omnia, & ſubjectam habere vnde exſtent, quaque ambiantur, materiam aliquã, idem ille rerum pulcherrimarum varietate & copia excellens, familiaris noſter Plinius lib xxxiij. cap. xij. indicat his verbis: *Hæc ars ita exolevit, vt ſola iam vetuſtate cenſeatur, vſque adeo attritis cælaturis, ne figura diſcerni poſsit.* Cælata etiam dici video, quibus ornamenta ex alia materia ſunt adjuncta, ita ſcite, vt ex eadem educta videãtur: qualia fuere vaſa illa, quibus cruſtas & emblemata Verres detraxit, quod cælatum argentum appellat Cicero. *Negotium,* inquit, *dedit Archagatho, vt quicquid Haluntij eſſet argenti cælati, id omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur.* Subjungit autem & paulo poſt *Omnia deferuntur, Cibyratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis cruſtæ aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excuſsis deliciis, cum argento puro domum redierunt.* Idem oſtendit ſatis aperte infra cũ ait: *In regiam maximam palam artifices omnes cælatores ac vaſcularios convocari jubet, menſes octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, niſi aureum. Tum illa ex patellis, ex turibilis, quæ vellerat, ita ſcite in aureis poculis illigabat, ita aptè in ſcyphis aureis includebat, vt ea ad illam rem nata eſſe diceres.* Hæc poſtrema

verba cælaturam planè indicant ex addita materia, non è ſubjecta, expeſſa. Nec aliter intelligitur duobus Livij locis ſupra recitatis. Arma enim & ſcuta auro cęlata, ipſa non ſunt aurea, ſed auro addito exornantur. Omitto alia exempla: nec tamen negaverim, cælata etiam dici ex quibus ipſis exſculpuntur opera, vt ex Mauſolæo videmur poſſe conjicere. Nam opera illa præclara in tabulis opinor fuiſſe marmoreis educta è ſubjecta materia, non oppoſita ex alia. Eſt igitur Cælatura duplex, & eam facit forma, non materia. Alioqui eſſet idem quod Sculptura. A verbis enim ſignificantibus vtraque deducta, altera à ſcalpendo, altera à cædendo, d in L permutata vt ait Feſtus, & *cælare* Nonius interpretatur, *inſculpere*. Ab hoc verbo atque ab illa ſignificatione quam poſuimus, deductum *Cæli* nomẽ putavere nonnulli, videlicet eam rationem ſecuti, quod in cælo ſidera illa, quæ ſuis perpetuo ſedibus inhærent, vt in cute humani corporis verrucæ, prominere videantur. Hanc analogiam probavit Plinius lib. II. cap. IV. *Cælum quidem*, inquit, *haud dubie cælati argumento diximus, vt interpretatur M. Varro, adjuvat rerum ordo: deſcripto & circulo, qui ſignifer vocatur, in duodecim animalium effigies.* Plinius ipſe quid ſentiat apparet: At de Varronis interpretatione quod addit, eſt quod ambigam. Nam Varronis hæc ſunt verba lib. IV. de Lingua Lat. *Ego magis puto à Chao cauum, & hinc cœlum: quoniam hoc circum ſupraque quod complexu continet terram, cavum cœlum.* Alios igitur Varronis libros qui hodie non exſtant Plinius legerit neceſſe eſt:

ceſſe eſt:

ceſſe eſt: in quibus aliter, atque in his quos habemus, de Cæli ſenſit Etymologia. Nam qui Varronis libri leguntur, in dubium venire non poſſunt, nominati à Caruſio. & Nonio.

PHILOSTRATVS ICONVM INITIO.

DE PICTVRA.

QVicunque picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quę ad Poëtas pertinet, injuria afficit ſapientiam. Eadem enim eſt vtriſque ad Heroum tam ſpecies tam geſta intentio. Symmetriam præterea contemnit, per quam ars ipſa rationem attingit. Et ſi quis Sophiſtarū more loqui voluerit, Deorum eſt inventum: cum ob ſpecies, quibus in terra horæ prata pingunt: tum vel maximè, quæ in cœlo apparēt. Perſcrutanti autem ipſius artis ortum, imitatio vtrique eſt: vetuſtiſſimum inventum, naturæque cognatum. Ipſam autē ſapientes excogitarunt viri, partim picturā partim plaſticen appellantes. Et plaſtices quidem multę ſpecies. Nam & fingere, & quæ in ære fit imitatio, & Lydium, Pariumve lapidem atque ebur polire, & per Iovem ſculptura ipſa, plaſtice eſt. At pictura coloribus quidem conſtat: ſed non hoc ſolum efficit, iterum ab hac ſane exſiſtente longè plura, quā ars alia ex multis molitur. Vmbram enim demonſtrat, & alium furentis, alium mœrentis,

rentis, aut gaudentis aſpectum novit, oculorumque fulgores qualeſcunque fuerint . quod plaſticus quiſpiam minimè præſtaret. Nam fulmine, cæſiumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam , ruffamque ac ſubcandidam, veſtiumque atque armorum colorem. Thalamos præterea, ac dumos , nemoraq. & montes, & in quo hæc ſunt , ætherem. Quinam autem ad hujuſce ſcientiæ culmen pervenerint, quotq. civitates ac Reges ſtudio ipſam perſecuti fuerint, cum ab aliis, tum ab Ariſtodemo ex Caria oriundo litterarum monimentis mandatum eſt: apud quem ego picturæ cauſa quadriennium hoſpitatus ſum. Pingebat enim ad Eumeli ſapientiam, multam ipſi addens Venerem.

FINIS.